

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRÁ

XXVIII. ÉVFOLYAM V.

2019/5. SZÁM

A SIXTUSI KRISZTUS

BARANYI FERENC
VERSEI

CIPÍ

MAGUKRA
MARADT
BÚTOROK
KIÁLLÍTÁS
A PIM-BEN

KULTURÁLIS ÉS HITBELI KÜLDETÉSBEN

BESZÉLGETÉS
BALOG
ZOLTÁNNAL

ORFEUSZ ÉS EURIDIKÉ

MOÓR MAGDA
RETROSPEKTÍV
KIÁLLÍTÁSA

KÜLÖNSZÁMUNK
TRIANON

KORONÁZÁSI SZERTARTÁSJÁTEKOK SZÉKESFEHÉRVÁRON

IV. Béla – Az élet magja

Cikkünk a 24. oldalon

Az Árpád-ház nagy királyainak emléket állító sorozat ez év augusztusában IV. Béla király koronázási szertartását és életét vitte színre. A címszereplőt Lábodi Ádám alakítja

SZAKONYI KÁROLY

Hol volt Justitia?

„Csonka-Magyarország nem ország,
egész Magyarország mennyország.”

Gyerekkoromból, a harmincas-negyvenes évekből emlékszem az iskolában, a tanítás első órája előtt vigyázban elmondott fohászra, amely naponta ébren tartotta azt a nemzetfájdalmat, amelyet a trianoni békediktátum okozott az országnak. Immár lassan száz éve, hogy a francia külügyminisztérium Quai d'Orsay vörös szalonjában, a tárgyalások és a diktátum aláírásának a helyszínén meghozták azt a döntést, melynek következtében Magyarországot feldarabolták, területének értékes részei és velük polgárainak jelentős száma idegen hatalmak kezére került.

Miféle igazság alapján történt mindez? Ez foglalkoztatta Sárosi Istvánt is, amikor hatalmas mennyiségű forrásanyagból drámát írt Trianonról. Nemzetközi törvényszék elé idézi az egykori béketárgyalások résztvevőit, a francia, a brit, az olasz miniszterelnököket, az Egyesült Államok elnökét, valamint cseh, román, jugoszláv politikusokat, de számos más államférfit, köztisztviselőt, sőt egyszerű polgárt is, hogy két jeles férfit, a nemzetközi jog szakértőit, dr. Gustafson Svédországból, és Macfield professzort Kanadából az esküdtek jelenlétében vallomásra bírja a történekről. A tárgyalás témája kiterjed a történelmi múltra, az első világháború eseményeire, a trianoni béketárgyalást megelőző titkos egyezségekre, az emberek millióit érintő döntések meghozóira, karakterrajzukra, az esetleges lélektani motívumokra, személyeskedéseikre. Többek közt a diktátum vezéralakja, *Clemenceau* magyarok iránti ellenszenvére, *Beneš* csehszlovák külügyminiszter álságosságára és elfogultságára, *Brătianu* román miniszterelnök kétszínűségére és nacionalista vágyálmaira, vagyis a tények mögött kirajzolódnak az emberi tényezők is. Sárosi, az író, mindvégig a két jogi szakértő szemszögéből látja (láttatja) a dolgokat, ezzel teljesen objektív képet fest akár a magyar történelmi múltból (II. Lajos koráról, az 1680-as évekbeli Ausztria–Magyarország vezetőiről, az 1848-as évekről, az 1918-as kormányról), akár a csehek, szerbek, románok és más résztvevők magatartásáról.

Hiszen az események számunkra tragikusra fordulásának okait nem csak a konkra várak mohóságában, de a Monarchia, illetve a magyar politika hibáiban is keresi. Rendkívül érdekes és hiteles szellemidézés ez, hiszen az író hosszú időt szánt az alapos kutatásra, hazai és külföldi történészek munkáinak,

Jankovics Marcell
rajza a Trianon című
kötetből

levelezéseknek és naplókknak, sajtóanyagoknak, levéltári dokumentumoknak a megismerésére, feldolgozására, ezért a felderített tények, a tárgyalás feszült légkörében heves viták közepette felszínre kerülve, a krimi izgalmával vetekszenek.

Szükséges szembenézés ez a könyv, ez a dráma az elmúlt századdal, a békediktátum maig érezhető hatásával (a művet a jövő évadban a székesfehérvári Vörösmarty Színház műsorára tűzi *Szikora János* rendezésében), tárgyilagossága, sok szálát feltáró igazságvágya, kendőzetlen történelemszemlélete, ha nem is ad végleges választ a nagy kérdésre, hogy *hol volt az igazság?* – de világosabban enged látni nemzeti tragédiánkban. A monstre tárgyalás végszavai után, amikor a két jogi szakértő az esküdtekhez fordul, hogy hozzák meg ez ügyben a döntésüket, azaz hogy *az érintett államhatalmak vezető politikusai közül ki vagy kik nevesíthetők mint felelősök, nemzetközi jogi mércével értékelve büntett elkövetőiként a Magyarország sérelmére megalkotott békediktátumban* – egyként úgy vélik, hogy ezt kinek-kinek tiszta lelkiismerete szerint kell megítélnie, a vélemények összesítése hozhat többségi döntést a kérdésben.

A Trianon-könyv szerzője, *Sárosi István* sikeres regény-, novella- és drámaíró, 1984 óta van jelen irodalmi életünkben, a Pécsi Nemzeti

Színháznak jószerevével házi szerzője, angol, német, francia, olasz és horvát nyelvre is lefordították és játsszák darabjait. Ez az új műve is dráma formájában íródott, ha előadása a számos szereplő miatt komoly feladat elé is állítja a rendezőt, de kétségtelen, hogy Szikorának keze alá való. Sárosi István 1951-ben született Salgótarjánban, a Pécsi Orvostudományi Egyetemen végzett, a diploma megszerzése után a városban maradt, itt telepedett le, ahol ma már nemcsak irodalmi tevékenysége révén ismerik, de úgy is, mint *Sárosi doktort*, a kitűnő belgyógyászt és kardiológust, egyetemi docenst, aki nyugállományában még most is rendel, fáradhatatlanul él hivatásának: az orvosnak és az irodalminak. A két hivatás nem áll messze egymástól (Csehov is gyógyított a novellák, drámák írása mellett), a praxis sorsok, emberek bőséges ismeretét is adja, novellái, regényei a bizonyítékok erre.

A Trianon az idei könyvhétre jelent meg (Kairosz Kiadó), a *történelmi sorstragédia dialógusokban elbeszélve* lebilincselő gazdagságú mű, érdekfeszítő olvasmány, és majd bizonyára izgalmas színházi előadás is lesz. Időszerűségét a trianoni békediktátum 100. évfordulója adja, lapunk mostani különszámában e dráma részleteivel és más neves szerzők írásaival, interjúkkal, dokumentumokkal emlékezünk a tragikus eseményre. ♦♦

A SIXTUSI KRISZTUS

Nem. E robusztus, engesztelhetetlen ifjú nem tartja orcájának másik felét oda, ha egyszer arcul csapják. Nem dob kenyeret vissza, hogyha kövel dobják meg és nem kéri az Atyától, hogy nézze el bűnét a csöcseléknek, mivel – úgymond – nem tudja, mit cselekszik. Nem. Ez az eltökélt fiatalember ha kell, saját tanait üti arcul, hogy végül az arcátlanság lakoljon. S kenyér-válasz nélkül a kődobálók is éhen vesznek valamennyien majd. Méghogy nem tudják, mit tesznek! Sosem volt Isten fiánál ember még naivabb!

De ez, ki itt intézkedik a toszkán freskóján, nem hisz már tündérmesékben. S nem hatja meg a szenvedés, mit ő élt át hajdanán a Koponyák hegyén fenn.

CRISTO SISTINO

No. Questo giovine robusto ed irremovibile non porge l'altra guancia se gli danno uno schiaffo. Non lancia pezzi di pane se gli viene scagliata contro una pietra e non chiede al Padre di rimettere i peccati alla canaglia perché – per così dire – non sanno quello che fanno. No. Questo giovine risoluto, se è necessario, schiaffeggia le proprie teorie affinché, alla fine, sia l'insolenza stessa a rimetterci. E senza la risposta del pane lanciato anche i lanciatori di pietre moriranno tutti di fame. Altro che non sanno quello che fanno! Non è mai esistito uomo più ingenuo del figlio di Dio.

Ma questo qui che dispone sull'affresco del toscano, non crede più alle favole. E non si commuove vedendo le sofferenze una volta vissute sulla propria pelle lassù tra i monti dei Teschi.

Vergine madre, figlia del tuo figlio, prega per lui!

Traduzione di Gianni Gismondi

„Baranyi azon költők közé tartozik, akik szívesen mélyednek el

a testvérművészetek, a zene és a képzőművészet világában”

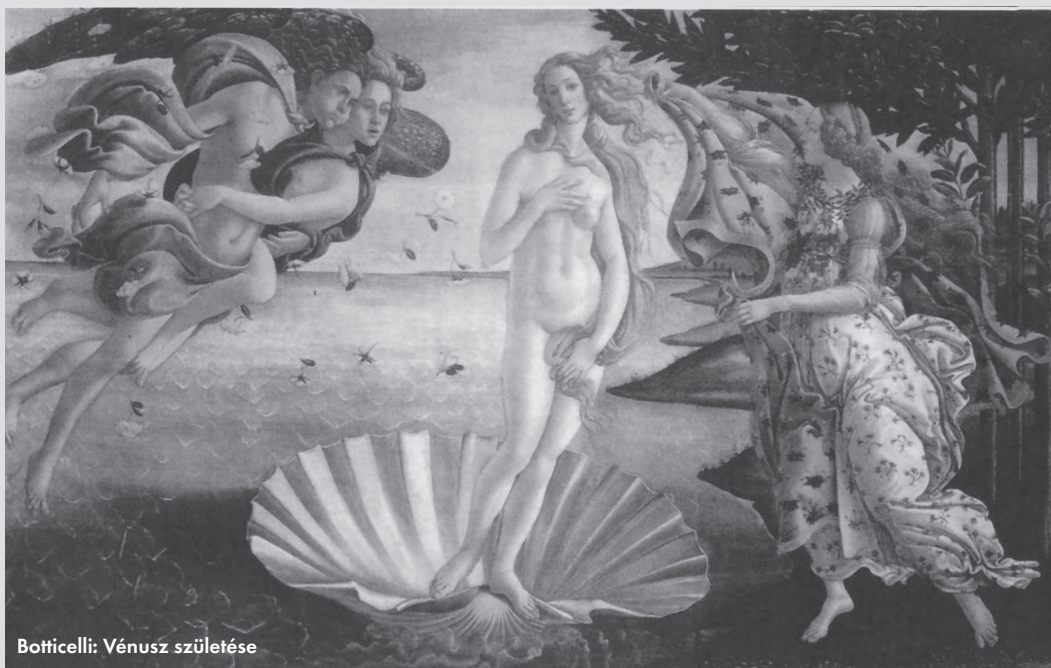
VÉNUSZ SZÜLETÉSE

Mozdúl a kéz, de vélt iránya sincsen, csak végzete: az húzza már a vásznon, meg nem állítja sem ember, sem isten, minden vonása rávall, mint a lábnyom.

Világot lép a bice-bóca mester, vörös hajába túr, akár parázsba – s követ, mohát, mit lelke kútja vermel, aranyra vált a Botticelli-sárga.

Mint kagyló héja, csont-magánya pattan és lángra kap egy karcsú nőalakban, ki úgy lobog, mint szél közé vetett fa.

S megejtve, ím, a liliomos város, amelyet ötszáz évre meghatároz a diadalmas Vénusz: Simonetta

Botticelli: Vénusz születése

Erdélyi János György: A látogató

A LÁTOGATÓ

Erdélyi János György képe

Az arc nélküli nőalak
belép holdfénybe-öltözötten
s csupán a hold karéja döbben
a húnyt burájú ég alatt,

egy pillanat az éjszaka
(habár eltarthat negyven őszig),
a nő, ki rajta átvöröslök,
csak megkövülni ér haza.

A fény mögötte összegyűl
s a lábtörlő alatt befolya,
dagad az éj, akár a golyva
s puffadt haldoklóként felül,

gyógyíthatatlan álmodik,
aki gyógyítaná magányom,
utánasorol – mint a lábnyom –
szórt hűségem halálomig.

BUKOTT ANGYAL

Czinke Ferenc Zuhanás című tusrajzára

Zuhanás? Ez a mélybe-szárnyalás? Ez?
E diadalmas út a föld szívéig?
Valami magma hűz, akár a mágnes,
melyben vulkánok kitörése érik.

A föld gyomrában biztos, hogy pokol van?
S a kék eget fölött van a mennyország?
Miért nem ott a bal, ahol a jobb van?
Kitől függ, hogy Istent hová sorolják?

Zuhanva válik emberré az angyal
és legnagyobb győzelmét így aratja,
amikor végre szabad akarat
a földhözköttettséget elfogadja

s bár hetven évgyűrű – megannyi hínár –
fonódik rá, vitája nincs velük sem:
odahúzzák, ahová maga is száll
az égi angyaloknál nagyszerűbben.

Czinke Ferenc:
Zuhanás

Az Erény és a Bűn küzdelme

Írott képek Baranyi Ferenc verseiből

A versolvasók, versszeretők tudják, hogy Baranyi azon költők közé tartozik, akik szívesen mélyednek el a testvérművészetek, a zene és a képzőművészet világában. Gondosan megformált verseinek szépségideálját gyakran egyeztetni kedvenc képeivel, zenei alkotásaival. Legvitathatatlanabb versei közt olyanokat is találunk, amelyek régi vagy modern festői műalkotás ihletére születtek műhelyében (talán épp egy *kávéházi szegleten*).

Sokunkat megragadott és elgondolkasztott már képzőművészeti remeklés voltában Michelangelo Buonarrotinak a Sixtus Kápolna oltárképeként megtekinthető *Utolsó Ítélete*, annak is fő alakja, Jézus, mint a Megváltó, a Messiás.

Jézus a bűnbocsánatot hozta el az embereknek, de az örök kárhozatra ítéltéknek nem ígért sem megváltást, sem tisztítótűzet. Az utolsó ítélet könyörtelen szétválasztása jónak és rossznak: üdvösség az ártatlanoknak, tisztítótűz és majdan bűnbocsánat a gyarlóknak, elíziumi jutalom a szeretetben üdvözülőknek – és pokoli tűz az örök kárhozatot érdemlő gonoszoknak. Úgy, ahogy ezt Baranyi Ferenc egyik kedvenc költője, Dante megírta *Isteni Színjáték* című eposzában.

Michelangelo mester még a legnagyobbak között is különös abban, hogy szonettjeiben megírta egyebek között a templomi freskófestéssel óhatatlanul együtt járó fizikai szenvedéseit. Órák hosszat hevert, vagy magát kikötöztetve gunnyasztott az állványzat deszkáján, hogy alkalmas helyzetben festhesse meg az Utolsó Ítélet kínlódó, a sírjukból kikelő feltámadóit, s a lehető legjobban testet öltő módon jelenítse meg a spirituális, a lelki tartalmat. A testi és a lelki heroikus ellentétét vitte a kápolna falfelületére az ítélkező Jézus alakjában. Talán még legnépszerűbb szobránál, a Dávidjánál is atlétikusabb, s a bölcsesség szarvacskáit viselő Mózesénél is robosztusabb férfinak ábrázolta az Úrjézust. Karjának mozdulata, fejtartása, a testét alig takaró leplének heves fodrozódása hihetetlen erejű akaratot, elszántságot fejez ki. Baranyi „engesztelhetetlen” ifjúnak nevezi a Megváltót.

Szépséget és igazságosságot sugárzó, félprofilban látható arcának rabja lesz a szemlélő, többé nem felejt el. Bizalmat kelt iránta, kegyelmességét erősíti, hogy jobboldalán édesanyja, Mária Szent Asszony húzódik meg szerényen, de bizonyára a könyörtelenséget pártolva Fiának ítélkezésében. Jézus nem a semmiben lebeg, mint számos más ábrázolaton, hanem szilárdan ül a lelkek, angyalok, szentek s a feltámadott „csöcselék” határozottan zsúfolt kavardóságában; két lábfeje is szilárdan támaszkodik egy súlyos talpkövrön.

Baranyi megérezte a bibliai jelenésben a logikát nélkülöző ellentmondást, mely persze nem akadályozza meg, hogy a hívők azonosuljanak vele. Jézus a szeretet és a megbocsátás istene (halála s feltámadása előtt istenembele), mégis irgalmatlanul bünteti a gonoszokat – a jobb alsó sarokban a villogó szemmel is meghunyászkodó, Jézusra visszanezítő Júdást sejttem. Ő az, akinek tekintete találkozik Jézuséval. Az Erény és a Bűn harcának utolsó pillanatát sejtjük abban, ahogy kettejük ellentéte ezzel a mozzanattal ér véget.

A költő az eszme elárulójának üzen ezzel az örök pillanattal. „Ez az eltökélt fiatalember / ha kell, saját tanait üti arcul, / hogy végül az arcátlanság lakoljon”. Ítélik és büntet a freskó s a toszkán festő által, ki „nem hisz már tündérmesékben”. Igen, vannak jóvá nem tehető bűnök.

Tiszta szépségével ejt meg a Vénusz születése, Sandro Botticelli egyik legismertebb (a *Primavera*-val együtt említendő) képe is. A főalak az előző percekben kelt ki felnőtt világszépeként a habokból, hogy egy (az órála elnevezett) Vénusz-kagylón, a szél isteneinek segítségével a partra jusson. Ott egy ünnepi ruhába öltözött Grácia – a Szerelmemistennő majdani kísérője és táncosnője, a szolgálatába szegődő *kháriszok* egyike – virágokkal kihímzett lepellel várja, hogy a szemérmét csupán hosszú hajfürtjével elfedő istenasszony meztelen testét betakarja. A szinte „gótikusan” nyúlánk és kecses nőalak modellje egy fiatal firenzei lány, Simonette volt, róla festette

Botticelli a *Primavera* „három gráciájá”-nak egyikét, sőt, olykor Szűz Mária ábrázolásához is igénybe vette az olaszként is északnak ható szépséget. A költő kiemeli a festőről elnevezett szint, a „Botticelli-sárgá”-t (ahogy Tizianóról kapta nevét a Tizián-vörös). Ez a szín „lobban lángra” a festményen a „karcú nőalakban”.

Ugyancsak az olasz költészet és művészet gyönyörűségét sugározza az egyébként angol származású Dante Rossetti festménye, a Dante Alighieri *Isteni Színjáték*ának első kötetében szereplő szerelmespár csókját ábrázoló akvarellje, a *Paolo és Francesca*. Ezt idézi föl a Pokol egyik legszebb epizódja, a szerelemért a házasságtörést és a kárhozatot is vállaló fiatalokról írt szonett, címében az olasz eredeti egy sorával. A szonett lényege: a hosszú életnek sincs értelme, ha nem tölti ki szerelem.

Ez a gondolat merül föl a Czinke Ferenc tusrajzáról írt *Bukott angyalban* is. Nem értékelhető az a vállalkozás, amelyben nincs meg az elbukás esélye. Az a „bukott angyal”, amelyről ez a vers szól, nem biztos, hogy a *Faust*nak vagy *Az ember tragédiájának* Sátánjával azonos. Inkább Illyés Gyula Luciferéhez hasonlítható, amelyet költője *Az Esthajnalcsillaghoz* írt még a húszas éveinek elején, a világforradalom azóta hiúnak bizonyult reményében. Baranyi ezt a bukást vizionálva is igenli ezt, mert Lucifer, a legfényesebb csillag magyarul *fényhozót* jelent. Nos, akár Vénusz, a Szerelmem, akár a fiatalság, akár a realitásokkal dacoló, konok hűség írta ezt a versét Baranyival, akár az ellentmondások törvénye, a politikában is érvényesülő relativitás és az akaratszabadság eszméjét sikerült megragadnia.

A szerelem majd’ minden versében felragyog. A *látogató* szépen tagolt, a megélt szerelem vagy szerelmek emlékét az elmúlással szembeállítva keserűn. A költő hűséges a szerelemhez úgy is, mint emlékekben, mint eszmében, mert mindig érte és általa lángolt. Ady „Politika és Szerelmem” eszmei kettőse, akárcsak Petőfi *Szabadság, szerelem*je, öbönne ritkamód következetes folytatóra talált. ♡

RÉFI ZSUZSANNA

MŰVÉSZETI ARANY MEDÁL MARTON ÉVÁNAK

Awashingtoni Kennedy Center for the Performing Arts 2005 óta ítéli oda a *Gold Medal in the Arts* kitüntetését azoknak, akik kiemelkedő pályafutásuk révén e téren a világ legjobbjai közé tartoznak, s maguk is inspirálják a nemzetközi művészeti életet. A Kennedy Központ az Előadóművészetért Arany Medálját korábban olyan művészek vehették át, mint Valerij Gergijev, Dame Judi Dench, Jeremy Irons, Sir Michael Caine, Plácido Domingo, Renato Bruson, Pierre Boulez, Quincy Jones, Pedro Almodóvar.

Ebben az esztendőben június 18-án az Amerikai Egyesült Államok nagykövetének budapesti rezidenciáján négy magyar művészt tüntettek ki ezzel az elismeréssel: Marton Évát, Kurtág Györgyöt, Fischer Ádámot és Fischer Ivánt. Deborah F. Rutter, a Kennedy-központ elnöke felhívta a figyelmet arra is, hogy mind-egyik magyar díjazott egykor a budapesti Zeneakadémia növendéke volt.

Az művészeti központ e kitüntetéssel azt a rendkívüli hatást ismerte el, amelyet Marton Éva a világ zenei életére gyakorolt, hiszen a világ egyik legkiemelkedőbb drámai szopránjaként számon tartott énekesnő többször is nagy sikert aratott e kulturális központ színpadán, amikor például Richard Strauss *Elektra* című operájának főszerepét vagy *Turandotot* énekelte. Az ezen a pódiumon a Magyarország tiszteletére rendezett millenniumi gálakoncerten is közreműködött. Az énekesnő, a Zeneakadémia professor emeritája – aki a díjátadás napján éppen a születésnapját ünnepelte – a következő hónapokban is intenzív oktatói tevékenységet folytat. Több mesterkurzust tart: Szegeden, Moszkvában, Barcelonában és Weimarban találkozhatnak vele az érdeklődők. Emellett idén a szentpétervári Jelena Obrazcova Énekversenyen is zsűrizik.

Közben már folynak a 2020-as IV. Marton Éva Nemzetközi Énekverseny előkészületei is. A három eddigi, sikeres énekverseny alapján a rendezvény idén felvételt nyert a Nemzetközi Zenei Versenyek Szövetségébe. A Zeneakadémián pedig tavaly indult el a Marton Éva nevet viselő nemzetközi operakurzus, a *Marton Stúdió*, ahol a legendás művész fiatal operaénekeseket és mesterdiplomával rendelkezőket avat be a világszínvonalú énekművészet kulisszatitkaiba. ♦♦

A nagykövet budapesti rezidenciáján a díjátadás után: Sheila Cornstein, a nagykövet felesége, David B. Cornstein, az Egyesült Államok budapesti nagykövete, Fischer Iván, Marton Éva, Fischer Ádám, Mózes-Szitha Tünde, a Kurtág-műveket kiadó Editio Musica Budapest ügyvezetője, aki Kurtág György képviselésében vette át a díjat, valamint Deborah F. Rutter, a Kennedy Center for the Performing Arts elnöke

Marton Éva
az Arany Medállal

Országos kulturális roadshow

Úton van a Cifffra-központ

Vándorbemutató – ezt a szabatos kifejezést találtam a *roadshow* magyar fordításaként a *Szómagyarító* internetes oldalán. És valóban. Tartalmában talán ez fedi leginkább az *Úton van a Cifffra-központ* címmel 2019 júniusától indított kulturális rendezvénysorozat elgondolását. A tizenhárom állomásos vándorműsor aktuális eseményeivel ugyanis a nyár folyamán a kiemelkedő kulturális fesztiválokon, ősztől pedig különböző városokban találkozhattak, illetve találkozhatnak az érdeklődők. A Budapesten épülő Cifffra Művészeti Központ elhivatott munkatársainak szándéka szerint a roadshow sokszínű közös rendezvényei teremthetnek igazán közösségi teret: roma és nem roma honfitársaink számára. Mégpedig olyat, amelyik bemutatja a magyar kultúra szerves részévé vált roma kultúra értékeit a cigány kultúra nemzetiségi hagyományaival, annak művészeti örökségével és kortárs jelenével együtt. Az irodalmi alkotásoktól kezdve, a képzőművészeten, a könnyűzenén át, egészen a színpadi produkciókig. Művészeti szafari, mondhatnánk joggal erre a különleges vállalkozásra az internetes Szómagyarító másik találó fordulatával élve, vagy fiataljaink érdeklődésére számítva: úti buli ez a javából, hazai szellemi portékáink útját kísérve.

A roadshow első eseménye az ünnepi könyvhét idején, június 13-án,

Szentendrén, a MANK Galériában zajlott: az *Emlék-álom-kutya-világ – Roma művésznők* című kiállítás megnyitójával. A tárlat Balog Zoltán miniszterelnöki biztos megnyitójával indult útjára, Balázs János Kosuth-díjas zongoraművész pedig a *Cifffra Művészeti Központ* művészeti tanácsadó testületének elnökeként terveikről, elgondolásaikról beszélt a közönségnek.

A Lyukasóra folyóirat szívesen vesz részt az *Úton van a Cifffra-központ* országos kulturális rendezvénysorozat bemutatásában. Ezért a következő, őszi különszámát a roadshow eseményeinek szenteli: képekkel gazdagon illusztrálva beszámol nemcsak a szentendrei megnyitó fesztiválon, hanem a pécsi POSZT-on, a Miskolci Operafesztiválon, a Művészetek Völgyében, a fővárosi Mesterségek Ünnepe, a Szegedi Ifjúsági Napokon ennek jegyében rendezett történetekről. Majd a nyári fesztiválszezon után, a négy vidéki nagyvárosban tartott művészeti, közösségi találkozóról.

Mostani híradásunkat tekinthetik hát előhangnak is. Beszélgetésünket Balog Zoltán miniszterelnöki biztossal, valamint a válogatást az *Emlék-álom-kutya-világ* című kiállításból, a kortárs roma festőművésznők alkotásaiból.

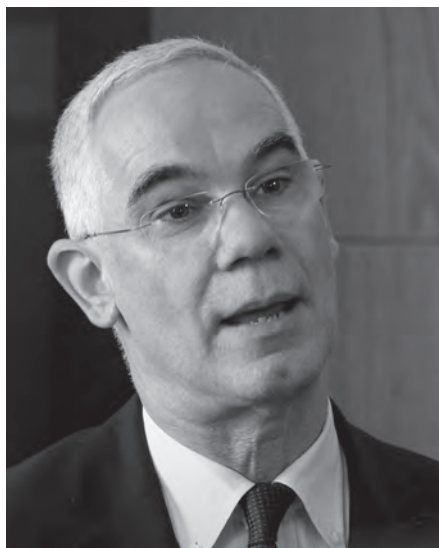
(Sághy Ildikó szerkesztő)

KULTURÁLIS ÉS HITBELI KÜLDETÉSBEN

Beszélgetés Balog Zoltán miniszterelnöki biztossal

– Kedves miniszter úr, először azt tudakolnám, hogy a szentendrei kortárs roma festőművésznők kiállításának megnyitóját a jelenlegi hivatali posztjából adódóan tartotta-e természetes megbízatásának, vagy inkább ügyszere-tetből állt a művelődési missziót vállaló téma mellé?

– Sokáig a hivatali megbízatásom része volt ez a misszió, hiszen romaügyi biztos voltam a miniszterelnöknek, ám ezt a megbízást, éppen a közelmúltban, június 1-jével már letettem. Régóta fáradozom a roma kultúra széles körű megismertetése érdekében, és kezdettől a szívügyem volt a Cifffra Művészeti Központ létrehozása is. Hisz régi adóssága az kulturális életünknek, hogy legyen a magyarországi cigányságnak egy olyan oktatási központja, amely nemcsak azt mutatja fel a hazai többség felé, hogy létezik értékes, sokszínű roma szellemi, művészeti élet, hanem azt is, hogy szerves része ez a magyar kulturális életnek. S látniuk, ismerniük kell az embereknek azt is, hogy mi rejlik az ígéretes elképzelések mögött. Jómagam visszatértem az egyházamba református lelkészként, de természetesen figyelemmel kísérem az épülő cigány kulturális

központ méltó törekvéseit, ott vagyok a Cifffra Művészeti Központ művészeti tanácsadó testülete mellett is, tehát részben hivatalból és nem csupán ügyszere-tetből nyitottam meg ezt a gyönyörű kiállítást.

– A Lyukasóra folyóirat a következő különszámában, amelyet az *Úton van a Cifffra-központ* országos roadshow bemutatásának

szentel, remélhetőleg jó híret viheti majd ezeknek a kiállításoknak is...

– Bizony az hasznos lenne. A szentendrei kiállításról szólva, mi a sajátossága az ott kiállított anyagnak? Az egyik az, hogy cigány művészek alkotásairól van szó. Megjegyzem itt, hogy szeretem használni a cigány szót is, bár tudom, hogy sokan sértőnek találják. Holott a cigány szót és a roma szót egyaránt ki lehet mondani méltósággal, és ki lehet mondani leértékelően is, tehát nem ezen múlik a dolog. Én megbecsüléssel mondom, hogy „cigány”. De visszatérve a szóban forgó kiállításhoz: a cigányság itt a saját művészetét mutatja be, ám ezen belül van még egy sajátosság, az, hogy csak női festők képeit láthatja a közönség. Egy nő más szemmel látja a világot, mint egy férfi, más fontos dolgokat mond el a festményeken is a körülötte élőkről, mint ahogyan azt egy férfi festőművész tenné és teszi. Ezt a női érzékenységet, női egyéni látásmódot fejezik ki ezek a képek. Ez a kettős hangsúly ennek a kiállításnak: nők és romák az alkotók. Ami pedig a férfi és a nő különbségét illeti: hála Istennek, így van ez a létezésünk kezdete óta, nem véletlen, hogy a Teremtő ezt olyan töké-

letesen megalkotta, nem kellene hát elrontanunk ezt ma sem... A Szentendrén, a MANK Galériában rendezett kiállítás a Kugler Art Szalon, *Köszegi Edit* két évtizedes munkával létrehozott gyűjteményéből nyújtott válogatást. Az áldozatos művészettörténész, aki egyúttal a tárlat kurátora is, ezeket a képeket már több helyen bemutatta, és biztosan partner lesz abban is, hogy a Lyukasóra folyóirat közreadhasson belőlük a különszámában. A kiállító művészek nevét azonban, akiknek festményein valóság és álom, realitás és titokzatoság megfoghatatlan kettőssége ötvöződik, már most érdemes megjegyeznünk: Bada Márta, Balázs Kitti, Lakatos Erika, Oláh Jolán, Oláh Mara, Orsós Teréz, Ráczné Kalányos Gyöngyi és Szécsi Magda...

– Beszéltünk már az Úton van a CziFFra-központ országos kulturális roadshow-ról és beszélünk a roma kulturális központról is. Miniszter úr mit vár ezektől az elképzelésektől, mi az, amit eredményesnek, sikeresnek érezne végül?

– A két dolgot most összekötöttük, holtott voltaképpen két külön téma. A CziFFra Művészeti Központ jelenleg még épülőfélben van, megvan a telek a főváros VIII. kerületében, a Tavaszmező utcában, és elkészültek a tervek is. A kerületnek éppen a határán épül, közel a már szépen rendbe hozott városrészhez, és amíg készen lesz – néhány év biztosan eltelik addig –, szeretnénk, ha az egész ország megismerné a magyarországi cigányság kultúráját, művészetét, amelyre büszkének lehetnek a kisebbségiek és a többségiek egyaránt. A most zajló roadshow a tizenhárom helyszínre tervezett nagyszabású eseménysorozával néhány hónap múlva befejeződik, de az alapokat már lerakhatja a CziFFra-központ szellemi és erkölcsi munkájához. És ha a közös rendezvényso-

rozatok tovább folytatódnak, néhány év múlva – mire a központ felépül – létrejöhet az a befogadó közeg a magyar társadalomban, a magyar kulturális közéletben, amelyben már magától értődő lesz, hogy a honi cigányság kulturális központja nem a semmiből teremthető. Ezért kell addig is a roma kultúrát népszerűsíteni.

– Megkérdezhetem, hogy milyen kormányzati teendők tartoznak most hivatalból önhez?

– Miniszterelnöki biztos vagyok – társadalmi ügyekért felelős miniszterelnöki biztos –, ami azt jelenti, hogy a miniszterelnök úr megbíz engem konkrét ügyekkel, azoknak megyek utána, azokat próbálom előrevinni, amelyek elakadtak a kormányzati, vagy pontosabban szólva, a bürokratikus útvesztőkben... Utazó nagykövet is vagyok, a miniszterelnök utazó nagykövete, ezen belül pedig az a feladatom, hogy a magyar kormány eredményeit és terveit ismertessem nemzetközi szinten. Mert bizony – talán mondanom sem kell –, nagy félreértések, nagy félremagyarázások tömege vesz bennünket körül, a honi kormányzati politikánkat, mi viszont azt szeretnénk, ha a kormányzati teljesítményünket reálisan tudnák megítélni a külföldi polgárok.

– Akkor ezt úgy is lehet mondani, hogy a szürke eminenciás megbízatásával rendelkezik?

– Így is lehet mondani... De kevés szó esett még a főállásomról: arról, hogy református lelképásztor vagyok. Az emberek erről úgy gondolkoznak, hogy vallási téma, vallási dolog... És persze, természetesen az, mi lenne más?

– Rendszeresen prédikál is, miniszter úr?

– Hogyne, minden vasárnap. Két nyelven, németül meg magyarul, mert kétnyelvű gyülekezet a miénk.

– Elnézést kérek, ha most személyes kitérőt tesz: jómagam annak idején evangélikus

lelkészként végeztem, prédikáltam is jó ideig Csepelen, az evangélikus templomban, később kerültem a kulturális élet napszámosai közé. És ma már tudom, hogy azt a kétségtelen bizalmat, amelyet a művészvilág alkotói, művészei részéről évtizedeken át máig élvezhettem, azt nagyrészt a lelkesi mivoltomnak köszönhettem. Ön erről nem ezt gondolja?

– Dehogynem, sőt hozzáteszem, hogy ez fordítva is igaz. Ugyanis sokat gondolkodom azon, hogy mindazokat a felbecsülhetetlen értékeket, amelyekkel az egyházon kívül, a miniszterségem idején is találkozhattam, és amelyek különben keresztény kulturális gyökerekkel rendelkeznek, hogyan lehetne fölhasználni arra, hogy az embereket közelebb vigyük a hithez. Mert hit nélkül nem lehet élni. Amikor azt mondják, vallás, az emberek többnyire valami áhítatoskodásra gondolnak. A kultúra viszont alkalmas eszköz lehet arra, hogy keresztény hitükben megerősítsük őket. Hogy példát is mondjak: Gyurkovics Tibor egy-egy verse micsoda mélységeket és magasságokat jár be e téren! Csak azért nem mondom, hogy vallásos költő, nehogy a szegregáció vádjá érjen. A költészet transzcendens mivolta közelebb viheti a töprengő embert Istenhez, mint tizenöt középszerű prédikáció. De ugyanez érvényes, mondjuk, Johann Sebastian Bach halhatatlan muzsikájára. Vagy a festészetben Chagallra, nekem vele kapcsolatban voltak ilyen tapasztalataim. Amikor a Chagall-litográfiákból Magyarországon először a mi kis egyházközösségünk rendezhetett kiállítást, akkor olyan utat mutattak ezek az alkotások az Ószövetség történeteihez és Jézushoz, amelyet szavakkal nehéz lenne megjeleníteni. Lényegbevágónak tartom tehát: a kultúra hogyan tud a hit hordozója lenni, és a hitből hogyan születik kulturális érték? Ezzel foglalkozni, ehhez kötődő rendezvényeket összehozni – a Protestáns tavasz műsorai a mi kis templomunkban éppen erről szólnak –, különleges feladatommak érzem. Ebbe szeretném bevonni azt a baráti, emberi kapcsolatrendszert, amely a miniszterségem alatt felépült. Remélve, hogy némelyikük nemcsak rendszeres igehallgatóvá válik, hanem éppenséggel oszlopos tagja lesz egyházközösségünknek. Vásáry Tamással, csodálatra méltó zongoraművészünkkel például így találkoztam: vele ma már olyan beszélgetéseket folytatunk a hitről, amelyek engem gazdagítanak. Azzal a látással, amellyel egy Vásáry Tamás szemléli ezt a világot, és említhetnék még másokat is, akik vasárnaponként ott ülnek a templomunkban... Mindezt nemcsak Istennek vagyok hálás, hanem azoknak az íróembereknek, költőknek, színészeknek, festőknek, zeneművészeknek is, akikkel ebben a közös missziós küldetésben ily módon tudtam összetalálkozni. ♦ Sággy Ildikó

EMLÉK-ÁLOM-KUTYA-VILÁG

Kortárs roma festőművésznők kiállítása Szentendrén

Tárlatmegnyitóval vette kezdetét az *Úton van a Ciffrá-központ* című, tizenhárom állomásos országos kulturális rendezvénysorozat, éppen az ez évi ünnepi könyvhét első napján, 2019. június 13-án, Szentendrén. A szentendrei MANK Galériában megtartott *Emlék-álm-kutya-világ* című, kortárs roma festőművésznők alkotásaiból válogatott kiállítás megnyitójával, Balog Zoltán miniszteri biztos, Langerné Victor Katalin társadalmi felzárkózásért felelős helyettes államtitkár és Balázs János Kossuth-díjas zongoraművész, a Ciffrá Művészeti Központ művészeti tanácsadó testületének elnöke közösen indították útjára a roma összművészeti roadshow-t.

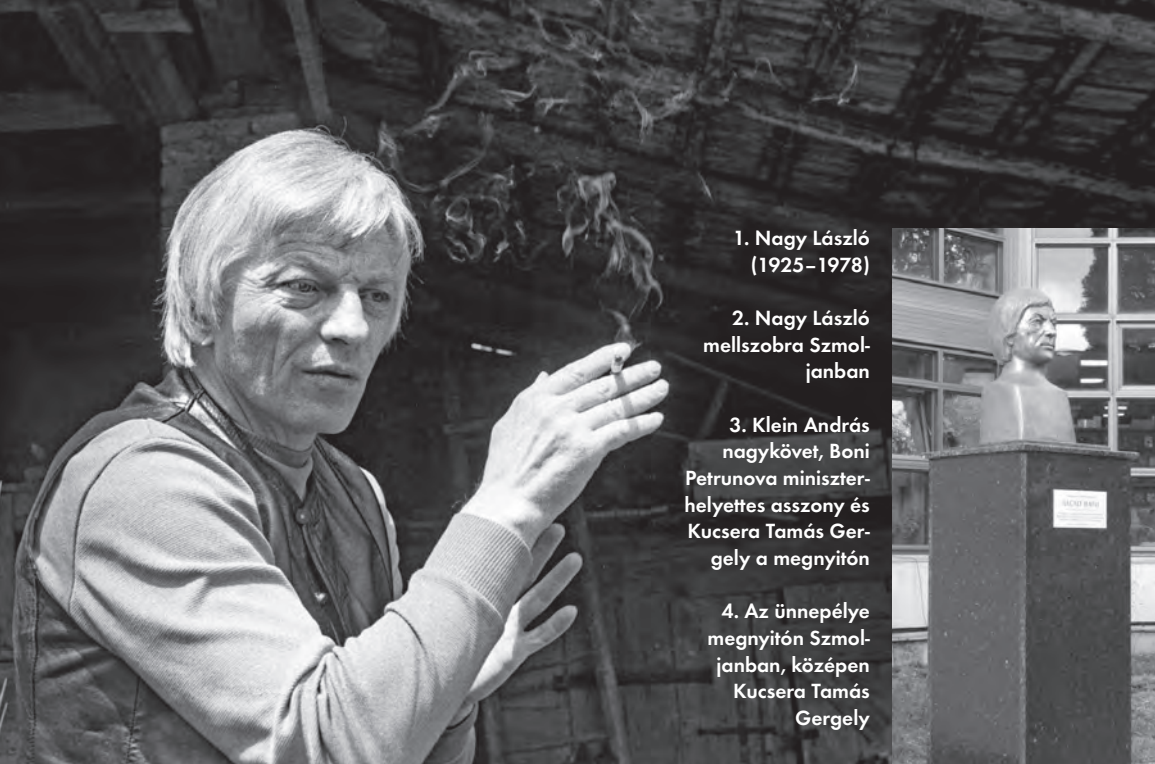
A tárlat a roma festőnők doyenjeitől a legfiatalabb generációjáig ad áttekintést a Kugler Art Szalon Galéria gyűjteményéből érkezett

válogatás révén. Az alkotásokat gazdag figurateremtő képzelet és merész színtantázia jellemzi, éppen ez adja meg – nőies látásmódjuk mellett – művészetük egyéni és sajátosan roma jellegzetességeit.

Kőszegi Edit kurátor, a Kugler Art Szalon Galéria vezetője Bada Márta, Balázs Kitt, Lakatos Erika, Oláh Jolán, Oláh Mara, Orsós Teréz, Ráczné Kalányos Gyöngyi és Szécsi Magda munkáiból állította össze a roadshow indító rendezvényét. Tardy Molnár Anna, a MANK Non-profit Kft. ügyvezető igazgatója háziasszonyként kalauzolta a vendégeket, a Romanimo együttes, Lakatos Mónika & Rostás Mihály Mazsi duója pedig muzsikával kísérte a tárlatlátogatók szemlélődését. Az országos roadshow első kiállítása a Szentendrei Régi Művésztelepen július 7-éig volt látogatható. ♡ (Weltler)

1. Lakatos Erika: Anna Christina
2. Szécsi Magda meseillusztrációja
3. Bada Márta: Túl az Óperencián
4. Balázs Kitt: Kutyás nő
5. Orsós Teréz: Viharban
6. Kalányos Gyöngyi: Család
7. Oláh Mara: Cigány nő Velencében

1. Nagy László
(1925–1978)

2. Nagy László
mellszobra Szmol-
janban

3. Klein András
nagykövet, Boni
Petrunova miniszter-
helyettes asszony és
Kucsera Tamás Ger-
gely a megnyitón

4. Az ünnepélye
megnyitón Szmol-
janban, középén
Kucsera Tamás
Gergely

Hommage à Nagy László Bulgáriában

Megújulva, a korszerű multimédiás eszközöket sem nélkülözve várja látogatóit a „táltos költő”, *Nagy László emlékháza* 2019 júniusától Bulgáriában, Szmoljanban. A város a bolgár kultúra népszerűsítése terén végzett munkája elismeréséül már 1976-ban díszpolgárává avatta a „rodopei” magyart, majd 1981-ben emlékházat nyitott a tiszteletére. A kétéves ösztöndíjjal 1949-ben Bulgáriába érkező Nagy Lászlót (1925–1978) a bolgár kormányzat még életében kitüntette a Cirill és Metód Érdemrenddel.

2015-ben, a Szófia Magyar Intézet kezdeményezésére, a költő mellszobrot kapott a város közterén. Akkori látogatásán kezdeményezte az emlékház felújítását az MMA főtitkára, *Kucsera Tamás Gergely* a bolgár félnél, a *Boni Petrunova* miniszterhelyettesrel folytatott tárgyalásán. Így újulhatott meg az emlékház – a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Művészeti Akadémia és a bolgár Balkankarpodem Rt. támogatásával –, s jöhetett létre az a költő életét és munkásságát bemutató állandó kiállítás, amelyet *Ki viszi át a Szerelmet – Hommage à Nagy László* címmel június 18-án nyitottak meg Szmoljanban. A tárlatot a Bolgár Köztársaság kulturális miniszterhelyettese, *Boni Petrunova* asszony nyitotta meg.

Benkő Andrea kurátor beszámolójában olvashatjuk: „A kiállításhoz készített és vetített animációban Nagy László maga mondja el a *Ki viszi át a Szerelmet* című, emblematikus versét magyarul, illetve elhangzik bolgáru is. A kettő között egy Iszkázon, a költő szülőfalujában forgatott film kockáit látjuk édesanyjával, a természetben lovakkal, és a felhangzó ősi énekkel, a regőléssel – ezek születésétől kezdve azok a viszonyítási pontok, amelyek költészetének szimbólumrendszerét meghatározzák.” Majd így folytatja: „A rodopei szobába kerültek a költő legfontosabb, bolgárokhoz, illetve Bulgáriához kötődő versei és képei, Szent György-ikonjai, valamint a bolgár népköltészetről írott esszéjének részlete. A megértésre vágyó látogató pedig mindegyik térben talál bolgár nyelven megjelent Nagy László-kötetet, amelyet kedve szerint forgathat, és kiegészítheti a kiállításon olvasható szövegeket.”

A tárlat látványtervezője *Ágoston István*, grafikai arculatát *Bubik Veronika* készítette.

Kevesen tartják számon azt a körülményt, hogy Nagy Lászlónak előbb nyílt emlékháza Bulgáriában, mint hazájában, Magyarországon. Érdemes felidézni erről Berényi Marianna visszaemlékezését: *Az irodalmi emlékházak ki- és megalakulása* című írásából:

„Nagy László első emlékháza jellemzően nem Magyarországon, hanem a bolgár Szmoljanban nyílt meg a költő 1978-as halálát követően. A bolgár népköltészet népszerűsítése iránt érzett hálájuk jeléül Nagy László ottani, pozícióba került pályatársai abban a házban rendezték be a költő emlékszubóját, amelyben ösztöndíjként lakott. Sőt a hagyományos rodopei lakóházban még egy magyar szoba is elkészülhetett a Néprajzi Múzeum segítségével. „Bulgária a kiállításokat a legmagasabb szinten nyitotta meg – emlékezett vissza Villangó István, aki 1979 és 1990 között vezette az akkori minisztérium közgyűjteményi főosztályát. – Magyarországot rajtam kívül az írószövetség tisztagú delegációja, és Hanga Mária, a művelődési miniszter helyettese képviselte. Hazafelé a repülőn az írók sokat beszéltek arról, mekkora szűgyen, hogy Magyarországon nincs ilyen emlékhely. – Ezután nem sokkal megkezdődött a szervezkedés. Sikerült a rokonsággal dűlőre jutni az iszkázi ingatlanl kapcsolatlban, a megye támogatta az alapítást, a minisztérium közgyűjteményi főosztályának vezetője meg némi kockázatot vállalva – bár megfelelő politikai hátszélről gondoskodva – saját, szerény főosztályi keretéből kétszázezer forinttal támogatta az emlékház megvalósulását. Az emlékház ennek köszönhetően egy hagyományos bolgár szobával is bővílhetett, amely a szmoljanihoz hasonlóan a kutatók rendelkezésére állt. Villangó Istvánnak talán a legnehezebb dolga akkor akadt, amikor nem talált olyan magas rangú személyt, aki megnyitotta volna kedvenc költője emlékházát. Végül a karrierépítés szempontjából csöppet sem veszélytelen felkérést Hubay Miklós, a Magyar Írószövetség akkori elnöke vállalta el. Az iszkázi Nagy László Emlékház átadása Villangó szerint politikai demonstrációként is értelmezhető volt: két-három ezer ember hallgatta Sebő Ferenc zenéjét, Berek Kati szavalatát a megnyitón, 1984-ben.”

BORBÉLY LÁSZLÓ

AZ UTOLSÓ „HARMINCKETTES”

Az első világháború mint visszatérő motívum Dobai Péter életművében

(Esszénnkel Dobai Pétert, a Lyukasóra folyóirat szerkesztőbizottságának tagját köszöntjük 75. születésnapja alkalmából.)

„Műveimet koncentrikus köröknek fogom fel, amelyek közepén ugyanaz a szervezőerő áll” – vallja a kivételesen sokoldalú és termékeny alkotó Dobai Péter. Költészete elválaszthatatlan más művészeti ágban folytatott alkotói tevékenységétől (Szabó István filmrendező történelmi trilógiájának – Mephisto, 1981; Redl ezredes, 1985; Hanussen, 1988 – forgatókönyvírójaként nemzetközi elismerésre tett szert), életművének visszatérő motívuma a Nagy Háború és a felbomló Osztrák–Magyar Monarchia. Ennek az alkotói alaplásnak a gyökerei a Kossuth-díjjal és a Nemzet Művésze díjjal elismert költő gyermekkorába nyúlnak vissza.

A *Hazám a városban* című ciklus egyik prózájában, a *Harminckettesek terében* Dobai Péter leírja, hogy egészen fiatalon a 32-es Mária Terézia Budapesti Háziezrednek (1741–1918) emléket állító józsefvárosi szoborral azonosította anyai nagyapja világháborús emlékeit. „Igen, miközben nézem szobrát *annak* a katonának, / eszembe jut egy másik katona, egy másik közvitéz, / a 13. gyalogos rohamez-

red 8. századának / géppuskása, a nagyapám. / Eszembe jut Belgrád bombázása, eszembe jut / az Isonzo, a Piave, a Tagliamento... / Eszembe jut Monte Grappa, Monte Matajur, Arsiero, / Bassano del Grappa, Monte Verena, Rovereto, / Monte Pasubio, a stilfsi hágó, a Judikária-hasadék, / Asiago, Podgora, Caporetto, Doberdo... / Eszembe jutnak a haza soha nem tért seregei... / A töből amputált lábú hadirokkant harcosok, akik / még az én gyermekkoromban is ott koldultak vagy / pucoltak cipőt a Nagykörúton, a Múzeum körúton, / szerte a köztereken, ahol a Pro Patria szobrok őrizték / az elesett ifjú hősök emlékét.” (A legmagányosabb harcos)

A nagyszülő világháborús múltjának „örszemeként” tekintett a rohamozó gyalogoskatona bronzszobrára, amely „mintha a mögötte álló, lágy és gyér facsoport lombfedezékéből rontana elő: a Nagykörút óbékebeli házainak”. Gyermekfejjel úgy gondolta, hogy a talapzaton köbe vésett ütközetek ugyanannak a csapatnak a győzelmeit örökítik meg. Később mondták el neki, hogy a helynevek mellé vésett évszámok, évszázadok harcait összegzik, ez „egy lehatárolt világ menetszázad-Iliásza”. „A harminckettesek” harcoltak többek között Nagy Frigyes ellen, Napóleon ellen. Az utolsó felirat:

Montello, 1918. Ez volt az első világháborúban az úgynevezett délnyugati hadszíntér, amely 1915 májusában jött létre, amikor az olaszok áttámadtak az antant oldalára. A délnyugati hadszíntéren került sor az utolsó piavei csatára, amely az Osztrák–Magyar Monarchiára nézve tragikus következményekkel járt, és a világháború elvesztésének véres kezdete lett.

Dobai Péter anyai nagyapja, Tóth Károly öfelseje 13. gyalogezredének 8. századában volt géppuskás. „Közvitéz” rendfokozattal szerelt le, „OB K. cs.-k. seb. érem” kitüntetésben részesült kétszer, és kiérdemelte a Károly-csapatkeresztet. A „veterán géppuskás” unokájának állandóan a piavei harcokról mesélt. Egy másik rokona, a nagyanya fia, Karlecz Mihály az osztrák–magyar flotta cirkálójának zászlóshajóján, a Novarán szolgált az Adrián (1914–1918), az otrantói ütközetben súlyosan megsebesült. Nagy Ezüst seb. érdmet kapott Horthy Miklós ellentengernagytól, a Novara és a cirkálójai főparancsnokától.

A történetek hallatán, illetve a Harminckettesek terén álló emlékmű láttán, amely mellett Dobai Péter szinte naponta elhaladt nagyjával a piacra menet, ifjonti képzeletvilágának egyik központi témája lett az első világháború.

DOBAI PÉTER

A LEGMAGÁNYOSABB HARCOS

I.

Bécs szívében, a Burggarten százados fái alatt
áll a veterán katona,
az Osztrák–Magyar Monarchia
közvitéze, a Habsburg baka...
Hiába van jobb kezében marsallbotja,
úgy áll ott magányosan a nagy dinasztia császára,
Jeruzsálem királya, seregeinek Legfelsőbb Hadura,
mintha rang nélküli, önkéntes őrszeme,
históriai *határőre* volna elveszett, bukkant
Birodalmának...
Szomorú arcán mély a gyász vonása:

öngyilkos fiáért, Rudolf trónörökösért,
a Genfben leszúrt, szépséges bajor királyleányért,
Wittelsbach Sissiért, hitveséért...
a Szarajevóban meggyilkolt Ferencz Ferdinándért...
és gyászos emléke sok elveszett csatának, háborúnak:
Solferino, Königgrätz, Galícia, keleti front, balkáni front,
olasz front, erdélyi front...
Hiába zengett hát a Radetzky-induló,
hiába a Haydn-komponálta *Kaiserwalzer*, a fényes,
ünnepélyes Császár-keringő, a „*Gott erhalte Franz, den Kaiser,
Gott erhalte unser Kaiser, unser Land...*”?
I. Ferencz József (Ferencz Jóska) császár és király
bronzszobrának talapzatán, a virágtartó kampóvas: üres...
Feledték volna tán a kedélyes, víg bécsiek, mi mindent tett
ez a magányos harcos a szép Ausztriáért, Tirolért,
Stájerországért, Voralbergért, az összes csatolt
tartományokért,

Dobai
Péter

Mindez férfias helytállásra sarkallta, ami egyrészt különböző sportágak gyakorlásában nyilvánult meg, illetve abban, hogy középiskolai tanulmányai után, mielőtt felvették az ELTE Bölcsészettudományi Karára, tengerészként szolgált három évig (hajókormányosi képesítéssel szerelt le). Emellett természetét acélossá edzhette személyes drámája is, miszerint ifjú éveit – a szerető szülői gondviselést nélkülözve – internátusban töltötte, ahol korán hozzászokott a fegyelmezett életvitelhez, ahogyan arra *Belvedere* (2014) című kötetének több versében is utalást tesz.

Dobai Péter alkotómódszerében sajátos (fő)szerepe van a múlthoz való viszonyinak. A tudatfunkciók, a gondolkodás, a képzetalkotás, az észlelés, az érzés, az akarás mellett az intuíciónak nemcsak szépirodalmi teremtőerejének forrásai, hanem koherens létszemléletének is. Monográfiája, *Morsányi Bernadett* szerint Dobai Péter művészetében a hetvenes évektől érhető tetten a máig működő

szubjektívizálódás, ahogyan a történelmet személyes sorsokon keresztül ábrázolja, az évtized közepétől pedig művei központi témájává és szövegformáló elemévé teszi az emlékezés gyakorlatát. Ugyanő az 1994-ben megjelent *Vitorlák emléke* (1979–1993) című kötetétől eredeztetni Dobai Péter újabb alkotói korszakának alaphangját, amikor is „az író rögzítette az emlékező pozíciót, ahonnan azóta sem mozgult el, érezhetően a szintézis igénye született meg benne”. (Morsányi Bernadett: *Egyedül szembejövet*, L'Harmattan, 2016)

Egyik kötetének az a címe: *Emlék az ember*, a másiké: *Emlékek jövőidőben*. Dobai Péter számára minden emlék. Noha a *Sakktábla két figurával* című novelláskötete *Hazám a városban* ciklusában Krúdy Gyuláról írja, tulajdonképpen önmagáról is vall ezzel a gondolattal: „Krúdy mindenben a múltat, az elmúlást látta, nem azt, hogy van és milyen, hanem azt, hogy volt és milyen volt. A múltak, a »voltak« jelentették számára, valami különös, meghitt módon a jövőt is.”

Dobai Péter a születése előtti évtizedeket is képes a személyesen megélt emlékek intenzitásával láttatni költészetében:

„A marienbadi pavilonok fehér kagylóhéjai és az üvegcarnokok / még néptelenek, pár fürdőszolga takarítja a mozaikkal kirakott / boltíveket, a márványfalakat, pár szép cseh leányzó szikrázó / tisztára mossa az alabástrom lapokon sorakozó cseh kristály- / poharakat, kezük oly biztos, oly finom, hogy behunyt szemmel / végzik munkájukat... Talán a vért s a véres verejtéket is / ugyanígy... ugyanilyen behunyt szemmel síkálnák le ama / keresztfáról.” (*Marienbad, Ferdinándkút a Rudolf-forrással 1914/II/2*)

„Valahavolt, tovatűnt párok sétája: most / közelít felém, örök lépések vezetnek hozzám, / ó, hogy soha el nem érnek, bizony ezért / illene zokognom, de hát nem ők, / én tévedtem el az ő szépelemes útjaikon, / vissza kell érnem, hiszen vár, diktál a XXI. / századi naptár... A múltak,

a régi, deli másidők: / engem be nem fogadnak... Nézem a fotográfiák / százados vonását: – *belvedere* – a hölgyek / arcán sötét madeira csipkefátylak, hát ennyi / szépjárasú, széptartású femina / egy egész hadsereget már előre gyászol?” (*Régi képeslapok Abbáziából, 1914*)

Az ugyanarra a témára való sokadszori emlékezés koncentrikus szerkezetet sző verseskötetének, de szövegszervező erejévé válik például *A birodalom ezredese* című nagyregényének azáltal, hogy a szerző folyvást leírja, miként tűnődik Alfred Redl ugyanazokon a harcászati, esztétikai kérdéseken vagy a „még egyszer élni” lehetőségen filozofál, ahogyan azt Dobai Péter is teszi költészetében.

Ennek a létszemlélésnek mint tudatállapotnak a megteremtéséhez és fenntartásához kezdetben alighanem nélkülözhetetlenek voltak a nagyszülőtől hallott világháborús anekdoták, a tárgyi emlékek, fotók, képeslapok, a dög-cédula, a szurony, a katonakönyv, „a boldog békeidők”, a millennium mindennapjait taglaló újságkivágások, a Harminckettesek terén a kézigránszobor látványa, amelyek a kiskamasz képzeletvilágában izgalmas anizksszá forrták ki magukat.

Ugyanakkor Dobai Péter első világháborús és a millenniumot megelevenítő lírai intuíciónak feltételeznek egy kivételes szellemi alapállást és aktivitást. Az *Acélzivatárban*, *A harc mint benső élmény* és más művek szerzője Ernst Jünger (1895–1998) író, aki önkéntesként vett részt az első világháborúban, ahol többször megsebesült és megkapta a legmagasabb hadikitüntetések, ábrázolt egy olyan kivételes embertípust, akit a világháború krízise nem roppant össze. Aki születésétől hordozza magában és birtokolja azt a szellemi tartást, amelyet az embertelen viszontagságok, a pszichés traumák, az egzisztenciális összeroppanások, a testi fogyatékoság nemhogy végképp eltö-

Triestért, az osztrák tenger mellékért?

A magányos veterán harcos teljesen *személytelen*, mintha a kanti *Ding an sich* fogalmát testesítené meg az az egy-szál bronzalak...

Oh, hát miért nem hoz egy szép szöszi, pisze ifjú leány egy *Jungfer-Fräulein*, könnyű, tiroli táncos dirndlibe öltözött szál alpesi hóvirágot, szál havasi gyopárt a magányos veterán közvitéz szobrához, aki dédanyjának császára, dédapjának Legfelsőbb hadura vala?

II.

Igen, miközben nézem szobrát *annak* a katonának, eszembe jut egy másik katona, egy másik közvitéz, a 13. gyalogos rohamezred 8. századának géppuskása, a *nagyapám*. Eszembe jut Belgrád bombázása, eszembe jut az *Isonzo*, a *Piave*, a *Tagliamento*...

Eszembe jut *Monte Grappa*, *Monte Matajur*, *Arsiero*, *Bassano del Grappa*, *Monte Verena*, *Rovereto*, *Monte Pasubio*, a *stilfsi hágó*, a *Judikária-hasadék*, *Asiago*, *Podgora*, *Caporetto*, *Doberdo*...

Eszembe jutnak a haza soha nem tért seregeinek A többől amputált lábú hadirokkant harcosok, akik még az én gyermekkoromban is ott koldultak vagy pucoltak cipőt a Nagykörúton, a Múzeum-körúton, szerte a köztéren, ahol a *Pro Patria* szobrok őrizték az elesett ifjú hősök emlékét...

III.

Én nem viszek virágot a Burggartenben oly magányosan álló katona bronzszobrához. Inkább elzarándokolok a távoli tömegsírokhoz, oda viszek fehér krizantémcsokrot és egy perccig vigyázban állok!

rölnének, hanem kondicionáltabbá tesznek. A Jüngert méltató Julius Evola (1898–1974) író megállapítása szerint: „képesse válik egy új létforma kialakítására; ha olyan új típusú emberré tudja magát kikovácsolni, amely – éppen az olyan helyzetekben, amelyek mindenki más tönkretennének – meg tudja ragadni az élet abszolút értelmét”.

A Jünger elméletéhez hasonló heroizmus és küzdelem mint egyedüli tartalmas életforma kifejezése alapvető motívum Dobai Péternél. A XIX. században játszódo, *Vadon* című regényében Batiszty Kristóf főhős egy új katonatípust képvisel. Ahogyan azt a regény elején található Cholnoky Viktortól (1868–1912) származó mottó jelzi, ez a XIX. század végi katonatípus elsősorban „öntudatosságában” tér el más korok harcosaitól.

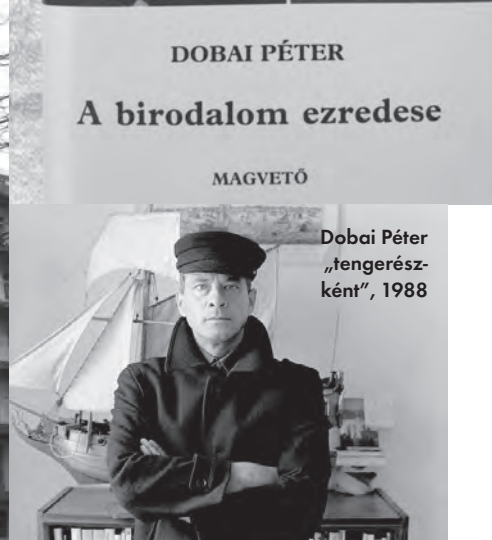
„A tizenkilencedik század középső harmada egy egészen speciális katonatípust termelt, a szabadságharcosét. És ez a tizenkilencedik századbeli szabadságharcos nemcsak külsőségekben, nemcsak formákban különbözött más idők, más korok szabadságharcosaitól, hanem esszenciális vonásokban is. Nem csupán a kor és nem pusztán a mellékcélok különbsége választja el ezt a típust más idők szabadsághőseitől, hanem még valami más is, az, amit jobb szó híján kénytelen vagyok öntudatosságnak nevezni, mert cinizmusnak nem nevezhetem...” – írta Cholnoky Viktor, a novellista *ködlovag*.

Dobai Péter, amikor megkérdezték arról, hogy „militáns” írónak tartja-e magát, elmondta: „...tudom és érzem, hogy közöm van a háborúhoz és a forradalmakhoz. A háborúk, a forradalmak sorshelyzeteiben, a legembertelenebb, a legkegyetlenebb helyzetekben lehetőségek nyílnak az emberi méltóság, a bátorság, a játék és az igazságos szenvedély ábrázolására. Ha ez militáns program, akkor ezt vállalom.” Ennek az öröklött alapállásnak egyszersmind tudatállapotnak a fenntartásához eszköz számára az emlékezés, amelyet Dobai Péter a gondolkozás velejárójának tart. „Amikor gondolkozunk, emlékezünk is, és amikor csak emlékezünk, akkor válik igazán aktívvá és intenzívvé a gondolkodásunk” – állítja.

Massimo Scaligero (1906–1980) ír arról, hogy az ember képes annyira állhatatosan gondolkodni, hogy azáltal elérheti önvalóját, gondolatai és intuíciói forrását. (E teória szerint a gondolkodást a gondolkodó egy élő és magasabb, tudatfeletti gondolkodás révén generálja.)

Dobai Péter emlékezésének és gondolkodásának témájává teszi a tovatűnt idők nevezetes és névtelen alakjait, helyszíneit, keresztútjait.

„Nézem e megsárgult túlvilági képeslapok / egyenes futású, szép rajzú, boldog betűsorait, / szavai szinte mostani ott-létemig / hallatszanak, hívnak, szólítanak és megnyílnak, mind az

arcfátylak is, / a kalapok alól kétfelől kibomlanak a csigás, szőke loknik, / közben: – ó, ugyan miközben? – a képek homályos / háttérében / sötét fasorok, tört szobrokkal teli sírkeretek, töretlen / tölgyterebélyek vetik végső árnyék alá, festik felismerhetetlen / sötétnek arcát, alakját annyi végleg elbúcsúzott szeretőnek!” (*Karlsbad, Marienbad: I. Ferencz József császár és király képmásával bélyegzett békebeli* – „k. u. k.” – képeslapokon, a századelőről, még messze Szarajevótól)

Első verseskötete, a *Kilovaglás egy őszi erdőből* (1973) címére, illetve a *Nemlétünkben nem lesz halál* című versének egyik sorára utalva nevezhetném őt az „emlékek néma kerengőin” léptető „őszi lovasnak”. *Szentmártoni János* költő szerint Dobai Péter arra figyelmeztet bennünket, hogy nem szabad felejteni. Mert a felejtés „második, a végleges halála” annak, akit vagy amit eltemettünk.

„Most más, más a táj: / autósztádák, alagutak, viaduktok szelik át. / Az akkor, régen – hajnali partváltáskor – / megrohamozott folyópartok, hegygerincek most szelídek. / Basano del Grappa főterén: virágpiac. Csendes / a folyó, csendes a fahíd, senki sem emlékszik arra, / hogy itt, e vadon folyam-völgyben valaha háború vérezgett. / Ugyan ki gondol a virágpiacon a lövészárkokból szuronyrohamra / vezényelt ifjúságra? Sok, sok a Pro Patria /

szobor, de a töredező talapzatokon / a virágtartó kampóvas: / már mindenütt üres – / Eltévedt az emlékezet? (*Basano del Grappa*)

Koncentráltan emlékezik és emlékeztet a régmúltra, keresi és felmutatja a végzet előjeleit.

„Az I. Ferencz József császár és király arcát / római cézárak babérjával ábrázoló, 5 Helleres / bélyegen a lila körpecsét: még békeéveket idéz, / ama tűnt „békebeli világot”... de a rombolók, cirkálók, / csatahajók, ágyúszádok síkált fedélzetén már folynak / az éles lögyakorlatok, a löelemképzés-gyakorlatok, / a tűzvezetés-gyakorlatok... / A vertikálisan és horizontálisan / is mozgatható, Krupp-acél páncéltörő, gyorstüzelő / gépágyúnál két ifjú tengerész tűzér áll, éppen bemérik / a higanyos hajszálkeresztben a célt... / A még békebeli célt.” (*Pola, hadikikötő, lögyakorlat*)

A Magvető Kiadó gondozásában 1985-ben megjelent, *A birodalom ezredese* című nagyregény keletkezésének érdekessége, hogy annak alapcselekményét Dobai Péter előbb forgatókönyvként írta meg *Redl ezredes* címmel. A regény fülszövegében ez olvasható: „Egy esztendővel az első világháború kitörése előtt, egy csendes bécsi szállodában pisztolygolyót röpítve fejébe vetett véget titokzatos életének Alfred Redl vezérkari ezredes, a Monarchia katonai kémelhárító hivatalának tényleges

vezetője. A botrány után szimatoló újságírók tudni vélték, hogy a magas rangú katonatiszt valójában idegen hatalmak ügynöke volt, s miután leleplezték, így szökött meg a felelősségre vonás elől. Alfred Redl különös alakja azóta is számos művész fantáziáját foglalkoztatta. S bár sokféleképpen keltették életre e titokzatos figurát, valamennyien elsősorban kémtörténetet írtak. Dobai Péter szakít az eddigi feldolgozások egyértelműségével, óvatos kérdőjeleket rajzol a biztosnak hitt tények mellé. Főhőse olyan ember, aki tisztán látja, hogy sorsa egy széteső birodalom örvévé, egy pusztuló – s e pusztulásban még egyszer felragyogó – kultúra részesévé tette őt. Redl – eszközökben nem válogatva – megpróbál gátat vetni e folyamatnak. Ám ez a heroikus vállalkozás nem sikerülhet...”

A Dobai Péter által megírt karakter egy képzelt Alfred Redl, akinek természete számos tekintetben eltér a valós történelmi személytől. Redl halálát tulajdonképpen az Osztrák–Magyar Monarchia, egy hétszáz éves dinasztia és a Tisza István kormányozta dualizmus hatyúdálának tekinti. Emiatt van a cselekményben ábrázolva annyi bécsi művészeti vonatkozás, mert ezáltal is kifejezésre jut, hogy egy eltűnőfélben lévő birodalomról van szó, amelynek nemcsak a kivételes duális katonai, pénzügyi, külügyi tekintélye válik semmivé, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia mint létérzés is egy az egyben „elsüllyed”.

A *Redl ezredes* és *A birodalom ezredese* több rátekintésben is különbözik egymástól, de a főszereplő karakterének hiteles megjelenítéséhez Dobai Péter mind a film, mind a regény számára megteremtí a Kubinyi testvérpár alakját, akiknek kulcsszerepe van abban, ahogyan az ezredes sorsa beteljesül. Redl Kubinyi Katalin bárónő iránti tartózkodó viselkedése egészen mély, szerető érzéseket sejtet. Többről lehet itt szó, mint a férfi és nő közötti kapcsolatban kibontakozó érzelmi viszonyokról, sokkal inkább valamiféle bajtársias összetartozásról, amelyet a felbomlófélben lévő birodalom iránti hűség még inkább összekovácsol. Ez azért is elgondolkodtató, mert Redl kapcsán minden forrás kiemeli a katonatiszt férfiak iránti vonzalmát. A regényben Kubinyi Katalin utolsóként még meglátogatja az ezredest, mielőtt a férfi véget vet életének. Ez a látogatás értelmezhető úgy is, mint egy feloldozás az öngyilkosság előtt. A minden tekintetben hű Kubinyi Katalin is tisztában van vele, hogy sem Redl életének, sem a Monarchia létének nincs folytatása. Elkerülhetetlen a tragédia, amely a Szarajevóban majdan eldőrdülő lövések előjátékának is tekinthető.

Dobai Péternek a Nagy Háború, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia jegyében fogant nagyregénye és költészete idővel maga is korszorúvá lényegül a Pro Patria emlékmű rideg tartóvasán. Hogy aztán egy időtlen pillanatban „a harminckettesek” emlékeztetvé váljon. ♦

SVÁJCI PADLÁSRÓL TÉRT HAZA ARANY JÁNOS LEVELE

Kalandos utat bejárt levelet kapott az Országos Széchényi Könyvtár: Arany János és az Ercsey család több mint kétszáz levelet váltottak, és a nemzeti könyvtárnak adományozott levél lehetett az első, amelyet a költő a Nagykőrösre költözését követően írt Nagyszalontára. A levél az Ercsey család egyik leszármazottjának, Fráter Györgynek a tulajdonát képezte, aki Arany sógora volt. Az ő halála után a hagyatékkal együtt került fiához, aki ugyancsak a Fráter György nevet viseli. Ő adományozta a levelet az Országos Széchényi Könyvtárnak.

Ifjabbik Fráter György 1956-ban, tizenöt évesen, édesanyjával együtt elhagyta az országot és Svájcba költözött. A szülei elváltak, édesapja pedig Magyarországon maradt, majd 1970-ben elhunyt. Öt évvel később fia meglátogatta édesapja második feleségét és megkérte, hogy a családi irathagyatékot magával vihesse külföldre. Apja íróasztalához ekkor már öt éve nem nyúltak. Becsomagolta az iratokat és Svájcba indult velük. A néhai Fráter György korábban az iparügyi minisztériumban dolgozott, egy onnan származó borítékban volt a levél, melyre ceruzával a következő volt írva: „eredeti Arany János levél”.

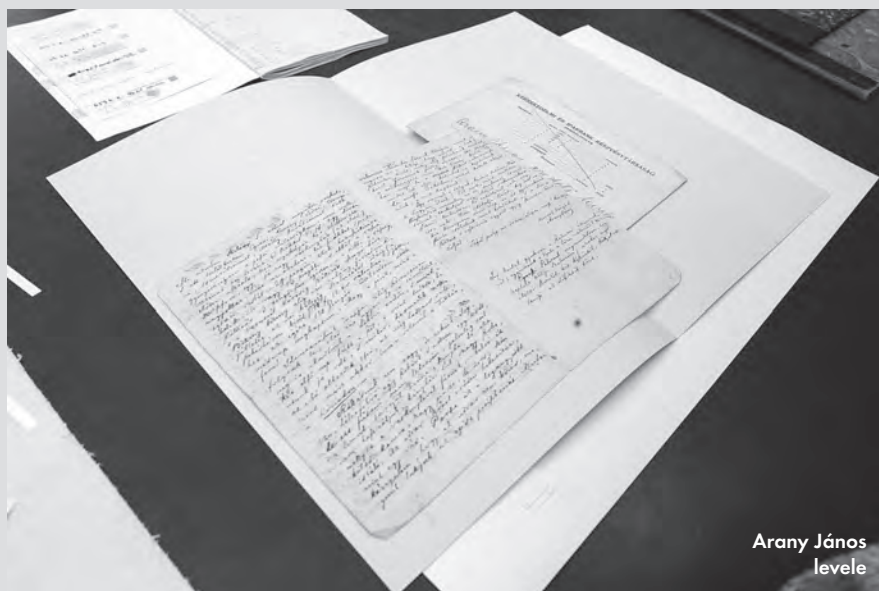
Körülbelül három év telt el, amíg Fráter György rábukkant a levélre. Ekkor egy Zürich melletti kisvárosban éltek, de amikor egy vidéki parasztházba költöztek, a levelet tartalmazó papírdoboz, sok más dobozzal együtt, felkerült a régi téhenistálló padlására, és feledésbe merült. Egy alkalommal az egyik unokatestvérének – könyvtárunk egykori munkatársának, Fráter Zoltánnak, aki a könyvtárát segített rendezni – megemlítette a levél létezését, amit el is kezdtek keresni, de a közös kutatásnak nem lett eredménye. Fráter György végül 2019 januárjában

Fráter György és Koppán Orsolya az OSZK laboratóriumában a levéllel

bukkant a levélre, amelyről úgy gondolta, hogy „Magyarországhoz tartozik”. Ezt azzal magyarázta, hogy két gyermeke Svájcban született, nem beszélnek magyarul, és ha ő távozik, nem marad semmilyen emocionális összeköttetésük, és senki nem tudja majd, milyen értékes is ez a levél. Az autográf tulajdonosa ezt követően szakvéleményt kért az Arany 200 évfordulóra a nagyszalontai Arany-hagyatékot is feldolgozó kollégáinktól, akik megállapították, hogy a levelet valóban a költő írta.

Arany János családja sok gyűjteménynek adományozott kéziratokat, de a legismertebbeket, például a *Toldi-trilógia* négy variánsát és a *Buda halálát* a nemzeti könyvtárnak szánta. Később lírai költeményei és balladái mellett levelekkel is gyarapodott az OSZK-gyűjtemény, de családi vonatkozású darab igen kevés került birtokába. E levelet a restaurálást követően helyezték el a gyűjteményben, valamint eljuttattak belőle egy digitális másolatot Nagyszalontára, a költő és az Ercsey család származási helyére, majd a restaurált levélről is másolatot küldtek a szalontai Arany János Emlékmúzeumnak. ♦ (W. I.)

Arany János levele

„MAGUKRA MARADT BÚTOROK”

Írók bútorai a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményéből

„Ha belépsz, még szinte úgy érzed, hogy ők is körülötted vannak, akik ezt a sok asztalt, széket, órát s tükröt éveken át – kezükkel és lelkükkel – a maguk képére és hasonlóságára formálták át.” (Kosztolányi Dezső: *Nyaraló bútorok*, 1908)

Ritkán látható kincseiből rendezett, különleges kiállítása megnyitójára hívta meg június 21-re a látogatókat a Petőfi Irodalmi Múzeum. „Magukra maradt bútorok” – a címet Mátyás Iván *A bútorok* című, 1980-ban született írásából kölcsönözték a tárlat munkatársai, és a bemutatott tárgyak mellett további, hozzájuk kötődő irodalmi szövegeket, napló- és levélrészleteket olvashatnak, valamint dokumentumfotókat találhatnak az érdeklődők.

„A bútorok megidézik hajdani tulajdonosuk személyét. Minden egyes karcolás, sérülés, a használat nyoma emlékeket ébreszt, történeteket rajzol maga köré. A tárgy tovább él, és velük együtt minden egyes íróasztalon megőrzött tintafoltban, repedésben, a székek karfájának kopásán, a fotelek süppedéseiben ott vannak egykori használói: maguk az írók is” – olvashatjuk Zeke Zsuzsanna kurátor szövegében, amely így folytatódik: „Egymás mellé kerül Mátyás Iván széke és Kölcsey Ferenc majd kétszáz évvel korábbi, bőrborítású, füles karosszéke. Kiállítjuk Petőfi Sándor és Móricz Zsigmond gondolkodószékeit; [...] Ady Endre két karosszékét is bemutatjuk: az első még Érmindszentről

származik, a másik pedig utolsó budapesti otthonából – Csinszka nagyanyjától örökölt szalagarnitúrájának része volt. Látogatóink megismerhetik Szentkuthy Miklós saját tervezésű karosszékét és Ottlik Géza számtalan bridszpartit látott kártyaasztalát vagy Kosztolányi Dezső könyvespolcát, melyet idővel örökösei – minthogy nem fért el náluk – kettéfűrészeltek. [...] Kiállítjuk többek között Jókai Mór, Kaffka Margit, Kassák Lajos, Nemes Nagy Ágnes és Vas István – utóbb Várady Szabolcsnak ajándékozott – íróasztalát is.”

A PIM relikviatárában, amely a magyar írók és költők személyes tárgyait őrzi, több mint háromszáz bútor található. A gyűjtemény a szerzői hagyatékok mellett felöleli a szerkesztőségek berendezési tárgyait, sőt esetenként az írók családtagjainak, műzsáinak bútorait is.

A nagyszabású kiállítást – amely 2020. március 1-jéig látogatható – Várady Szabolcs költő nyitotta meg Für Anikó színművész közreműködésével, a látványterv pedig Kemény Gyula munkája. A továbbiakban Várady Szabolcs megnyitójából adunk közre részleteket. (A szerk.)

VÁRADY SZABOLCS

„Nem maradnak a bútorok magukra...”

Tizennégy éves koromban lett egy saját szobám, és elhatároztam, hogy író leszek. Mi kell egy író szobájába? Mindenekelőtt íróasztal. Pénzem nem volt rá, szüleimnek se nagyon, meg talán ők nem is vették még annyira komolyan ezt a dolgot, volt viszont egy öreg szekrény meg a házmesterünk, aki amúgy asztalos volt. Jó nagy íróasztalt szerettem volna, hogy minden elférjen rajta, ami csak kell az irodalomhoz. Tandori Dezső mondta jóval később, és ő talán meg is valósította, hogy annyi íróasztalra volna szükség, ahányféle a munka, ne kelljen folyton rakosgatni. Egyiken fordít, másikon tanulmányt ír, harmadikon verset. Én ettől messze voltam, de a szekrény oldalából jókora asztallap kitelt, a meglehetősen otromba, de célszerű alkotmány kitöltötte a kis szoba jelentékeny részét. Tény-

leg rá lehetett tenni sok mindent, és még írtam is rajta. Petri Gyurinak nagyon tetszett, erről egy versem is tanúskodik. De ez már akkor keletkezett, amikor az íróasztal sorsa rosszra fordult, mert megházasodtam. A versben eltűnődöm, hogy barátom helyében min tünődnék el, amikor hosszabb idő után újra vendégségbe jönnek hozzám:

„mi is volt ott, ahol most az öreg dívány, / mikor először ültünk össze s még / jó néhány-szor a későbbiekben, / és némi töprengés után eszembe jutna: / a régi íróasztal, amely nagyon megnyerte / tetszésedet, de már csak méreteinél / fogva sem engedhetjük meg magunknak / amúgy is kétes fényűzését, mióta / ketten lakjuk a szobát...”

Aztán fordult a kocka, meghalt apám, és beköltöztünk az ő negyven négyzetméteres

szobájába, de az öreg íróasztal addigra már darabokban volt, egyben nem lehetett volna kivinni a szobából. És akkor történt az, amiről Vas István írja, amit mindjárt idézni fogok, és amivel megérkezünk ide, erre a kiállításra. Történetesen éppen akkor intézett az Új Írás körkérdest tizenhét szerzőjéhez, arra kérve őket, hogy mutassák be az írószobájukat. Nézegetem most az interneten (az Arcanum Tudásbázisnak hála), hogy ki milyen íróasztalt szeret. Csúszkán az a fontos, hogy ne mozogjon, legyen stabil. Illés Endre íróasztala csak rakodófelület, írópultnál ír. Illyés úgy nézett íróasztalára, mint gályarab az evezőpadra. Juhász Ferenc költő-üzemmódban idézi fel: „Ennél a tintafoltos, a papíroson átvésződött írásnyomaimmal páfrányosan, csipkésen behínározott asztalnál írtam legtöbb könyvem.” Ladányi Mihálynak

Magukra maradt bútorok, enteriőr a kiállításból

„Mihályék háza s a szobák mindig elemozhetetlenül lenyűgöző hatást tettek rám... Régi bútorok, régi vásznak illata... talán a végleges és megmozdíthatatlan otthon mélységes nyugalma éreztem itt meg, a falakba, s bútorokba ivódott, múlt sajátos jelenlétet.”
(Török Sándor: *Élő szék*, utána, 1941)

Petőfi Sándor, mellette a karosszéke

Demeter Szilárd igazgató a megnyitón

„A fényűzést egyáltalán lenézem és kerülöm. Erre most találkozom a magam életével a nyilvánosság előtt, mint pazar, irigylésre méltó gazdag valamivel. S ha a fénykép így mutatja, akkor így is van, bár a fénykép túloz.”

(Móricz Zsigmond: *Napló*, 1934)

Móricz Zsigmond, mellette a fiókos szekrénye

Fűr Anikó
a megnyitón

Maradt bútorok
(1980)

„...elépsz, még szinte
y érzed, hogy ők is
ed vannak, akik ezt
a sok asztalt,
széket, órát s
tökröt éveken át
- kezükkel
és lelkükkel
- a maguk
képére és
hasonlóságára
formálták át.”
Kosztolányi Dezsi
Nyaradt bútorok (1906)

Enteriőrök
a kiállításból

„...valószínűtlenül arányos szobában
valószínűtlenül hosszúkas asztal
mellett dolgozik a költő írja
valószínűtlenül hosszú verseit”
Kányádi Sándor

Nemes Nagy Ágnes,
mellette az íróasztala

Réz Pál asztala

sose volt íróasztala, és persze Mátyás Ivánnak se – akkor még. Lengyel Józsefnek hatvanéves korában lett.

Déry Tibor a szórakozottat játssza, de megvan ennek az oka. Először a végét írja le, ki tudja, hátha ez a dolgozószobája, van papír is. „Főutcai zárkában is ilyenre írtam. Am itt az ajtón belül is van kilincs.” Melyik lakása is volt ez? Na, ezt ellenőrizni tudom: ’71-ben már a Lotz Károly utcában lakott. *Niki* című kisregényét ugyanis így dedikálta nekem: „Várady Szabolcsnak, ki a végső örülettől mentett meg Bpestet, 1969. október 28-án és 30-án.” Történt ugyanis, hogy néhányunkat, Petri Gyurit, Kenedi Jánost meg engem magával vitt Réz Pál, hogy rakjuk helyre Déry könyveit az új lakásukban. Hagyom is a többi írószobát, mert ez az emlék odavisz Vasékhoz. Ők 1964 decemberében költöztek át Pestről Budára. Déry könyvtárával megbirkóztunk két nap alatt, Vas Istvánéhoz több kellett. Dolgoztunk keményen Bence Györggyel, Sumonyi Zoltánnal és még egy barátunkkal, én néha este tízig is ott maradtam, magammal vittem a Tesla magnómat, az amerikai rádió éjszakai jazzműsorának felvételeivel igyekeztem tágítani mesterem zenei látókörét, és a polcokat töltögetve egyben a kedélyét is deríteni, mert a könyvhalmok sokaságát szemlélve nagyon borúlátóan ült annál az íróasztalnál, amelynél, ki hitte volna, hogy egyszer majd én is ülni fogok. Ez volt az első igazi íróasztala. Sokáig azt hitte, hogy nincs rá szüksége. Hogy verset írjon rajta, azt neveltséges nagyképszerűségnek tartotta volna. „De hát – mondja – persze nemcsak verset írtam. Egyre beljebb kerültem az irodalmi üzembe, és kezdtek szaporodni az olyan munkáim, amelyeket nem lehetett kávéházban üldögélve, vagy Duna-parton sétálva, a zsebeimből előráncigálni, gyűrött kutyanyelveken elvégezni: kézikönyvekre, szótárakra, komoly papírlapokra volt szükség hozzájuk. [...] Amikor végre Piroskával összekerültünk, egy elég ócska festő rászórt egy elég ócska íróasztalt, a forint akkori tüdőkléséhez viszonyítva méregdrágán – de hát Piroška addig sohasem vett még bútort. Mindegy, azért komoly íróasztal volt, és a rajta felhalmozódott rendetlenség állandó jelleggel elfödte kopott posztóberakását. Huszonkét évig töltötte be hivatását a Duna bal és jobb partján – éppen az idén bíztuk rá egy házasodó, fiatal költő-, fordító- és kritikus-barátomra. Mi pedig szereztünk a bizományiból egy még komolyabb íróasztalt nyolcszázért – persze, az asztalos szépen rendbe hozta, kifényesítette.”

Addigra én is beljebb kerültem az irodalmi üzembe. Kollégák lettünk az Európánál, sőt szobatársak is. Volt ott is íróasztalom, nem messze az övétől, amelyet még Schöpplin Aladártól örökölt. (Ha az asztal nem is, de a hozzá tartozó szék itt van, az 1. teremben.) Nem kellett mindennap bejárni, a szerkesztői munka nagyobb részét otthon végeztük. És mit tesz isten, Vas István íróasztala nálam éppen Vas

István regényfordításaival lett tele mindjárt. A Thackeray-életműsorozat volt az első nagyobb szerkesztői munkám.

Vaséknál huszonkét évet élt meg az íróasztal, nálunk negyvenhétig vitte. Több funkcióban végezte szolgálatait. Amikor átmenetileg saját lakásba költöztünk, ott maradt anyáméknál, nevelőapám intézte rajta a ház könyvelését, mikor pedig visszaköltöztünk, a feleségem használta. De most már kényelmetlenné vált, mert túl magas a számítógéphez. Én magam régóta egy unalmasan szabványos kis számítógépasztalnál dolgozom. De azért lett egy új íróasztalom is, majdnem akkora, mint a régi volt, az első, rátehetem a könyökömet számítógépelés közben, és rakodhatok rá mindenfélét, sőt erről még verset is írhatok. Írtam is.

„Az íróasztalom reménytelen összevisszaság, / egy kinyitott könyv, kerestem benne valamit, / egy rakás fénymásolat, elolvasandó már mióta...”

És így tovább. Jó stabil íróasztal különben, Csurkának is tetszene. De mi lesz vajon a számítógépasztalokkal? Bekerülnek a PIM relikviatárába? A laptopok, a tabletek? A még újabb ki tudja, mik? Egy vitrinben ki lesznek állítva egyszer, mondjuk, Závada Pál pendrájvjai? A képzeletem itt cserben hagy, de abban biztos vagyok, hogy a PIM nagyszerű munkatársai ki fognak találni valamit, hogy az irodalom keletkezésének az újabb fajta eszközeit is bemutassák. Erre a mostani kiállítás bátorít. Mert ezt itt nagyon kitalálták. Magukra maradt bútorok.

KÁNYÁDI SÁNDOR

TÁRGYAK

A tárgyak lassan fölveszik vonásaink, szokásaink. Hozzánk lényegül ágy és asztal, bensőnket őrzi, kitapasztal.

Kanál, pohár, villa és csésze lesz az embernek alkatrésze. Lassan a testünk oda fárad, hogy a szék tekint bútorának.

Képek, lemezek, könyvek, szobrok, féltve őrzött, meghervadt csokrok szövetkeznek a fallal, s végül a négy fal, lopva, belénk épül.

Elorozzák tőlünk a vágyat, megunnak, később ki nem állnak, zsigereinkkel összejátszva juttatnak majd egyszál deszkára.

(1967)

Írók bútorai, négy teremben. Négy fokozata a bútorok múzeumi tárggyá válásának.

1. terem: a bútor mint műtárgy. Huszonegy szék, ahány, annyiféle. Bár stílusában némelyik rokon. Szecessziós karszékben ült Heltai, Ambrus Zoltán, biedermeier széken Hajnal Anna, Ottlik, tonett karosszékben Schöpplin, majd később ugyanabban Vas István, egy másikban Szerb Antal, egy harmadikban Sütő András.

A 2. terem címkéje: használati tárgy. Amelynek jelentőségét nem a bútor készítője, hanem a használója adja meg. Kiemelt helyen Petőfi széke, amely nem is volt az övé, csak kölcsönkérte, amíg modellt ült Orlai Petrich Somának. Itt nem is használati a tárgy, hanem kultikus. De már Babits redőnyös íratszekrénye olyan, amilyen nekünk is van. Réz Pál asztalkája pedig – ó, istenem, hiszen ezen halmozódtak a Holmi-kéziratok meg a kávéscsészék, de persze kártyáztak is rajta régebben sokat.

A 3. terem: a kérdések terme. Mennyire szabad restaurálni egy relikviát? Elveszhet-e a nyoma rajta annak, aki használta? És lehet-e fontos akkor is, ha nem is az használta, aki miatt fontos? Mennyire személyes a viszony bútor és használója közt? Móricz például tervezette, Nagy László pedig maga is készítette el. Itt egy karosszék, amelyben nyilván ült Ady, amikor testvérét látogatta. Egy szekrény, Arany János vette a lányának. Egy könyvespolc, lehetett volna József Attiláé is, ha még élt volna, amikor Szántó Judit megvette, és nem váltak volna el már amúgy is korábban. És nagy kérdés az is, hogy mennyi tárgy marad fenn, mennyi vész el. Bocsánat, megint személyes lesznek. Nézem Jékely Zoltán biedermeier székét avval az ovális, középen üres háttámlával, és annyira ismerős ez a típus. Hát persze!

„Az a két szék a maga módján / nem is volt csúnya. Kár, hogy a rugó / kiállt belőlük, és hogy a kárpit / olyan reménytelenül koszos volt. / De székek székek, sőt. Abba a lakásba? / [...] A székek aztán / egy darabig szolgáltak becsületesen: ők voltak a / székek P.-éknél. Hanem az ember / jobbra vágyik, mint ami van: a székeket / beadták egy kárpitoshoz.”

Mondanom sem kell – most már a versen kívül –, hogy onnan soha nem kerültek vissza Petriékhez. Nyomuk veszett. Felújítva pedig jó hasznukat vehették volna, tényleg szép biedermeier székek voltak. Az irodalmi becsüket viszont, már bocsánat, de nem az adja-e, hogy kiállt belőlük a rugó, és hogy a kárpit olyan reménytelenül koszos volt? Kérdés, hogy a kérdések termében is volna-e helyük, ha előkerülnének újrakárpitozva.

A 4. terem a folyamat végét mutatja: a magára maradt bútor használati tárgyból itt már végérvényesen kiállítási tárggyá változott. Nem a saját érdeméből, hanem mert hozzá tudjuk képzelni, aki magára hagyta. Használta, vagy legalábbis köze volt hozzá. És ezért lesz hozzá közünk nekünk is. Nem maradnak a bútorok magukra. Megnyitom a kiállítást. ♦♦

Századfordító magyarok

A Magyar Televízió archív felvételeiből mentette ki Szakály István szerkesztő Századfordító magyarok sorozatának Ottlik Géza író alakjáról szóló epizódját is. A dokumentumfilm-összeállítás 2002-ben, a közművelődési és oktatási műsorok szerkesztőségében készült, amelyet akkor Dézsy Zoltán rendező, forgatókönyvíró, producer vezetett. A filmes alkotóknak nem lehetett könnyű dolguk: az Ottlik-anyagot nyolc korábbi film- és interjúrészletből rendezték össze, amelyek közül az első 1975-ben, a nyolcadik pedig, már filmes memoárként, 1995-ben készült. És a baráti, pályatársi visszaemlékezések közé inkább közjátékként kerültek be a korábbi, még Ottlik Gézával készült többnyire rövid beszélgetések, interjúrészletek. S ezeket az Ottlik-intermezzókat mintegy körülölelték a baráti emlékezések. A dokumentumfilmet az elmúlt évben, 2018-ban még az M3-as tévécsatorna vetítette le újra, nem is valamely jubileum kapcsán: inkább a szellemi értékmentés apropóján. A film írott változatából adunk közre részleteket.

CIPI

Ottlik Géza, 1912 – 1990

Narrátor: – Ottlik Géza életműve nem mondható terjedelmesnek, holott szakadatlanul dolgozott. Műfordításainak száma sokkal nagyobb, mint eredeti műveié. Sokoldalúságát, érdeklődési körének tágasságát nemcsak a természettudományok, különösen a matematika iránti vonzódása jelzi. Amikor hetvenkilenc éves korában meghalt, már élő klasszikusnak számított: az aggodalmas pontosság, a magamagával folytatott alkudozás minden szóért és a meg nem alkuvás mind gondolkodásában, mind stilisztikájában nagyon is jellemzői voltak egyéniségének.

„Jól mondta G. B. Shaw mester: egy módja van annak, hogy valaki nagy író legyen, sokáig kell, hogy éljen – 1987-ben, egy televíziós stúdióbeszélgetésben Ottlik Géza idézte derűsen ezt a mondatot az igencsak hosszú életű író drámaíróról.

Ottlik beszélgetőtársa ugyanebben a műsorban, az akkor harminchét éves Esterházy Péter író pedig ezzel folytatta:

„A magyar irodalom, ha kicsit is ad magára, nem engedheti meg magának azt a trehánytságot, azt a fényűzést, hogy az egyik legjobbjáról ne tudjon meg mindent, és ne tudasson mindent. Vagy ami evvel mélyen összefügg: hogy az úgynevezett művelt közvéleményben ne számítson otromba műveletlenségnek Ottlik *nem ismerete*.”

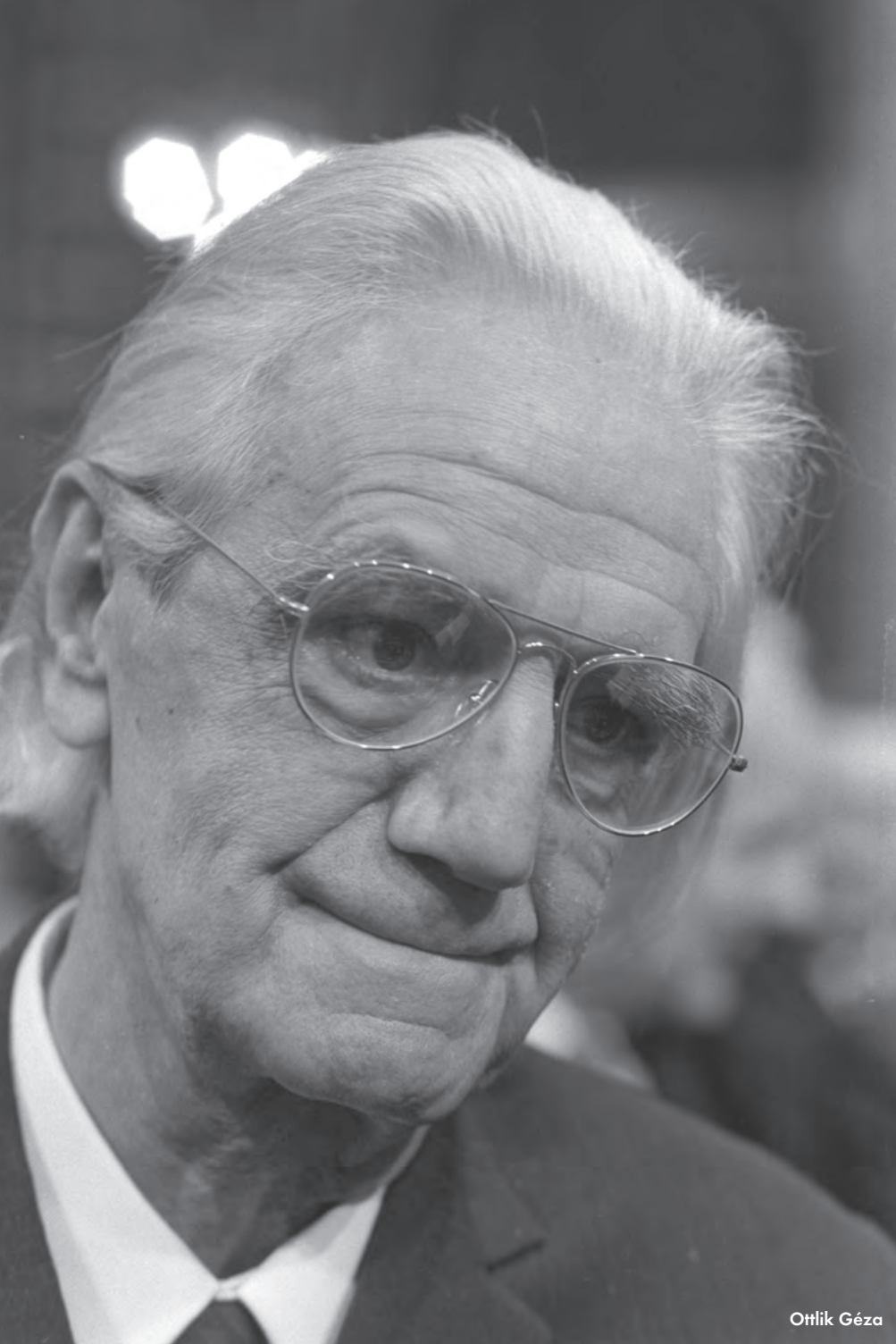
Cipi-memoár

Szántó Piroska festőművész, Vas István költő felesége ekként emlékszik vissza a filmösszeállításban Ottlikra:

– Nem ismertem embert, aki őt Gézának nevezte volna, mindenki Cipinek hívta. Néha

Gyöngyi, a felesége gunyorosan szólította így: „Gézám! Gézám, hát maga úgy él, mint egy milliomos gyerek! Nem csinál semmit, csak ír! Legfeljebb a Színházi Életeket olvassa el éjszaka. Pillanatig nyugton nem marad, maga állandóan mozog, cselekszik.” Meg kell mondanom, hogy a legszabadabb ember volt a világon, mert mindig azt csinálta, amit akart és ami eszébe jutott. Ezzel szemben olyan indulatok feszítették, hogy azon csodálkoztam, nem robban. Nem tudta minden indulatát belesűríteni a munkáiba. Egészen apró dolgokon is robbant, megnyilvánultak a rejtett indulatai, ami szerintem azért is lehetett, mert a katonaiskolában tizenhét éves koráig állandóan fegyelmeznie kellett magát... Soha, de soha a szemét ki nem nyitotta déli kettő előtt. Ez is azért volt, mert rettentően befolyásolta a katonaiskola, a korai fölkelés, hogy nem lehetett eleget aludni. Élvezettel, boldogan aludt hát, és mindenkit legyalázott, aki zavarni merte. Délben kettő körül ébredt föl, akkor elkezdett telefonálni, közben reggelizett, s úgy délután négy órára befejezte a reggeli tennivalókat. Majd eljött hozzánk, vagy kávéházba ment. Akkor még működött az irodalmi kávéház, a New York, magyarul Hungária. – Gyere, öregem, rég nem dumáltunk! – mondta mindig Pistának, amikor nálunk volt, ő meg kávéval kínálta. Cipi fél óráig itta a kávé, és közben valahogy mindig veszekedtek. Ordítás volt, kiabálás, és mindenki szerette, mindenki imádta. A szigligeti alkotóházban a lányok képesek voltak egy órával tovább maradni, csak hogy Ottlik úr is lejjön ebédelni. Lehet, hogy azért, mert olyan szép volt? Ottlik még öregembernek is csodálatosan szép volt. De hogy fiatalkorában milyen szép

volt, az elképesztő! Egyszerűen, nem tudtam szebbet elképzelni. Énnekem ugyan nem a szép férfi az, aki tetszik, nekem mindig gyanús a szép férfi. De ő férfias volt, azzal együtt, hogy szép volt. Szóval, a felületes szemlélőnek, aki fiataloktól ismerte, kiállhatatlannak, izgágának tűnt, holott nem volt az. Aki viszont öregkorában ismerte, az már egy teljesen más Cipivel találkozott. Nem kell ember, ne jöjjön senki! Alig állt szóba valakivel. Akkor már rajongók tábora vette körül, ezzel kapcsolatban egyik veszekedésüket Pistával elmondanom: – Idefigyelj – mondta Pista –, a marha fejedet, azzal imponálsz ezeknek a taknyosoknak, és az egész világnak, hogy elzárkózol, nem fogadsz senkit! Hogy nehéz Ottlikhoz bejutni. Nehezebb, mint az angol királynőhöz. Hogy nem adsz interjút annak, aki kér! – Unom őket – mondta Cipi –, unom őket. Nem érdekel. Mért csináljak olyasmit, ami untat? Eszem ágában sincs! – És neki ez sem ártott. Sőt, szerintem máig kiirthatatlan az ifjúságban és a polgárságban (amit különben, én teljes erővel irtanék), hogy a művész más ember. Hogy a művésznek nem kettő az orlyuka, mint a szegény ember malacának, hogy a művésznek ehhez, ahhoz joga van. Pista meg én ezt nem így gondoltuk. Azt hiszem, hogy Ottlik belső szabadsága volt az, ami rákényszerítette az embereket, hogy elfogadják a legnagyobb gorombaságot és a legnagyobb szívességet is tőle... És az, ahogy Pistának az életét megmentette! Ha valamit adott az embernek, akkor olyan rettentően könnyedén adta: ugyan, szót sem érdemel, le van ejtve... Így tett szívességet, így mentett meg életet, így hozott be kezdő riportert a tévéhez vagy a rádióhoz, szóval szívességet

Ottlik Géza

ilyen módon tett. Azt természetesen elvárta, hogy őelőtte is földig hajoljon a világ – földig is hajolt, nem győztünk nevetni ezen. És néha, józan pillanatában ő is nevetett rajta.

A létezőszakmában...

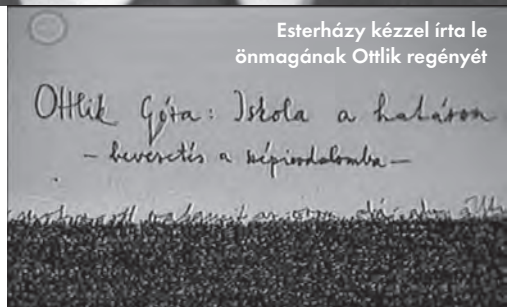
A film következő jelenetében *Ottlik Géza* baráti körben felolvas, és közben elmélkedik:

– Okosan teszi az író – még ha a világ elfogadja is végül írónak, és beírhatja az útlevele, igazolványa rovataiba foglalkozásnak –, okosan teszi, ha ezt azért nem veszi készpénznek. Ha kettesben maradva önmagával mindig számon tartja: a foglalkozása változatlanul anynyiból áll, hogy ő csak egy ember, egy ürge – egy ürge, akinek a mibenlétét harminc- vagy hatvanéves korában sem lehet jobban meghatározni, mint hét- vagy ötéves korában. Én már hétévesen írónak akartam menni, nem volt külön témám, mint sok más írónak, csak a létezés teljes egésze és a világ, amelyből nagyon nehéz színdarabot írni. No, hát persze, kétségtelenül király ugye, amint Ady mondja: „mint minden ember: fenség, Észak-fok, titok, idegenség”, de nem hordozza vállán egy nemzet sorsát. Nem letéteményese az emberiség jövőjének, hanem azon kívül, hogy király és lidérces messze fény, csak egy ürge, közte semmi. Vagyis a művészet lényegében nem külön szakma, hanem egyszerűen az élet gyakorlása, az emberi lét természetes foglalkozása, amelyet mindenki űz éjjel-nappal. Ami megtörtént az emberrel, amit tesz, vagy amit vele tesznek, amit szeretne, amit tapasztal, érez, lát, hall, nos, azt mind átéli, tudomásul veszi, reagál rá, visszagondol rá, rendezni próbálja, hordozza, építi – szóval éli az életét. Alighanem ilyen értelemben képzeltem el magamnak hétévesen az írói pályát. Hogy majd a létezőszakmában dolgozom.

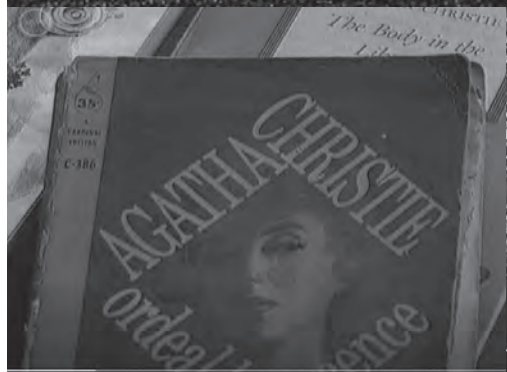
Intermezzo I.

Intermezzo a pesti Dunacorso egyik asztalánál, *Czigány György* költő, rádióriporterrel beszélgetve.

Ottlik Géza: – Kecskemét? Nos, ez a helyiség a gyerekkoromnak egyik alapója, anyám kecskeméti, ott rokonokhoz, barátokhoz, ismerősökhöz mentünk mindig. A rokonoknak Borbápusztán, kocsiszekéren kétóránnyira Kecskeméttől volt földjük, s kijártunk a tanyára aratáskor, meg máskor is mindig. Mindezt meg kell majd írni, szóval ebben a nagy, mélymagyar faluban, a szuperfalu Kecskeméten, időrendben rettentő sok minden történt. Húszéves korunkig jampeckedtünk vígan a barátommal, bárokba jártunk, jött a rumba, az új tánc, minden ördög, abban voltunk mind a ketten nagyok. Világhírű muzsikusi leszek, mondta a barátom, világhírű író leszek, mondtam én, ugye... Már akkor nagy írónak éreztem magam, amikor a Nyugat közölte a novellámat, *A Drugeth-legendát* '39-ben. És akit közöltek, azt elfogadták Nyugatmunkatársnak, Babits meghívott, hogy jöjjelek el a Dunacorso-asztalukhoz...

Esterházy kézzel írta le önmagának Ottlik regényét

Esterházy Péter

Czigány György: – Itt voltál, ahol most ülünk?

Ottlik: – Itt, ahol most ülünk, csak kicsit beljebb. De ezt már elmondtam sok helyütt. Akkor az Ortutay meg a Tolnai Gábor is itt nyüzsögtek, meg a Cs. Szabó, szinte odatolalkodtak Babits mellé. Hát, én, nem éppen szerénységből, az asztal legvégére ültem, valahol itt volt, ugye, egy hosszú asztal, Nagy Lajos meg felállt, és azt mondta, helyet cserélek, s ő ült a végére. Mert ez nem az írói szerénység, hanem a gögnek egy formája, hát akkor én leszek az utolsó! Aztán, sajnos, '41-ben Babits meghalt, és a Nyugatnak elvették a lapengedélyét... Illyés ugyan csinálta tovább, na de most kikkel? Mire engem befogadtak, akik a Nyugatban számítottak, Schöppin Aladár például, aki nagyon nagy ember volt; és se Karinthy, se Kosztolányi sajnos nem éltek már.

Vas Istvánnál és Szántó Piroskánál

Szántó Piroska: – Hallatlanul okos volt és hallatlanul művelt, csak éppen olvasni nem szeretett mást, mint könnyebb olvasmányokat – és persze, ami kellett a munkájához. Agatha Christie-t szerette és Karinthy Cinit, Hunyadit, Bródy Sándort, szóval magyar novellistákról beszélünk. Maugham-ot állandóan olvasta, állandóan kölcsönkérte vagy ellopta máshonnan is, és tőlünk is, Istenem... Valahogy venni nem szeretett könyvet, Isten tudja, miért, jobban szeretett kölcsönkérni. Közös krimigyűjteményünk volt. S a halála után az egészet rám hagyta.

– Amikor Pista először hozta föl hozzám Cipit, akkor még nem voltunk megesküdve. Fölhozta őt megmutatni nekem, engem pedig Cipinek. Kis szobában laktam akkor, de mégiscsak műtermem volt, tele képekkel. Cipi berobbant – ő nem ment, ő berobbant valahova –, körülnézett, és azt mondta: „Én magát nem ismerem. Nem is szeretem. De azt rögtön látom, hogy bolond.” Csak hápogtam, gondoltam, úriemberek így szoktak bemutatkozni? Ő pedig tüstént folytatta is: „Leomlik maga körül a városa, kivégzik a családját, a bátyja a Donnál esik el, a másik bátyját Balfon végzik ki. A hídon nem tud átkelni. Éhezik. És akkor maga káposztaleveleket, tököket és virágokat fest?” „Miért, hát a leomlott várost kellene festeni. Nem fogadom el! Kirohanok!” És ki is rohant. Aztán egy hónap múlva újra eljött, és akkor: „Kint voltam Gödöllőn. Jöttem azon a bűdös, piszkos HÉV-en, és kénytelen voltam kinézni az ablakon. A fene egye meg magát! A maga káposztái és virágai úgy néztek rám, mint ahogy maga festette!” Azt hiszem, hogy ennél szebb és elegánsabb bocsánatkérés nemigen létezik!

Vas István költő: – Ottlik Gézá '44-ben ismertem meg, '44 szeptemberében. És alig-hogy megismertem, nos, akkor jött Szálasi... Hirtelen nem tudtam, hogy mitévő legyek, mi lesz énvelem! Ő volt az, aki habozás nélkül, majdhogynem léha könnyedséggel ajánlotta föl:

hát persze, hát nem is lehet másról szó, mint hogy én hozzá menjek. Ehhez hozzá kell tennem, hogy nekem nem voltak papírjaim, azt ti már el sem tudjátok képzelni, hogy ez micsoda kockázatot jelentett, amit ő soha nem éreztetett. És együtt töltöttük az ostrom idejét. Tehát a legkevesebb, amit mondhatok róla, hogy megmentette az életemet. És amit mondhatok még, hogy vesztére mentett meg, mert voltaképpen semmit sem szeret, amit én csinállok. Valahogy minden ellenére van, hogy is mondjam csak, mindent utál, amit csinállok, amit mondok, magyarul szólva kicsit olyan ez, mint hogyha penitenciából mentett volna meg, mert nem kunszt megmenteni valakit, akivel egyetértünk, ugye, és aki rokonszenves. Azt kunszt megmenteni, aki teljes mértékben ellenünk van. Hát valahogy így vagyunk mi. Hozzá kell tennem, hogy ő is úgy tud kihozni engem a sodromból, ahogy anyámon kívül senki sem tudott még életemben. És hozzá kell tennem még azt is, hogy én viszont mindent nagyon szeretek, amit ő ír. Csak hát az a baj, hogy nem ír most már hosszabb ideje, tehát csak van, és megnyilvánul, amivel engem kihoz a sodromból. Hát ilyen furcsán vagyunk, de ezzel már így vagyunk harminc éve! És ezt mégiscsak barátságnak kell nevezni.

Szántó Piroska: – Ez egy ilyen életmentés. Végződhetett volna azzal is, hogy örökre megutálják egymást. Valakik, akik együtt utálták meg egymást, teljesen megszerették. Elannyira, hogy a barátság megmaradt Cipi haláláig, és ha Pistára hallgatok, akkor tovább, ő azt mondta, hogy azután is megmarad, ha egyáltalán ez bármilyen formában lehetséges... Ha hét közben bármikor fölugrott Cipi, vagy fölment Pista hozzájuk, de inkább Cipi ugrált föl hozzánk, nos, akkor úgy veszekedtek, de úgy veszekedtek! Látod, ez itt Pista szobája. Szigorúan becsukták az ajtót, de néha annyira áthallatszott a veszekedés, hogy át is kellett mennem, mert székek borultak föl. És min veszekedtek? Olyanon például, hogy volt-e polgárság Magyarországon annak idején, vagy azóta is, és ez lehetséges-e? Ilyesmitől mentek egymásnak és fojtogatták egymást.

Gyöngyi

Szántó Piroska: – Kevesen tudták, hogy milyen jó a házasságuk Gyöngyivel, én tudtam, de általában az emberek nem tudták. Az volt a formájuk, hogy veszekedjenek. Mint ahogy Pistával is, és mindenkivel, akit szeretett. Amikor Gyöngyi meghalt, akkor Cipi teljesen kikészült. Sokszor emlegette, hogy mindenki azzal gyötöri, nőszüljön meg újra. Hogy ez vagy az a valaki éppen olyan, mint Gyöngyi. „De nem éppen olyan kell! Nekem az kell!”

Beney Zsuzsa költő, író és orvos: – '72-ben ismertem meg Ottlikot, méghozzá úgy, hogy én sokkal előbb ismertem őt, mint író. Azért ismertem meg olyan későn, mert nagyon tiszteltem és szerettem az *Iskola a határon*-t, és nem akartam

vele személyesen megismerkedni addig, amíg magamban nem tudom elhelyezni valahogyan ezt a könyvet. Néhányszor voltam náluk, és azt a bizonyos eleganciát én is tudom tanúsítani. Méghozzá kicsit más formában, nem tweedzakóban, hiszen egyetlenegyszer sem sikerült másképpen látnom Ottlikot, mint házikabátban, amiért mindig sűrűn bocsánatot kért. De ha nappal kereste őt meg az ember, úgy este nyolc és tíz előtt, ami neki még reggelnek számított, akkor csak házikabátban és sállal a nyaka körül láthatta. Mint orvos, elég közel kerültem a felesége betegségéhez, és rám hárult az a borzasztó feladat, hogy megmondjam Cipinek – most így szólítom, de életében a nagy tisztelettől sehogyan sem szólítottam meg –, hogy milyen beteg a felesége. Azt kell mondanom, hogy ha külső eleganciáról beszélünk az előbb, hogy az valamiképpen annak volt a tükre, annak a fantasztikus mély belső eleganciának, amellyel az élet nagy történéseit tudomásul vette. Szerintem az *Iskola a határon* könyvének is az egyik titka, az egyik kulcsszava ez a hihetetlen elegancia, amivel ezt a könyvet nemcsak stílusában, hanem szemléletében megírta... Emlékszem rá, hogy elmondtam neki, mi baja van a feleségének. Az utcán találkozottunk, egy utcai padon ültünk, ő fölállt, kezét csókolta és elment. Ekkor láttam Ottlikot utoljára életemben.

Réz Pál irodalomtörténész: – Gyöngyinek hívták a feleségét, Debreczeni Gyöngyi volt a lányneve, és az utolsó éjszakán, amikor haldoklott, Ottlik fölhívott, hogy menjek át hozzá. De nem mondta meg, hogy miért. Azt tudta, hogy az én feleségem is abban a kórházban dolgozik, ahol Gyöngyi feküdt. Elmentem hozzá az Attila úti lakásukra, mondjuk, hét óra körül, és ott voltam hajnali négyig, de egy szót nem beszélünk Gyöngyiről, akire mind a ketten folyton gondoltunk közben, és arra, hogy talán már nem él. Ottlik nem szokott inni, de akkor megittunk egy vagy két pohár konyakot, kávé. És egy szó nem esett arról, ami miatt nekem ott kellett lennem, hogy kibírja ezt az éjszakát. Aztán egy idő múlva elengedett, én hívtam egy taxit és hazamentem. Aznap hajnalban meghalt Gyöngyi.

Intermezzo II.

Riporter: – Az *Iskola a határon* nemcsak nálunk olvasott könyv, hanem szerte a világon. Nem is tudom hány nyelvre fordították le...

Ottlik: – Tizennégyre. De ha beleszámítom a román kiadást, akkor...

Riporter (nevetve): – Tizenötre. Az is számít!

Ottlik: – Látja, ha úgy értenék a magyart a világ minden táján, ahogy az erdélyi magyarok megértik!

Riporter: – Kevés magyar írónak adatik meg, hogy, mint egy zenész, a világban is rögtön ismert legyen.

Ottlik: – Igen, de az igazság az, hogy voltaképpen nagyon megbuktam majdnem mindezzel a könyvvel.

Ottlik
a kávéházban

Ottlik a feleségével

Köszegi dokumentumkép

Vas István és felesége,
Szántó Piroska

Hajnali háztetők, filmkép

Vas István

Hajnali háztetők, Haumann Péter,
Udvaros Dorottya, Cserhalmi György

HAJNALI HÁZTETŐK
DÖMÖLKY JÁNOS filmje
OTTLIK GÉZA regénye alapján

- MAFILM fotó -

MAFILM-MTI FOTÓ

Riporter: – Ezt miből gondolja?

Ottlik: – Például a francia kiadásról megjelent egy-két kritika, és utána elfogyott három példányban. Sőt, utána tíz év alatt még négy példányban...

Iskola a határon

Esterházy Péter író: – Az *Iskola a határon* én az egyik legjobb magyar regénynek tartom, de nem is kell ilyen visszafogottan fogalmaznom, a legjobb magyar regénynek tartom. Ez a kifejezés persze csak úgy méltányos, és úgy is gondolom, hogy több legjobb magyar regény van, és az *Iskola a határon* az egyik ezek között.

Réz Pál: – Mégis, azt hiszem, hogy nem olvasák annyian, mint ahányan kellene hogy olvassák.

Esterházy: – Igen, ezért is jó talán ezt így kimondani, megmondani az igazságot a magyar népnek, hiszen egy csomó dolog nem történt meg az irodalomban és környékén, aminek meg kéne, meg kellett volna Ottlik és a regénye körül történnie. Arra gondolok: jobban kéne örülni annak, hogy van egy ilyen nagy regényünk meg egy ilyen nagy regényírónk. Lehet, persze, hogy örülünk, mert a szívekbe nem tudunk beelátni, de akkor tárgyszerűbben kellene örülnünk. Az *Iskola a határon* egyrészt botrányosan modern, másrészt pedig teljesen épeszű könyv. Tehát van eleje, van vége, közepe, és persze a mondatok teljesen normálisak, nagybetűvel kezdődnek, írásjel van a végükön, nem egy mondatból áll az egész regény, mint másutt, és mégis, ez arra figyelmeztet, hogy modernségen ezeknél a dolgoknál sokkal fontosabbat kell érteni, mondjuk, egy gondolkodásmódnak, vagy még inkább egy létezésnek a radikalizmusát. Erre a radikalizmusra hív fel az Ottlik-könyv a sajátjával. Aztán azt is mondja ez a regény, egyáltalán az Ottlik létezése, hogy van ebben az országban egy olyan mesterség, amelyet nem elég tudni, szeretni, ismerni meg csinálni, nem elég radikalizmusnak lenni, ahogy az előbb mondtuk, meg okosnak, mert ez is munkaköri kötelesség, meg érzékinek, mert enélkül nem ér semmit az egész, hanem még tisztességesnek is kell lenni. Ottlik valamiféle méltóságot ajánl vagy kínál nekünk. Az életben talán alkukat kell kötni, hogy egyáltalán lehessünk, de ezeket az alkukat is méltósággal kell kötni. És ha méltósággal nem lehet alkut kötni, akkor nem lehet alkut kötni! Azt mondja, hogy van, amit lehet, és van, amit nem lehet. Szívesen gondol az ember úgy Ottlikra, mint valamiféle biztosítékra, hogy nagy baj nem történhetik. Az ő mondatával: mintha ő volna az a derék indián, aki szavatul a lady biztonságáért. Ez persze nem igaz, mert evvel csak biztatjuk magunkat, hisz egy szál Ottlik ugyan mit szavatul? Az égadta világon nem szavatul semmit. Bármilyen megtörténhetik. Ezt tudhatjuk folyamatosan máshonnan. De azért mindannyiunk számára nagyon fontos azt is tudhatni, hogy Ottlik van.

Réz Pál: – Ottlik az *Iskola a határon* című fő művét valamikor a háború után elvitte Schöpflin Aladárnak, a Franklin Társulat vezetőjének azzal, hogy ki akarja adni regényét. Addig könyve még nem jelent meg, csak novellái a Magyar Csillagban és másutt. Schöpflin elolvasta, és amikor bement hozzá néhány hét múlva Ottlik, azt mondta, nagyon jó ez a regény, elfogadjuk, kiadjuk. Ottlik viszont, mint fiatal író szeretett volna a nagy tekintélyű Babits barátjától, Schöpflintől hallani valamit részletesebben is, megkérdezte hát: miért jó, miért tetszik elfogadni? Schöpflin erre azzal a hasonlattal válaszolt, amelyet sokszor hallottam Cipitől, és én is használom már öreg kritikusként: „Olyan, mint egy villanykörte, becsavarják és ég.” Hallatlanul tetszett ez Cipinek, hogy nem a szerkezetéről, a stílusáról, a különféle esztétikai vonatkozásairól beszélt, hanem: becsavarják, ég. „Gyönyörű, gyönyörű! – mondta Cipi – Hát ezt egy képre, egy zenére, mindenre ugyanúgy lehet vonatkoztatni. Úgy jó, ahogy van.” Egy hónap múlva azonban Ottlik újra megjelent Schöpflinnél és azt mondta: kérem vissza a regényt, mert át akarom írni, így nem jó! Mindenki boldog lett volna, hogy elfogadták a kéziratát, ám Ottlik elvitte... Az *Iskola a határon* az egyik legnagyobb 20. századi regény, a hatása is felbecsülhetetlen, talán az egyik utolsó ép regény, az utolsó klasszikus, hagyományos regény, amelyik, hogy úgy mondjam, normálisnak mondható.

Beney Zsuzsa: – Ennek én egy picit ellene mondok, mert az én szememben az *Iskola a határon* valamiképpen középen van az elbeszélő regény és a modern leírás között. Ezt azért merem állítani, mert Gyöngyivel beszélgetve egyszer futólagosan azt mondtam neki egy előző esti olvasmányommal kapcsolatban: tudod, a legjobban a világon azt utálom, hogyha a művészetben szimbólumok vannak. Mire Gyöngyi: érdekes, Cipi tegnap este mondta ugyanezt. Szerintem nem szimbolikus regény, távolról sem az. De van benne valami olyan feszítettség, amely túlul az elbeszélés valóságosságán.

Egy lapon Ottlikkal

Esterházy: – Lényegében én állandóan olvasom az *Iskola a határon*t, gyakran keresek vissza benne utalásokat, ezért az jutott eszembe, hogy egyszerűbb, ha közben lemásolom. Mivel ezt úgy csináltam, hogy rajzlapra írtam, amelyet újra és újra átirtam, feltételeztem, végül szép lesz. És tényleg, szép is lett.

Réz Pál: – Hány hónapot dolgoztál vele?

Esterházy: – Hát, három hónapot. De ez nem valami följánlásféle volt részemről, kezdetben inkább fényűző, elegáns dolognak terveződött: reggel egy órát, meg este egy órát és ez így összefogja majd a napot, mintha imádkoznék, vagy anyagelvűeknek, mintha kocognék. De aztán nem így lett, eluralkodott mindenem, és egész nap másoltam. Nagyon furcsa és mély kapcsolata támad az embernek egy olyan szöveggel, amelyhez ilyen testi közelségbe kerül. Nekem mindenképpen megérte.

Ottlik Géza
Iskola a határon

Művészeti Zsebkönyvtár

Ottlik a feleségével, Gyöngyivel

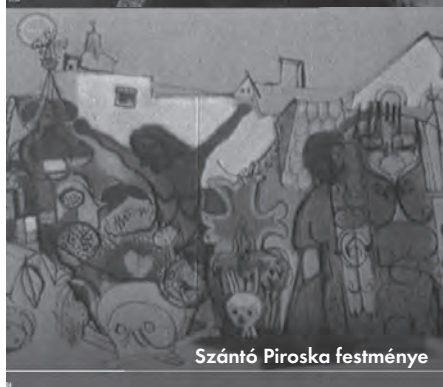
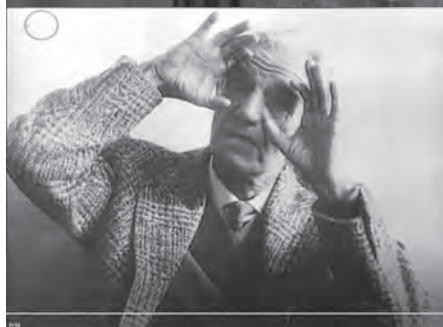
Vas István

Szántó Piroska

Beney Zsuzsa

Szántó Piroska festménye

Ottlik Géza
mellszobra
Kőszegen

Intermezzo III.

Riporternő: – Nagyon sok író félti az irodalmat a filmtől, a televíziótól, a videótól...

Ottlik: – Féltethi, mondjuk, az olyan író, aki jó regény címén kellemes olvasmányokat ír. Mert annak konkurencia a film is, meg a televízió is. Egy nagy költőn nincs mit féltetni, akár van televíziója valakinek, akár nincs. Nekem mulatság a magánéletem szempontjából a televízió jelenléte, amit talán nem kellene elmondanom, mert azt hiszik még, hogy megdicsérem a televíziót...

Riporternő: – Sokat néz tévét?

Ottlik: – Várjon csak! Hogyha a tévé legyőzi a költőt, ha le tudja győzni, akkor egye meg a fene azt a költészetet! De Vörösmarty Mihályt, Babitsot, meg a kortársaim közül, mondjuk, Mátyás Ivánt, Nemes Nagy Ágneszt, Pilinszkyt, Vas Istvánt, Rónay Gyurit, ezeket nem győzi le, nem győzheti le.

Hajnali háztetők

Filmrészlet a *Hajnali háztetők* című filmből, amelyet Dömölky János rendezett 1985-ben, amikor *Nemeskürty István* volt a Magyar Filmintézet igazgatója.

Ottlik: – A filmforgatásról? Hát, dolgoztunk sokat, főképp János, de én is beleokoskodtam. Amit ő szerencsére nem fogadott meg, nem érték a filmcsináláshoz. Amikor az első vetítést végignézttem, hazamentem, egyedül bajlódtam a vacsorámmal, s közben az jutott eszembe: hát ilyen szép filmet én még életemben nem láttam! Ezt nem mondtam meg neki, mindenféle lényegtelen kifogásom volt, hogy a vége el van kapkodva, amit aztán ő kiigazított, és nem mondhattam meg neked, János, hogy ez jó! Nemeskürty István jól ismerte Dömölkyt, tudta, hogy ő nem világsiker, sok pénzt hozó filmet akar, hanem legeslegelsősorban jó filmet akar csinálni. És ez sikerült. Nincs történelem a filmhez. A *Hajnali háztetők*nek a szereplői a második világháború idején, három-négy éves korukban, ugye, mással törődtek... A filmben

két regény van összeforrasztva, összeömlesztve, ezt csodásan megoldotta Dömölky képsorokkal, amelyeket gyönyörűség végignézni. A végén pedig visszamarad az emberben, ami minden műalkotásnál a döntő: az érzés, az emóció, amelyről nem is tudjuk pontosan, hogy micsoda. Ahogy a modern költészetnél: névtelen sejtés a műnek az eredménye, ahogy életre hív egy eddig még nem ismert érzést. Szerintem ilyen filmművészeti újdonságot hozott létre Dömölky a filmjében.

Buda

Buda, gondolom, sokunk / olvasatában, ott van, ahol / eredendően, evidensen, megfelelően / megnyugtatóan, esélyesen, végre – / vagyunk. / Mondjuk, „otthon”.

(Tandori Dezső)

Ismét a Duna-korzón járunk a filmkockák révén, ahol az asztalnál *Czigány György* tovább kérdezi *Ottlik Gézát*: utolsó nagy művéről, a *Buda* című regényéről. Először arról, hogy miért lett *Buda* a címe.

Ottlik: – Kérlek szépen, ez kissé komplikált. Először is, mert egy négybetűs, rövid, erőteljes szó, miközben szembe jön vele a hosszú címek divatja, amikor kilométeres címeket adnak Amerikában. És ezt a rövid, tömör szót, az én életem anyagából kell összeállítani. Avval kezdődik, hogy a határ széléről visszajutunk Budára... És eltekintve attól, hogy mi maradt mindenkől, egy biztos: az, hogy áll Buda!

Czigány: – Buda az életednek mely fejezteit fogja felölelni?

Ottlik: – Mindegyiket.

Czigány: – A kisgyerekkort is?

Ottlik: – Főként, főként! De jószerint mennyi időre emlékszik vissza az ember, egyáltalán?

Czigány: – Úgy négyéves koráig talán vannak homályos emlékei.

Ottlik: – Nekem van korábbi emlékem, a dajkámmal megyünk le a lépcsőházban, és ő rám szól, hogy hát hogyan lép? Úgy léptem,

hogy a lábamat utána húztam egy-egy foknak, hát lépjem át, mondta ő, és ezen én megsértődtem. A sértődés miatt bennem maradt, két és három év között kellett hogy legyen, mert négyéves korában már simán szalad a gyerek.

Czigány: – És a Lágymányos?

Ottlik: – Az is a gyerekkorom. Az emlegetett Kecskemét és Lágymányos. Minden fontos dolog ezeken a helyeken történt. Nagyon nehéz ezt megfogni, át kellene tennem talán a festészetbe... Na most, Buda. Egyik része a katonaiskola, az is Buda volt ugye, a főreál, a Katonai Főreáliskola a Bocskai úton. Aztán a Hidegkúti út, ahol laktunk, a Riadó utca 2/c-ben: nyilasok, németek, Gestapo, ostrom, azt mind együtt csináltuk végig ott Gyöngyivel meg Vas Pistával, mert őt is oda hívtuk, és az is Buda, na!

Epilógus

Szántó Piroska: – Cipinek megvolt az a tulajdonsága, hogy ha valami igazságot vélt felfedezni, akkor azt mindenre alkalmazta, és hajtogatta. Például azt mondogatta: ha egyebet nem csináltunk volna életünkben, mint hogy egy macskát magunkhoz szelídítettünk, akkor már tettünk valamit. Én meg azzal idegesítettem, hogy tudtam őt idézni. Persze a festészetemmel is idegesítettem, de erről már beszéltem, hogy maga örült, ilyen hülyeségeket rajzol, menjen, főzzön nekem teát, ne a papírpocskokkal foglalkozzon! És közben nagyon szerette egy-két képemet, az Ottlik-kiállításon, nem tudom, láttad-e, ott is volt két képem, amelyeket nagyon szeretett. Őt nem festettem le, ezt meghagytam Keserű Ilonkának. Nem vagyok portréista, és különben is, őt nem lehetett volna, nem tudtam volna lefesteni. Azzal kell befejeznem, ugyanúgy hajtogatnom, ahogy Cipi az ő axiómáit, hogy Ottlikot éppúgy nem lehet leírni, se szóban, se írásban, mint a vihart. Vagy mint a napsütést. Jelenség volt. Egy biztos: irtózatosan hiányzik. Volt valami iszonyúan élő benne. El tudod ezt képzelni? Említettem már, hogy nem volt elég nyitott. De amire nyitott volt, azt a vihar erejével és a napsütés kedvességével pártfogolta és szerette, és a vihar erejével pusztította is. – Szörnyeteg vagy – mondta neki Pista. – Te is – válaszolta Cipi. Mire ő: – Minden ember szörnyeteg. Csak én vállalom. – Igen, ha Ottlikkal találkozhattál, akkor az élet, a természet, a világ jelenségeinek egyik legfontosabb dolgával találkozhattál.

❖ Összeállította: Sághy Ildikó

LEXIKON: *Ottlik Géza* (Budapest, 1912. május 9. – Budapest, 1990. október 9.) Kossuth- és József Attila-díjas magyar író, műfordító. Családja, a felső-ozoróci és kohanóczi Ottlik nemzetség, az ősi, nagy tekintélyű magyar nemesi családok sorába tartozott, tábornokok és magas rangú állami tisztviselők találtak nemzedékeikben. Ottlik Géza a magyar intellektuális próza kiváló alkotója volt, egyúttal kiemelkedő tudású bridzversenyző, többszörös magyar bajnok és válogatott, valamint világhírű szakíró, a bridzsjáték megújítója. 1923-tól 1926-ig a kőszegi katonai alreáliskola, 1926-tól 1929-ig a budai katonai főreáliskola tanulója. Érettségi után a budapesti egyetem matematika–fizika szakán, Fejér Lipót tanítványaként szerzett végbizonyítványt. Első írásai 1931-ben jelentek meg, a Napkeletben, 1939-ben Babits közölte a Nyugatban *A Drugeth-legenda* című elbeszélését. A háború alatt üldözötteket mentett, köztük Vas Istvánt is. Embermentő tevékenységéért a Jad Vasem Intézet a Világ Igaza címmel tüntette ki 1989-ben. A háború befejezésekor a magyar szellemi élet megújítását tervezte a Nyugat hagyományait folytatva, a Rákosi-rendszer éveiben azonban kiszorult az irodalmi életből, fordításokból élt. Kényszerű hallgatása 1957-ben ért véget, mikor megjelent *Hajnali háztetők* című kisregénye. Az *Iskola a határon* című, világhírűvé vált regénye 1959-ben jelent meg. Az egyetlen hosszabb terjedelmű művét, a Lengyel Péter gondozásában megjelent *Budát*, az *Iskola a határon* méltó folytatásának tartják. 1981-ben József Attila-díjat, 1984-ben Déry Tibor-díjat, 1985-ben Kossuth-díjat kapott.

A dokumentumfilm-összeállítás az alábbi film- és interjúrészletekből készült: Vas István-portré (1975); Stúdió '82; Irodalmi beszélgetés Budapesten (1985); Stúdió '87; Rónay Györgyre emlékezünk 75. születésnapján; Ottlik Géza emlékére (1990); Ottlik Géza Gödöllőn (1993); Repeta – CIPI (1995)

Koronázási Szerartásjátékok Székesfehérváron

Az Árpád-ház nagy királyainak emléket állító sorozat ez év augusztusában – színházi terminológiával élve – a hetedik felvonásához érkezett. Szikora János rendező, a Vörösmarty Színház igazgatója most IV. Béla király koronázási szerartását és életét viszi színre Székesfehérváron, a hajdani koronázótemplom, a Nagyboldogasszony-bazilika romjai fölé épített óriási színpadon, felelevenítve a középkor szakrális rítusát, a koronázás eseményét és a hozzá kapcsolódó királylegendát. A korábbi években Szent István, Szent László, Könyves Kálmán, II. (Vak) Béla, III. Béla és II. András alakját idézte meg Szikora. A rendező IV. Béla – Az élet magja címmel kelti életre a „második honalapító” koronázását, életének epizódjait augusztus 17-én, 18-án, és 19-én Székesfehérvárott, a nemzeti emlékhelyen, neves színművészek előadásában. A címszereplő Lábodi Ádám, felesége, Laszkarisz Mária szerepében Kubik Anna lép színre, narrátorként Mihályi Győző működik közre, Szent Margitot Varga Lili, Batu kánt pedig Sággy Tamás alakítja.

Jelenet a 2018-as előadásból

Az idei Koronázási Szerartásjáték előzetes sajtótájékoztatóját a rendező július elején, munkatársaival és a színművészek részvételével, a fővárosban, a Margitszigeten, a Szent Mihály-kápolna kertjében tartotta. Így már a tájékoztató helyszíne szimbolikusnak számított, hiszen a Margitszigeten található domonkos rendi apácakolostorban élt Árpád-házi Szent Margit, a sziget névadó királylánya.

A szörnyű pusztulást hozó tatárjárás után az országot újjáépítő IV. Béla alakja kimagasló az Árpád-ház uralkodói között. Hétévesen végignézi, ahogyan az összeesküvők megölik anyját, Gertrudis királynét, a megtorlatlanul hagyott bűn miatt megromlik a viszonya gyengekezőnek tartott apjával. Uralkodása elején a vágyott, III. Béla idején létező dicsőséges aranykor visszaállítására tett intézkedései szembefordítják az arisztokráciával. A muhi csata után menekülni kényszerül, születendő lányát, Margitot Istennek ajánlja, ha a kegyetlen mongol sereg elhagyja az országot és véget érnek az addigi borzalmak. Hazatérte után aztán várakat épít, megerősíti a nehézlóvasságot, betelepíti a kihalt országrészeket – méltán tartjuk őt számon a „második honalapító” királyként.

– Az idei szerartásjátékban a rítus hangsúlyos lesz, de nem uralja az előadást, nagyobb teret enged a kiemelkedő élettörténetnek – mondta el a rendező – A darab az idén „a végén kezdődik”, a koronázással indul, azután a szerartás további jelenetei is beleszövődnek a történetbe. Az élet

magja címet viselő előadás egyrészt természetesen a „második honalapító” uralkodását örökíti meg, másrészt azt a tényt, hogy nincs még egy család, amely ennyi szentet adott volna az egyháznak: az önfegyelműzés és a keresztényi szeretet mintaképének tekintett Szent Margit mellett Szent Kingát, aki Lengyelország és Litvánia védőszentje, valamint Boldog Jolánt, boldog emlékeztető Konstanciát, akiknek Lengyelországban és Oroszországban van nagy kultusza.

Szikora János a tájékoztatón így summázta rendezői elgondolását:

– A lelkekben minden előadással újra fel szeretném építeni a koronázótemplomot, hogy amikor a nézők ott ülnek a Koronázási Szerartásjáték nézőterén, a nemzeti emlékhelyen, ne azt érezzék, hogy egy szabadtéri színházban vannak, hanem azon a szent helyen, ahol királyainkat koronázták meg.

A szerartásjátékok jelmezei a kezdetektől Kovács Yvette Alida tervezőasztalán készültek. A mostani, hetedik alkalomra való felkészülése kapcsán érdekes részleteket tudhatunk meg tőle:

– A Koronázási Szerartásjáték jelmezei minden esetben monumentális feladatot jelentenek számomra, egyrészt a résztvevő tömegek, másrészt a korabeli öltözetek miatt. Az első évben még mindent újonnan kellett megteremtteni, mostanra viszont már összegyűlt rengeteg ruha, ez alapul szolgál a későbbiekben. A feladat azonban továbbra sem egyszerű, mert

Szikora János rendező

Jelenetek a 2018-as Koronázási Szertartásjátékok előadásából

IV. Béla feleségét, Laszkarisz Máriát Kubik Anna alakítja, a felvétel a próbán készült

a történelemben továbbhaladva az idő múlik, a divat változik, adott esetben új népek, újfajta öltözékekben érkeznek, ezért továbbra is sok új jelmez készül. A viseletek kutatásakor minden esetben a korabeli falfestményekre, szöttesekre, textiltörödékekre hagyatkozunk. A XIII. század derekán a középkori divat jellegzetességei a magyar viseletekben is megmutatkoztak. Egyszerű szabások, tunikák, lábharisnyák jellemzik a kort. A színesebb és hosszabb öltözeteket a jómódú, míg a nyers, festetlen posztókat rövidebb fazonokkal a szegényebb rétegek viselték. A textilhasználatra jellemző a természetes alapanyagok alkalmazása, melyet növényi alapú színezékekkel festettek, majd fémszállakkal hímeztek és drágakövekkel díszítettek. A történelmi előadásoknak alapelvárása, hogy a tervező pontosan ismerje az adott kor viseleti sajátosságait, s ezen tudását felhasználva alkossa meg a jelmezek látványtervét. Tervezőként talán legjobban a kezdeti kutatómunkát szeretem, ilyenkor körvonalaázódik előttem az adott előadás. Rajzoláskor, festéskor pedig mindig a kötöttségek nélküli művészi örömet élem meg, papírra vetem az álmaimat, meglevenednek előttem a fényes textilek, különleges díszítések. A munkám szerves része a kommunikáció, szeretem a csapatot, amellyel együtt kell dolgoznom. Szívesen együttműködök a színészekkel, és lelkesítenek a különleges rendezői és koreográfusi elképzelések, melyekhez a jelmezeket alkalmaznom kell.

Szendrényi Éva díszlettervező is a Koronázási Szertartásjátékok kezdete óta felel a produkció látványvilágáért. Neki a mostani felkészülés közben a tatárjárás jutott először az eszébe:

– Azon kezdtem gondolkodni, hogy a muhi csatát hogyan lehet a színpadon megjeleníteni. Sokat olvastam arról is, hogy valamiként Dzsingiskánnak vagyunk a leszármazottai... Aztán Béla és lánya, Szent Margit kapcsolatán tűnődtem, mert biztos voltam benne, hogy Margit alakját ki akarja majd emelni Szikora János rendező. Amikor megjelent Szabó Zoltán könyve, a Nagyboldogasszony-bazilika építéstörténeti elemzése, abból kiderült, hogy a koronázás nem a főtemplomban, hanem a kápolnában zajlott. Ezért most a két torony közti részben lesz kialakítva a kápolna, és ott lesz a koronázás... Ha tehetném, ha a körülmények engednék, lehetne özőnvíz, lehetne tüzet gyújtani a színpadon, de leginkább talán az egészet átépíteném. Szeretnék kialakítani egy amfiteátrumot, ahol a nézők teljes körben ülnek. Nekem minden évben az tetszik a legjobban, hogy rengeteg gyerek ül a nézőtérben. Azt gondolom, hogy a szertartásjáték látogatását kötelezővé lehetne tenni. Ismerem a történelmet, mégis, olyasmiket tudok meg a próbafolyamat alatt, amelyekről addig nem tudtam. A legjobban azonban a csendek tetszenek. Emlékszem az első előadás utáni meghiúsított csendre, felemelő volt. Azóta minden előadás végén ugyanezt érzem.

❖ (Weltler Ildikó)

RÉFI ZSUZSANNA

„SZERETNÉK EGYSZER NÉZŐKÉNT IS BEÜLNI A MILÁNÓI SCALÁBA”

Interjú Sass Sylviával

Mi lett volna, ha...? Ha például nem az opera- és koncertpódiumokat hódítja meg, hanem ásatások sorát járja végig, hogy megfejtse egykori birodalmak titkát, s megidézzé a több ezer évvel ezelőtti mindennapokat? Sass Sylvia új, most készülő könyvében azt kutatja, milyen más életet választott volna, hogyha gyerekként nem a zenével, az énekléssel jegyzi el magát. A világhírű szopránnak, aki június végén a Károlyi-kastélyban adott Liszt-dalestet Fülei Balázssal, s ősszel is mesterkurzusra készül a Jókai Anna Szalonban, még hat évtized után is minden napja a muzsikáról szól, miközben rendszeresen fest, s ötödik kötetén dolgozik. Az énekesnővel pályáról, pályatársakról, utakról és útkeresésről beszélgettünk, s arról, milyen ars poeticára tanítja a növendékeit.

– Ady-émléksttel kezdte az idei évet, s a Pesti Vigadóban lépett pódiumra, azon a helyszínen, ahol hatalmas sikert aratott egykor az áriaestjével, abban az időszakban, amikor a hazai közönség ritkábban találkozhatott önnel.

– Igyekeztem rendszeresen hazatérni, egy ideig az Operaházban két-három előadást is énekeltem, főleg karácsony körül. Aztán felkért a Vigadó, hogy adjak áriaestet, s elindult egy rendszeres sorozat. Attól kezdve szinte minden évben énekeltem a Vigadó csodaszép termében. Aztán az Operaház is meghívott újra, nagyon boldog voltam, hiszen elénekelhettem szerepálmomat a Salomét, amelyet Kovács János vezényelt.

– Fiatal énekesnőként szinte egyszerre ismerete meg Sudlik Máriát és a férjét, Kovács Jánost. Mennyire volt szigorú a legendás szoprán a dalszínház új tagjával?

– Az első közös darabunk Az istenek alkonya volt, amelyben Gutrunét énekeltem, Sudlik Mária pedig az egyik rajnai sellőt, Wogлиндét. Olyan művészekkel készültünk, mint Ercse Margit, Berczelly István, közvetlen partnerem pedig Csányi János volt, s velük a bemutatóra két hónapon keresztül próbáltunk. Így alaposan megismertük egymást, sokat beszélgettünk, gyakorta együtt ebédeltünk az Oktogonon lévő kis önkiszolgáló étteremben. Kellemes eszmecsereket folytattunk, mert Mari fantasztikusan művelt és okos személyiség volt, aki a pódiumon elképesztő kisugárzással rendelkezett. Emlékszem, egyszer be kellett ugranom a Porgy és Bessbe, a Summertime szövegét a karomban tartott babáról olvastam, de még ebben az izgalmi állapotban is teljesen elvarázsolt az általa megformált Serena. Nem átélte a szerepeket, hanem valóban az adott nőalakká vált, Aidává, Desdemonává. Temérdek előadást láttam vele. Mindig jó barátságban voltunk, még akkor is, amikor elvben két énekesnőnek hadakoznia kellett volna egymással, hiszen párhuzas-

mos szereposztásban kaptuk meg A lombardok Giseldáját, s bár az enyém a második premier lett volna, a produkció karmestere, Lamberto Gardelli azt kérte az igazgatóságtól, hogy velem mutathassa be Verdi operáját. Nagyon kínos volt ez számomra, féltem, feszültséget okoz közöttünk, de Mari tudta, hogy ártatlan vagyok a cserében, így még ezért sem orrolt meg rám. Biztatott, amikor látta rajtam, mennyire bánt, ha valami nem sikerült kifogástalanul. Engem is nagyon megviselt halálának híre, A szárny című könyvemben egy fejezetet neki szenteltem. Érzékeny ember volt, utánozhatatlan művész, amilyen Kovács János is. Őt is mérhetetlenül tiszteltem azért, ahogy muzsikál, dirigál, s mindig megtalálja a zenekarral a megfelelő hangot.

– Ennyi, a pályán töltött év után ön is nyilván tökéletességre biztatja a növendékeit. Hiszen ma is rendszeresen tart mesterkurzusokat, tavaly ősszel például az I. kerületi Jókai Anna Szalonban várta a növendékeket.

– Ennyi év után is nagyon élvezem a tanítás-

ban, hogy kicsi lépésekkel, de szinte azonnal eredményt tudunk felmutatni. Ha ezt a célt közösen elértük, akkor viccesen meg is szoktam veregetni a saját vállam, hogy ügyesek voltunk... Fontos, hogy a növendékben hamar fel tudjam oldani a feszültséget. Az ugyanis komoly görcsöket okoz, ha valaki azt érzi, az éneklés nem megy úgy, ahogy szeretné. Ha képes vagyok arra, hogy bízson bennem, megnyíljon, az csökkenteni a gátlásait, akkor már tudunk együtt dolgozni. S bár lehet, hogy csak lépésről lépésre haladunk, de ha kitartóak vagyunk, akkor eljutunk az áhított célig. Egy dolog még nagyon lényeges: hogy türelmesek legyünk önmagunkkal. Ennek a pályának a kulcsa a mindennapi felkészülés, hiszen az ember nap mint nap tanul valamit, fejlődik. Több mint negyvennyolc éve énekelek, de délelőttként – amikor csak tehetem – ma is gyakorolok. Az eltelt évek során nemcsak fizikailag változtam, hanem a zenei megfejtésekben is. Ugyanazt a dalt, áriát, ma már másképp adom elő, mint húsz évvel ezelőtt, mert minden, amit megéltem, hatott rám. Nagyon szeretem hallgatni az archív felvételeket, különösen Magda Oliverót, Adriana Lecouvreur szerepében, mert az ötvenes, hatvanas években még nem voltak olyan magas szinten a lemezek rögzítésének feltételei, sokkal jobban lehetett hallani, hogy egy énekes hogyan formált meg egy darabot. Ráadásul Oliverónál még felfedezhetjük a zeneszerző, Cilea instrukcióit is, igazi kincs, hogy tanulhatunk ezekből a felvételekből.

– Sok a növendéke?

– Rengetegen jelentkeznek nálam folyamatosan, de csak egy-két hallgatóval dolgozom. Nagyon kevés növendéket vállalok el, mélyen hinnem kell a tehetségükben. Ilyen például Eric Herrero brazil tenor, akivel ma is rendszeresen foglalkozom, ha új szerepre készül. Dél-Amerikában elismert művész, ahol egyre több

Sass Sylvia festményével
a tabernákulumon, Alsórajkon

premiert énekel. Erika Berettivel Rómában ismerkedtem meg, ő ma már nagy olasz színházakban énekel. S bár nagy szeretettel gondolok vissza arra a három esztendőre, amikor a Zeneakadémián dalíródalmat és kamarazenét tanítottam, ma már inkább csak kurzusokat tartok, mert így megmarad a szabadságom, festhetek, koncertezhetek, írhatok.

– *Mi mindent lehet átadni három-négy nap alatt?*

– Egy kurzus nem helyettesítheti azt a rendszeres munkát, amit a növendékeknek a saját tanárakkal kell elvégezniük, de új megközelítést, új szemléletet adhat. Igyekszem a technikai vagy a zenei kérdések mellett abban is segítséget nyújtani, hogy a színpadon hogyan kell megformálni az adott figurát. Az szintén nagyon hasznos, hogy a kurzus alatt egymást hallgatják, sokszor többet tanulnak belőle, mint amikor ők maguk vannak a pódiumon. Fontosnak tartom, hogy a zárókoncerten mindenki olyan áriákat énekeljen, amelyekben a legjobb, s amelyekben különlegesen tud nyújtani.

– *A karrierindításban nehezebb a dolguk, mint amikor az ön pályája kezdődött?*

– Igen is, meg nem is. A mi időnkben sok volt az akadály, még egy versenyre sem volt könnyű elutazni, útlevéhez jutni. Ma pedig már itthon is egyre inkább az a szabadúszó-rendszer működik, mint ami negyven évvel ezelőtt Nyugaton. Annak idején hamar alkalmazkodnom kellett ahhoz, hogy mindig új társulatba, új csapatba kellett beilleszkednem. Ehhez állandóan nyitottan, kíváncsian kellett érkezniem, nagyon nagy formátumú kollégákkal énekelhettem együtt, ami aztán sokban segítette az ember fejlődését. Ma már az interneten követni tudjuk a legújabb előadásokat, bárki meghallgathatja a legnagyobb művészeket, ellesheti tőlük a „titkokat”. A kurzusokat is ezért tartom jónak, mert rengeteg helyről érkeznek a fiatalok, mindenki más kultúrát hoz magával, barátságok szövődnek közöttük. Ezek

a találkozások hidakat építenek, s úgy vélem, ez a művészet egyik legfontosabb feladata. Ezért is hoztam létre Pézenasban, Franciaországban, ahol nyaranta pihenni szoktam, egy fesztivált. Alaposan végig gondoltam a módszert, miszerint egy kurzus köré szerveződik az egész rendezvény. Az első három évben én magam vezettem ezeket, ma már nem veszek részt a szervezésében, azonban a fesztivál ma is azokon az elveken működik, amelyeket tizenkét éve megálmodtam. Tehetséges és lelkes ifjú énekesek érkeznek Pézenasba a világ minden sarkából. És itthon is szívügyem, hogy új tehetségeket fedezzek fel. El kell mondjam, a hazai fiatalok között ugyancsak akadnak különlegesek, olyanok, akik nemcsak muzsikusként, hanem emberként is kivételesek. Nemrég a szegedi egyetemen tartottam mesterkurzust, az egyik ottani növendék, Molnár Eszter ugyanis azt az ösztöndíjat, amelyet ő nyert, arra fordította, hogy felkérjen, tartsak egy kurzust az egyetemen. Ha jól emlékszem, tizenheten vettek részt az óráimon. Példamutató volt, hogy nem saját magára költötte az ösztöndíjat, hanem mindenkinek szeretett volna segíteni.

– *Emlékszem azokra az évekre, amikor több fiatalal foglalkozott, lemezfelvételt szervezett, előadásokat rendezett növendékeinek.*

– Jó időszak volt, de a legszebbnek azt az öt esztendőt tartom, amikor a Római Magyar Akadémián dolgoztam, szerveztem kurzusokat, előadásokat, fordítottam, tanítottam. Nagyon fontos, hogy a világnak megmutassuk Erkel, Liszt, Bartók, Kodály művészetét, s én a külföldi jelentkezőknek tanítottam meg a magyar szerzők műveit. A mi kultúránk titkaiba avattam be őket, és segítettem abban is, hogy magyarul, minél jobb kiejtéssel adják elő a darabokat. Nagyszabású produkciókat hívtam életre, bemutattuk például A kékszakállú herceg várát koncertszerű formában, a bolognai operában, s Róma mellett még Moszkvában is előadtuk. Amikor a Bartók-operára készültünk,

egy füzetet is összeállítottam, amelyben helyet kaptak saját grafikáim, amelyeket A kékszakállú herceg vára témája ihletett. Írtam a mű olasz vonatkozásáról, hiszen Egisto Tango dirigálta az ősbemutatót, később pedig Sergio Failoni vezényletével aratott sikert. Rómában sokszor olyan sokan voltak kíváncsiak a zenei programokra, hogy nem is fért be minden érdeklődő...

– *Az itáliai szerzők hősnőjéért s az ottani mesterkurzusaiért tavaly átvehette az Olasz Csillagrend lovagkeresztjét is. Érdekes módon Rómában még sokan felismerik...*

– Néha itthon is odajönnek hozzám, de nem annyian, mint az itáliai fővárosban. Én lepődtem meg a legjobban, hogy ennyi év elteltével, szőkére festett hajjal az olasz operakedvelők emlékeznek rám. S még annyi itáliai vágyam van! Szeretnék már egyszer nézőként is beülni a milánói Scalába, hiszen eddig csak énekesként jártam ott. Biztatom a növendégeimet, hiszen mekkora büszkeség lenne ott ülni a nézőtérén, amikor a Scalában énekelnek. A velencei La Fenice nézőterét sem ismerem... Amikor a közvetítéseket nézem, s felgördül a függöny, mindig elérékenyülök.

– *Említette az írást. Tavaly jelent meg A szárny című kötete, amelyet az ország több pontján is bemutatott már; és egy római esztendőjének naplója alapján született. Ilyen lesz a következő is?*

– Nem, az új kötet egészen más lesz, ebben inkább azt kutatom, mi lett volna, ha... Ugyanis én nemcsak énekesnő akartam lenni. Gyerekkoromtól nagyon érdekelt a régészet. A csillagászat is vonzott, a mai napig figyelemmel kísérem, követve minden újdonságot, felfedezést. Az új munkám arról szól majd, mi minden történhetett volna... Amikor az első könyvem született, nem is gondoltam, hogy meg tudom fogalmazni a gondolataimat. Csak írtam, ahogy spontánul kitört belőlem, aztán az egyes részleteket olvasva egyre többen biztattak. Most már az ötödik kötet készül. Az előzőek közül akad, amelyik franciául, és van, amelyik olasz nyelven is megjelent.

– *Mi a helyzet a festéssel? Új korszakba kezdett?*

– Sajnos csak a nyári hónapokban születnek új képek, amikor a pézenasi házban vagyok, ott van ugyanis elég tér, fény a festéshez. Régebben komorabb színeket használtam, velencei maszkok, tragikus operahősnők jelentek meg a képeken. Mostanában kicsit légiesebbek lettek az alkotásaim, világosabbak, s bár olajjal festek, akvarellhatásra törekszem. Az ecsetkezelésem is puhább, légies vonalak, egymásba olvadó színek... Ez jellemzi az új képeket. Jó lenne Budapesten is egy műteremlakás, ez ugyancsak a vágyaim egyike. Számomra minden alkotás lényeges: az írás, a festés, s persze a zenével kapcsolatos szervezés. Szeretem, ha harmóniában él bennem a zene a festéssel, az írással. Egymást segítve, inspirálva. ♡

SZAKONYI KÁROLY

A VILÁGEGGYETEM

SZERELMESE

Máriási Iván kiállítása a Műcsarnokban

Máriási Iván
és Weöres Sándor

Máriási Iván: Lávafolyam

Szakonyi Károly megnyitja
a kiállítást a Műcsarnokban

Annak idején, a hatvanas években, amikor a szerkesztőségek javarészt még baráti társaságok is voltak, és a lapokban megjelenő írók szívesen találkoztak kollégáikkal – meg persze a szerkesztőkkel – vendéglői asztalok mellett is, az Új Írás egy-egy estén a belvárosi patinás Százéves Étteremben jött össze. És mindig ott volt velünk Masznyik Iván is, akkor még ezen a néven szerepelt (csak a hatvanas évek vége felé vette fel a Máriási nevet), és remek portrékat készített rólunk, találó karikatúrákat, de megrajzolta azt az egész társaságot is, ahogy ott ülünk borozgatva, diskurálva az asztal körül, és a folyóirat közölte is ezt – meg

ezeket – a rajzokat. Valami olyasmi volt ez, mint hajdan a lakomákon részt vevő krónikás szerepe, Iván is megörökítette az utókornak az akkori író társadalom egy részét. Ezek a rajzok ma már dokumentumértékűek is, hiszen nem mindenki maradt meg a köztudatban. Iván – hadd emlegetsem így, hiszen jó barátságban voltunk – pompás karikatúrát készített Fejes Endréről, Váci Mihályról, Cseres Tiborról, Garay Gáborról, hogy csak néhányukat említsem. Nagyon kedves, szolid, mondhatnám szerény ember volt, rajztömb és pipa – hirtelenjében ezt látom, ha felidézem közep-temetű alakját, csendben figyelt a társasági zsinatban, s közben járt kezében a ceruza...

Tudtam, hogy tanít a Műegyetemen, docens a rajz- és formaismeret tanszékén, hogy az irodalmi lapok mellett sok más újságnak is dolgozik, tagja is volt az újságíró-szövetségnek. A Képzőművészeti Főiskolán annak idején Bernáth Aurél és Berény Róbert tanítványa volt, rajz tehetsége mellett nem lett hűtlen a festészethez sem. Láttam realista stílusú képeit, éppen ezért nagyon meglepődtem, amikor egyszer csak másfajta művekkel állt elő.

1988-ban megkért, hogy nyissam meg kiállítását a Műegyetem aulájában. A valaha elsősorban karikatúráiról ismert művész a kozmosz, valamint a létezését körülfogó, megbúvó jelenségek festője lett. Csodálattal néztem a

képeit, a fiatalon csillagásznak készülő tehetőség mintha visszatért volna ifjúkori álmaihoz, amelyekben az elemek: a föld, a víz, a tűz, a levegő és maga a tér titkai izgatták. Képein azt láttam, és látom ma is, hogy az őszanyag születése, formálódása, bomlása, újárendeződése, az elemek együttléte, egymásra hatása izgatta, mindezeknek ritmusát érezte, és a végtelenségben gomolygó vagy éppenséggel a parányi, mikroszkopikus térben kerengő, a világnagy méreteket kicsiny mintákban megismétlődő mozgásokat látta, és tárta elénk.

Úgy vélem, hitt a világegyetem megbonthatatlan harmóniájában. Legalábbis számomra ezt sugallják művei. Ezt festette, a Földet az űr- rakéta fedélzetéről szemlélő, a tengermélyben otthonos, a mikrokozmoszban járatos ember élményét közli, tudományos és lírai ihletettségben, művészetté lényegítve. A világegyetem szerelmese belelátott a galaxisban lezajló katalizmákba, a távolban és a közelben lezajló születésekbe és pusztulásokba, a szüntelen anyagváltozásokba. A hatás mégsem sokkölő, nem hűti szívünket az ismeretlenről való jeges félelem, sőt! Amint nézzük a műveit, inkább harmónia tölt el bennünket, mint például a hatalmas méretű, geometrikus szerkezetű *Kozmosz* gobelin variációit szemlélve, melyek a Mindenség mélyén rejtőző Rendet sugallják. A festő gondolata, hogy a természet, a kinti és a bennünk létező, egy és oszthatatlan.

Portrékról beszéltem az elején: ezek a képek is azok, a látható és a láthatatlan világunk, létezésünk portréi. Czöbel Béla azt mondta „Ami előttem van, az csak egy látszat. Minél tovább nézem, annál gazdagabb lesz a látásom, és olyan dolgokat veszek észre, amit, amikor kezdtem, nem láttam. Nem a látszat érdekel, hanem ami körülé, mögötte van.” Ez persze egy impresszionista művész vallomása, mégis eszembe jut, ha Máriaísi képeit nézem. Ő aztán igazán a látvány mögé lát. Sőt, olyat lát, amelyet mi, az egyszerű tekintetünkkel nem láthatunk. A csillagvilágot vagy a mikroszkóp alatt lévő egyetlen cseppben is megmutakozó titkokat.

Van-e valami különbség egy tájkép, egy portré és az olyan művek között, mit Máriaísi képei? Szerintem nincs, mert a festészetnek végtelenül tágak a határai, a lényeg, hogy a művész valamit ki akar és ki tud fejezni a világ lényegéből, és ez egyenlő értékűvé teszi a műveket. Máriaísi hajdani karikatúrái, realista tájképei és a kozmosz kavargását ábrázoló képei mind az élet élményének a kifejezései.

Megtiszteltetésnek veszem, és örülök, hogy régi barátom kiállításának megnyitóján itt lehetek, emlékezhetek rá, felidézve rokonszenves alakját, az irodalmi asztaltársaságunk hangulatát, amelynek mindig kedves vendége volt. ♡

(Elhangzott 2019. július 9-én, Máriaísi Masznyik Iván (1928–1997) kiállításának megnyitóján a Műcsarnokban. A tárlat 2019. szeptember 22-éig látogatható.)

„KI VOLT JANKO SZIBINYÁNI...”

*Most is vallják, egyre dallják
Szerbhon ifjai, leányi,
Guzlicájok hangja mellett:
Ki volt Janko Szibinyáni.
De a magyar ajakon is
Neve, híre általános:
Mert hisz él még... él örökké
A dicső Hunyadi János.*

A magyar köztársasági elnököt üdvözlő tapsviharban, *Hunyadi János zimonyi szoboravatóján*, alig hallatszottak Áder János szónoki beszédének első mondatai, amelyekben Arany János *Szibinyáni Jank* című versének szépséges, fenti sorait idézte.

A nándorfehérvári diadal évfordulóján, 2019. július 22-én Áder János magyar és Aleksandar Vučić szerb államfő közösen avatták fel Hunyadi János szobrát a Belgrádkhoz tartozó Zimonyban. Annak ötlete, hogy a szerb fővárosban szobrot állítsanak Hunyadinak, 2013-ban merült fel. Az emlékműállítást a Professzorok Batthyány Köre kezdeményezte, és a Külgazdasági és Külügyminisztérium, valamint a Magyar Alkotóművészeti Nonprofit Kft. támogatásával valósult meg. A szoborállítást a Teleki László Alapítvány bonyolította le. Hunyadi János egész alakos bronzszobra *Madarassy István* Kossuth-díjas szobrászművész koncepciója alapján készült el.*

Áder János beszédében az ünneplők figyelmébe ajánlotta, hogy Hunyadi János zimonyi szobra felett két jelképes tárgy látható: „A kereszt a legendás hadvezér Európa védelméért hozott áldozatát, a harang az európai összefogást és a Hunyadi vezetésével aratott diadalt hirdeti.” Emlékeztetett arra is, hogy 1456 nyarán, amikor a veszély Nándorfehérvár felé közeledett, Hunyadi hajóhaddal érkezett a Duna zimonyi szakaszára, ahová a most felavatott szobra tekint: „Jött, hogy szétzúzza a török hadiflotta gályáit. Deregelyeit szerb sajkások segítették. Magyarok és szerbek e csata megnyerésével utat nyitottak a szorongatott Nándorfehérvárhoz.” Aztán így folytatta: „A harangok immáron ötszázhatvanhárom éve emlékeztetnek minden európaít Hunyadi János és Nándorfehérvár védőinek bátorságára, hősiességére, áldozatvállalására, hitére... Hunyadi János, Kapisztrán János, Szilágyi Mihály és minden nándorfehérvári hős emléke mindörökké legyen áldott!”

Aleksandar Vučić szerb államfő kiemelte felszólalásában: nagyobb megtiszteltetés nem érhetne egy hadvezért, mint hogy több

Hunyadi János szoboravatója Zimonyban

Áder János és Aleksandar Vučić avatták fel Hunyadi János szobrát

nemzet is a magáénak vallja, mint ahogyan Hunyadi Jánost magukénak vallják a szerbek és a magyarok is. „Számunkra ma az a fontos, hogy a nemzetek tisztelik és segítik egymást. Boldog vagyok, amikor együtt látom lengeni a szerb és a magyar zászlót...”

Hunyadi János Zimonyban halt meg pestisben, így nemcsak a nándorfehérvári csatának, hanem a hadvezér egész életének is emléket állít a zimonyi Duna-parton felállított szobor. A talapzaton magyar és szerb nyelvű felirat hirdeti a törökverő tetteit. ♡ (Sághy)

*A hazai internetes sajtó ellenzékiének számító fórumain a szoboravató után jó néhány ízléstelen, némelykor az otrombaságot sem nélkülöző hasonlítgatással találkoztam a szobor megformálását illetően. Szerzőik nyilván nem tartották fontosnak, hazafiúi érzelmekkel igazán nem vádolható publikációjuk közreadása előtt utánanézni annak, hogy a kormányzó alakját a Thuróczy-krónika ábrázolásából formálta meg a művész. „Ezen egy páncélos vitézként ábrázolják Hunyadit, aki kezében pajzsot tart és kardját a vállán pihenteti. Korábban mindig sisakban és vértben ábrázolták, én lobogó hajjal, bajusszal, karakteres arccal formáztam meg a szobrot” – mondta el később Madarassy István. (A szerk.)

KENYERES ZOLTÁN

A teljesség rejtelve

Hamvas Béla és Weöres Sándor

„Hamvas Béláról sokan hallottak, kevesen ismerik, és alig olvasták. Ez az állapot kedvez annak, hogy ködalakját az alig derengő homályban kétes értékű hírnév és kétes értékű hírhedség fogja körül. Amit a művelt olvasó tud róla, az nem sokkal több annál, hogy irracionalista gondolkodó volt, és kultúrtörténeti, esztétikai, bölcséleti írásaiban az irracionális, sőt misztikus filozófiák felé tájékozódott, s a racionalista európai hagyománnyal szemben a keleti eszmerendszerek gondolatvilágát búvárolta. Ezzel az ismerettel nem az a baj, hogy nem igaz, hanem az, hogy igazsága ellenére csak pusztá helyzetmegjelölés, tartalomtalan besorolás, a kritikai feldolgozás illúzióját keltő címke.”

Ezekkel a szavakkal kezdődött az az írásom, amelyet valamikor 1976 augusztusa, szeptembere körül írtam, és az Új Írás novemberi számában jelent meg. A szám Vas István néhány szép versével kezdődött, és Örkény István azóta híressé vált kisregényével, a *Rózsakiállítás* folytatódott. A folyóiratot akkor Juhász Ferenc jegyezte főszerkesztőként. Kis írással első voltam a hazai irodalmárok között, akit nem a marxista kiátkozás, hanem a feloldódó kíváncsiság hajtott Hamvas Béla felé. Vázlatos rajzolatom mellett három kis írását is sikerült közreadnom a folyóiratszámban, ez volt Hamvas évtizedek vesztégzárja utáni első szabad és cenzúrázatlan szövegmegjelenése. Ezek egyike volt A Jóisten uzsonnája.

„A Jóisten uzsonnája. Június a piros hónap. Mint ahogy a május a zöld és az augusztus az aranyárga. Júniusban nyílik a pipacs. Piros Pünkösöd, amikor a Szent Szellem a Földön piros lángnyelv alakjában megjelenik. A piros gyümölcs hónapja, cseresznye, meggy, eper, málna, ribizke. És amin nem lehet eléggé csodálkozni, ez nem a sóvár és megvadult piros. E gyümölcsökben semmi kihívó nincs, ellenkezőleg, valamennyi csupa nevetés. Derült és gyermekpiros ez, az év első termésének színe.

Júniusban kell enni. Az ember körülbelül fél kiló teljesen érett eperre számíton tizenkét- tizenöt deka porcukrot. Az általános vélemény, hogy a gyümölcsöt és a cukrot legjobb rétegesen elhelyezni és az epret kicsit megtörni, csak azért, mert így bővebb levét ereszt. Mikor ez elkészült, két deci tejfölt kell ráönteni. A mennyiség lehet valamivel több vagy kevesebb, ízlés szerint. A túlzástól tartózkodni kell. Sokan a tejszínt részesítik előnyben, de ezek az emberek az étel lényegét félreértik. A június nem az átható cukor, hanem a gyengéden friss és enyhén savas gyümölcs hónapja. A tejszín alkalmazása tévedés. Később, a hónap végén a szamócához már megengedhető, és vannak, akik a málnához, főként a tejberizshez készített friss málnakompóthoz nem hajlandók mást enni, mint tejszínt. Ez így helyes, de a tejszín az eperhez hibás ízlésre vall. A hibás ízlés hibás értékeléshez, ez pedig hibás életrendhez vezet, ezért ilyesmit kerülni kell.

Az elkészítés módja lehet, hogy az ember egy réteg epret, egy réteg cukrot és egy réteg tejfölt helyez el egymás fölött, és a gyümölcsöt éppen csak hogy egy kicsit megnyitja. Mások a gyümölcsöt épen hagyják és a tejfölt a tetejére öntik, hadd szívárogon le, oldja fel a cukrot és vonja ki az eper levét. Az edény fenekén rózsaszínű ital gyűlik össze s a leghelyesebb, ha az ember, miután az epret megette, úgy ahogy van, nem kanállal eszi meg, hanem megissza. Ez az uzsonna tökéletes befejezése.

A bünbeesett ember a tejfölös epret jégsezkrénybe teszi, és természetellenesen lehűti. Ez ellen a leghatározottabban tiltakozni kell. Bizonyos hőfokon alul a gyümölcs ízéből éppen úgy veszít, mint a bor. A helyes

Hamvas Béla

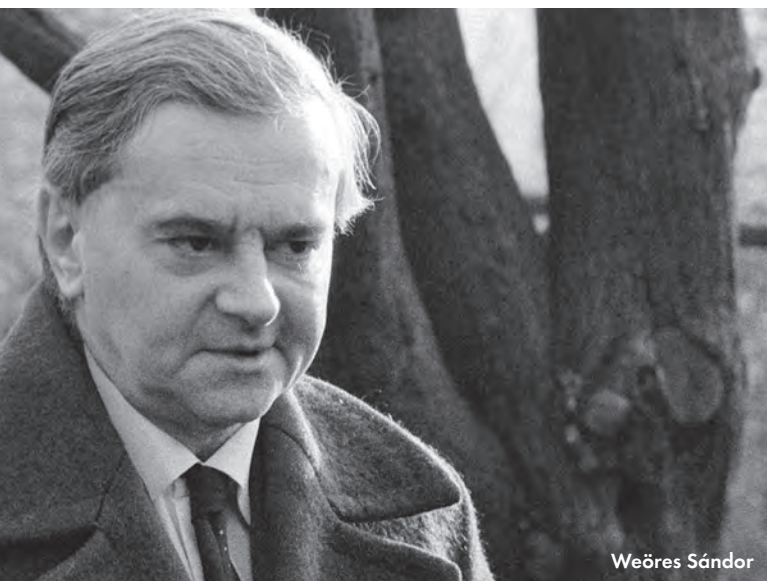
mérték a pincefok, vagy ami ugyanaz, az ember az edényt, tulajdonképpen az eszményi a cserépedény, a fém elvetendő, a kútba eresztí és néhány óráig ott tartja. Legjobb az epret délelőtt a friss reggeli szedésből, délelőtt tíz óra tájban elkészíteni és délután három-fél négyig hűvös helyen tartani. Mert a tejfölös eper elfogyasztásának klasszikus ideje, amikor a déli hőség már fölengedett és a levegő enyhülni kezd, vagyis fél négy. A Jóisten, amikor ebéd utáni szundikálásából felébred, az epret ilyenkor eszi uzsonnára. Odateszik az árnyékos teraszra, az asztal fölé a diófa hajlik, ott eszi meg kiskanállal, mielőtt ismét a szőlőbe megy. Mert aki nem tudná, a Jóisten a világon a legmagasabb rendű munkát végzi, vagyis szőlőműves. Uzsonna után megnyugodott gyomorral és kedéllyel a rafiát övébe dugja, a metszőollót zsebre teszi, a kapát megfogja, és kimegy a tőkék közé, hogy a szabálytalan hónalj hajtásokat levagdossa, a lazult vesszőket megigazítsa és ahol gyomot talál, azt kikapálja.”

Engesztelhetetlen, parancsszerű határozottságba rejtett humor és a humorba rejtett engesztelhetetlen, parancsszerű határozottság. Azt hiszem, ez a két, egymást kioltó és mégis mindkettőt megőrző mondatindulat jellemzi Hamvas Béla írásait. És a megírás sugárzó szuggesztivitása. A szuggesztivitás olyan minőség, amit nem lehet a fogalmi gondolkodás hálójával kiemelni a szövegből, és nem lehet racionális elemzés tárgyává tenni. Mindenesetre ez a szuggesztivitás és ez az említett két elem, amelyet közvetített, magával ragadott engem is pályakezdő fiatalságom idején.

Akkoriban és még hosszú éveken át sokáig, szinte rendszeresen megfordultam az Erzsébet királyné út 11. alatt, Kemény Katónál. Egy dupla rekamié ágyneműtartójában voltak a gépiratos kéziratok. Hazavittem egy köteget, elolvastam, jegyzeteket készítettem, és visszavittem. Aztán megint elhoztam egy paksamétát. De nem állt szándékomban, hogy írjak róla. Azokban az években arra készültem, hogy Weöres Sándorról írjak könyvet. Én Weöres Sándor felől érkeztem Hamvashoz, a filológus kötelességtudatával, hogy ismernem, olvasnom kell mindazt, amit ő ismert és olvasott. Kettejük kapcsolata valahogy szellemi örökségem

közé is tartozott. Apám ismertette össze őket a Diárium szerkesztőségében és az Egyetemi Nyomdában.

Weöres Sándort már rövidnadrágos megjelenésének első percétől kezdve mindenki rendkívüli tehetségnek, sőt mindenki zseninek tartotta, zsenialitásához hozzátartozott az eklektikus ezerféleség, a minden irányban nyitottság, mégis, pályájának első évtizedeiben mindig volt mellette egy idősebb első-olvasó, első-véleménymondó, kicsit irányító szellemi apa-szerűség. Ilyen volt előbb Várkonyi Nándor, aztán ilyen lett egy időre Hamvas Béla, végül Fülep Lajos töltötte be ezt a szerepet. Inspirálói közé tartozott persze Kodály Zoltán is, aki a szakadatlan ritmuskísérletezésekhez küldött dallammintákat hosszú éveken át.

*

Hamvas Béla pályájának egy szakaszán a Kerényi Károly-féle Szigetmozgalom belső köréhez tartozott, de aztán nem maradt meg annál a tudományegyüttesnél, amelyet a klasszika-filológia, a művészettörténet és etnográfia egybekapcsolásával ókortudománynak kereszteltek el. Másfelé indult, ő elsősorban a modern tradicionalista filozófiához (Guénon, Ziegler, Evola) vonzódott. A tradicionalizmus szellemében törekedett arra, hogy összegyűjtse és feldolgozza azokat a szövegeket, amelyekből megismerhető lehet az az állítólag elsüllyedt, eltűnt aranykor, melyben tökéletes „létegyeség” és harmónia uralkodott. Weöressel való kapcsolata talán a véletlen műve volt, de azt is lehet mondani, hogy a titkos sorsszerűség hozta össze őket. 1943-ban az Egyetemi Nyomda gondozásában megjelent Weöres első, igazán kísérletező szellemű kötete, a *Medúza*. A nyomdának – mely tevékenységszűkítő névvel ellentétben akkor már rangos kiadóként működött – volt egy irodalmi folyóirata is, a *Diárium*. Ezt a folyóiratot 1936 óta gyakorlatilag az édesapám, Kenyeres Imre szerkesztette. Ő érezhetett meg valami szellemi összekötő vonalat Hamvas és Weöres között, mert folyóiratában Hamvast kérte fel, hogy méltassa Weöres kötetét. S ekkor a magyar kritikátörténet egy ritka pillanata következett el: nem tudok még egy kritikai írást, mely ilyen elementáris hatást tett volna arra, akiről szólt. Jóformán fordulatot hozott Weöres költői tudatosodásában.

„Irodalmunk története eddig olyan költőket emelt ki – írta Hamvas –, akiknek költészete tárgyi és külső jellegű. Európában is így volt. A helyzet ma megváltozott. Elkezdtek az olyan költőket előnyben részesíteni, akik a külső és tárgyi világot az eredetihez visszaviszik: először a belső képhez, aztán az érzékelhetetlen belső zengéshez, végül a transzcendens léthez. (...) Mallarmé beszélgetés közben egyszer azt mondta: »La poésie était fourvoyée depuis la grande déviation homérique« – a költészet a homéroszi nagy eltévelyedés óta hamis útra futott. Mikor azt kérdezték tőle, mi volt Homérosz előtt, így szólt: »L'orphisme«. Orpheusz. (...) A homéroszi eltévelyedés következtében a költészet külső látvány, a felszín mutatványa, az érzéki bűbáj, a lebilincselő látszat

szemfényvesztő varázslata lett. Homérosznál minden ragyog, még a betegség és a vétek is. Homérosz az ember figyelmét erre a felszínre tereli, ezzel áztat és ezzel kápráztat. Az orpheuszi költészet ezzel szemben az igazi költészet, amelytől a tigrisek megszeliődnek, s amelyre a halak kidugják fejüket a vízből.”

A cikk nagy hatással volt Weöres Sándorra, mert fő mondanivalója egybevágott akkori kísérletezésének irányával. „Szerintem Hamvas kritikája zseniális – írta egy levelében édesapámnak –, roppantul örültem neki, főként azért, mert rengeteget tanultam belőle. Pompás úgy is, mint kritika; de főként pompás, mint esztétikai manifestum. Nézzük mindkét szempontból. Azt hiszem, mint kritika, eddig a legalapozottabb és legtalálhatóbb, amit valaha is kaptam; apróbb dolgokban vitatkozhatték vele, de nem biztos, hogy igazam volna, nagyon elevenemre tapint és lehet, hogy mindenben teljesen helytálló. De ennél lényegesebb, hogy konkrétan megnevezi és tudatosítja a mai líra továbbjutási lehetőségét; rámutat arra, amit a mostani lírikusok néhány tapogatózva keres: hogy a mai költészet szükségszerűen csakis orpheusi lehet, vagyis a realitással nem a felületen, nem jelenségekben találkozik, hanem csak a felső szférában: a dolgok szubsztanciájába kell hogy hatoljon, belülről élje át a dolgokat; ne »valamiről«, hanem »valamit« beszéljen. Illetve ne is beszéljen, hanem zengjen, mert az ember »valamiről« beszél és »valamit« énekel...”

Alig telt el egy év, s Weöres következő kötete, az 1945-ben megjelent, *A teljesség felé* már Hamvas Béla jegyében született. Nem verseskötet volt, hanem próza, kis elmélkedő, filozófálgató gondolat kísérletek gyűjteménye. Öt fejezetből állt: (*A forrás, A kard, A fészek, A szárny, A kristály*), s minden fejezet csaknem aforisztikusan tömör, rövid fejtegetéseket tartalmazott. Vajda Endre azt írta a könyvről, hogy „afféle Vade Mecum, a régi szkolisták és misztikusok hasonló közhasznú írásaira emlékeztet, megszívlelendő igazságok parainézis-szerű gyűjteménye”. S külsőleg csakugyan rokonságot tartott a régebbi korok ájtatos vagy éppen misztikus irodalmával, a bölcséleti útikönyvekkel és erkölcsi kalauzokkal, amelyeket már a XVI.-XVII. század magyar irodalma is jól ismert. A költőien apodiktikus fogalmazású gondolatok eredeti forrásvidéke pedig a régi keleti filozófiai rendszerekben, a középkor misztikus irányú irodalmában és a modern európai egzisztencializmusban található meg.

„Szállj le önmagad mélyére, mintegy kútba; s ahogy a határolt kút mélyén megtalálod a határtalan talajvizet: változó egyéniséged alatt megtalálod a változatlan létezés.” (*Az alaprétég*) Ebből az individualizmusellenes álláspontból indult el a könyv gondolatmenete. „Törd át gátjaid – a világ legyél te magad” (*Tíz lépcső*) – írta ugyancsak az első fejezetben. Az önmagába mint biztonságos fedezékbe húzódó elszigetelt énnel, az individuális személyiség kultuszával szemben a nyitottságot és határtalanságot tűzte ki elérendő célul; úgy fogalmazva, hogy szavai szerint a nyitottság, határtalanság és változatlanság a „létezés” minőségei, míg a zártság, körülhatároltság és változás az „élet” jellemvonásai közé tartozik. A teljesség felé törekvő ember ekképpen nem az „élet”, hanem a „létezés” törvényeit kell hogy megismerje.

Ezek a gondolatok lényegi hasonlóságot mutattak Hamvas eszméivel. De Hamvas közvetlen hatása itt véget is ért. A hamvasi ihletésű „ősegész” ideáját végig megtaláljuk költészetének alakulástörténetében, de amikor kisvártatva, 1946–1947 körül már a szürrealizmussal és az automatikus szövegtévképzéssel kísérletezett, azt már nem Hamvas hatására tette. Hamvas 1947-ben még írt *A fogak tornácáról* a *Diáriumban*, de Weöres az abban az évben megjelent különös versét, *A sorsangyalokat* már Fülep Lajosnak magyarázta el hosszú levélben. Amikor pedig ugyancsak 1947-ben megjelent az *Eidolon* (későbbi címen, *Az áramlás szobra*), egyedül állta a sarat az irodalmi élet szinte minden színárnyalatának értetlen és értetlenségében felháborodó támadásaival szemben. Nemcsak a kommunista Forum és Szigeti József, hanem az Újhold és a katolikus Vigília oldaláról is támadták. Talán csak Szentkuthy Miklós mert pozitív sorokat leírni róla, aztán évekre rázárult a szilencium.

Akkortájt zárult rá a szilencium Hamvas Bélára is. Korábban esszéi, tanulmányai, értekezései sok folyóiratba elszórva jelentek meg, írt a Társadalomtudományba, Napkeletbe, Protestáns Szemlébe, Katolikus Szemlébe, Debreceni Szemlébe, Athenaeumba, Diáriumba, Ezüstkörbe, Sorsunkba és még sokfelé. Több mint kétszáz megjelent tanulmányának nagyfokú diaszpórája tábornalanságra s központnélküliségre vallott. Megjelent ugyan a *Nyugatban*, de nem számított „nyugatos” írónak, írt a *Válaszba*, de nem tartozott a *Válasz* belső köréhez. Nem vett részt az irodalom szociális küzdelmeiben, de nem avatkozott bele a csoportokba sem. A harmincas évek közepe táján és második felében, mint említettem, egy időre a Kerényi Károly körül lazán megszerveződő Sziget- mozgalomban talált szellemi otthonra, de nagy jelentőséget ennek sem tulajdoníthatunk, mert legfőbb jellemvonása a magányos szuverenitás volt.

Nemzedékében – a második nemzedékben – és az egész magyar irodalomban elfoglalt különleges helyzetére először Németh László figyelt föl. „Olyan irodalomban, ahol a gondolkozó író mindennapi jelenség: Hamvas nem lenne feltűnő. Nálunk, ahol Adyn kívül szinte egyetlen gondolkozó író sem ismer a század, s a szellemi vezetők is előbb-utóbb mint mámoros érzékelők lepleződnek le, nemcsak módorával válik el a többitől, érdeklődési körével is (...) Hamvas minden írásával egy olyan szellemiség felé rugaszkodik ki, mellyel sem írók, sem olvasók nincsenek beoltva még.”

E különösnek ható szellemiséget Hamvas Béla néhány évvel később éppen egy Németh Lászlóval perelő írásában fogalmazta meg tétélesen. Amikor Németh László megírta a *Kisebbségben* című tanulmányát, Hamvas nem részletkérdéseket tárgyalva szállt szembe vele, hanem Németh László álláspontját alapján tartotta elhibázottnak, mégpedig nemcsak a széles orientáló „hígmagyar”, „jött magyar” és „mélymagyar” fogalomrendszer miatt, hanem már magát a „kisebbségben” pozíciót is igazságot veszélyeztető helyzetnek látta.

„Az ellenzéknek, bármennyire is hiszi, soha nincsen igaza. Senkinek sem lehet igaza, akinek a világhelyzete az ellenzék, a kisebbség. Nem pedig azért, mert ezekben a részleges magatartásokban az igazság, amely szükségképpen egyetemes, eltorzul. Nincs és nem lehet igaza a proletárnak és a parasztnak, a polgárnak és az arisztokratának, az ellenzéknek és a kormánypártnak, se a kisebbségnek, se a többségnek egymagában. Igaza csak annak lehet, aki ellenzék is meg kormányzat is, kisebbség is meg többség is. Erre a szellemre Magyarországon néhány Árpád-házi királyon kívül alig van példa, de Mátyás óta biztosan nincs, és a magyar szellem ezzel a legnagyobb emberi feladattal azóta sem tudott megbirkózni. A csak ellenzék, csak kisebbség, csak titáni, csak démoni, csak sötét: amit tehet, csak negatív, csak lázadás, csak kritika, csak forradalom. Aki magát valaha is a kisebbséggel azonosította, eljátszotta jogát a világteljességre, és éppen ezért az igazságra.”

A teljesség ideálja mindig utópikus gondolat, egyszersmind kritika, a teljességet még meg nem valósító jelen kritikáját is jelenti. Aki a teljesség fogalmával gondolkodik, az mindig szembekerül a jelen állapotával. s egy elérhető, vagy legtöbbször elérhetetlen jövőbe tekint. Hamvas Béla viszont ellenkezőleg – s írásainak vonzó rejtelmességéhez ez is hozzátartozik – egy misztikus, elsüllyedt múltba vetítette bele eszméit, vagy távoli, az európai ember számára különösen hangzó távoli kultúrákban vélte feltalálni őket. Indiai titkos utak, tibeti hegyi ösvények vezettek hozzájuk, az Andok elzárt, mély völgyeiben éltek. Kant és a nagy metafizikusok úgy gondolták, hogy a teljesség és a vele járó örök igazság az idő fölött honol, és nem porlik a múlt idővel,

Hamvas valahogy nem az idő fölé, hanem az idő alá helyezte végső instanciáit. Úgy képzelte, hogy értékei valamikor már érvényesültek: érvényesültek egy távoli, sohasem létező ősidőben.

Amikor évtizedekkel ezelőtt ámulva olvastam írásainak gépiratos másolatait, néha azért meg-megszólt bennem egy figyelmeztető csengő, megszólt a filológusi kétely: mi az, amit ténylegesen olvasott és mi az, amit, mint egy nagy író, hozzáképzelt titkos könyveihez. És kérdeztem magamban azt is, hogy miért kerülte hivatkozásaiban a kanonizált neveket? Mert ami tényleges olvasmányából mélyebben megfogta, azt mindig a filozófia mellékösvényein lelta meg. Nem vagyok filozófiatörténész, hogy ezt megítélhessem, de miért nem Schellingre hivatkozott, ha már a felvilágosodás racionalizmusára keresett romantikus ellenválaszt, és miért inkább a Jakob Böhme miszticizmusához visszavezető Franz Baadert kereste meg? Talán azért, mert tudatosan unortodox történész és unortodox gondolkodó volt. Tudatosan, vagy éppen merészen kerülte a sugárutakat.

*

Munkásságának 1989 utáni felfedezése görcsöket oldott, és jót tett a szellemi életnek, de idolizálása máig távol tartja a tudománytörténeti mérlegelés mindig hűvösebb fürdővizétől, ezenkívül elhomályosít és feledésben tart egy sor vele egykorú, az ő idejében és ömellette működő unortodoxiát. Olyan unortodoxiákat, melyeket ugyanazok ítélték szilenciumra, mint őt. Hamvas „unortodox” filozófus volt, s arcképét be kellene illeszteni a többi, hozzá hasonlóan nem mainstream vonalon kísérletezők közé. Beilleszteni írásainak arcképét azokéi közé, akik közé valójában tartozott, azok közé az írók, társadalomtudományi gondolkodók, filozófusok közé, akik ugyanúgy, ahogy ő az 1930–40-es években, távol a szellemi élet centrumától,

magányosan, vagy kis izolált csoportokban alkottak és dolgoztak, akik – a kitűnő szegedi irodalomtörténész, Lengyel András szavát kölcsönözve – a maguk korában ugyanúgy a szellemi élet peremvidékén éltek, mint ő. S akiket aztán később, a mi korunkban éppen az ő felívelő kultusza hagyott árnyékban, pontosabban az ennek a kultusznak a lángját felélesztő ideológiai változások hagyták feledésbe menni. Ilyenek voltak pl. az un. „oppósok”, akik Kassák Munka-köre felől érkeztek, és jelenkoruk opozíciójával az antibolsevista marxizmus egyik megteremtőjéhez, Karl Korschhoz fordultak gondolatokért, s ezt a gondolkodási helyzetet igyekeztek egyeztetni Ferdinand Ebner krisztianizmusával. Sokuk közül legalább Tábor Béla és mindenekelőtt Szabó Lajos nevét említeném meg.

Már azért is, mert Hamvas ismerte őket. Kettejük 1937-ben közösen írott könyvét, a *Vádirat a szellem ellen* című értekezést olvasta is, sőt nemcsak olvasta, hanem írt is róla. Groteszk fejlemény, hogy ez a nem annyira kritikai, mint inkább együttérző és méltató írása akkor nem talált folyóiraatra, a *Válasz*, ahová szánta, visszautasította, s először csak mindnyájuk halála után, a szombathelyi Életünk Szabó Lajos-émlék-számban jelent meg, 1989-ben.

*

De térjünk vissza Weöres és Hamvas kapcsolatához. Az indító évszám tehát 1943. Abban az évben az Egyetemi Nyomda nemcsak Weöres említett verseskötetét adta ki, hanem akkor jelentette meg Hamvas életében egyetlen megjelent tanulmánykötetét, a *Láthatatlan történet* is. Nem biztos, hogy a kötet már megjelenésekor kezébe került Weöresnek (majd filológusok kiderítik), de pár hónappal később, az említett Hamvas-kritika után biztosan elolvasta. Megtetszett belőle a Mallarmétól idézett „kozmosz ősharmónia” gondolata, ebből lett az „ösegész” az ő versszótárában. De például a „szent költőről”, a poeta sacerről szóló eszmét nem vette át, pedig éppen ez volt Hamvas egyik

Weöres Sándor
az otthonában, 1970-es évek

legfőbb mondanivalója. Hamvas szerint a költő az, aki az erkölcsileg lesüllyedt korban utolsónak őrzi a lángot, a szent hely, a „Temenos” még világító tűzét. Weörestől távol állt az effajta romantikus, hősi póz, szemben állt avval a hagyományos hiedelemmel, sőt elvárással, hogy a költőnek valami piederstálon kell állnia. Ő határozottan, egyetlen vonallal áthúzta a csupa nagybetűvel írott „nagyság” szót, és a proteuszi átváltozások alakcserélő játékát játszotta, derűsen mosolyogva a nem mosolygó világon.

Hamvas „láthatatlan története” a „génusz” története volt, azé a szellemi energiáé, humanista kultúráé és etikáé, amelybe belekapaszkodva Hamvas szerint át lehetne lendülni a történelem növekvő szakadékain, és amelynek segítségével meg lehetne őrzeni a süllyedő és veszendő emberi tartalmat. Ezeknek az írásoknak mindig van egy rétege, amelyben Hamvas olyan másodrangú gondolkodókat tartalomkivonatolt, mint Rathenau, Pannwitz, Mereskovszkij, Keyserling. A huszadik századi európai filozófiából Rudolf Kassner tette rá a legnagyobb hatást. Kassner Rilke és Hofmannsthal barátja volt, nyolcvanadik születésnapján T. S. Eliot köszöntötte, de fiziognómiai elméletével lekanyarodott a fenomenológia Husserltől Heideggerig vezető főújtól. Hogy Hamvasnak miért volt szüksége az ilyen másodlagos közvetítőkre, annál talányosabb, mivel ő írta nálunk az első terjedelmes és tüzetes elemzést az egzisztencializmusról, még 1941-ben.

Van aztán tanulmányainak egy filológiai érdekesebb rétege: ebben az ókori és a keleti hagyományt köti össze az európai misztikával. A Böhme-kézirat, a Tao Te King, a Bardo Tödol, a Corpus Hermeticum, a Tabula Smaragdina, a Pert-em Heru, Henocho, a kabbalisztika, valamint az Eckharttól Böhmen át Baaderig húzódó európai vonal: ezek Hamvas legfőbb, de filológiai nehezen ellenőrizhető hivatkozásai.

Végül van az esszéknek egy harmadik rétege is, ebben a sokfelől, sokféle forrásból származó gondolatok egyszer csak átpoétizálódnak, felizzanak és fényleni kezdenek. Itt kezdődik Hamvas Béla, az író. A filozofálás eltűnik, és az elvont eszmefuttatás magával ragadó mesévé oldódik, a nehézkesen előbányászott nyersanyag az irodalmi megformálás kohójába kerül, és átalakulva egy új szférában kezd el élni. Ér-

velés helyett intuitív megvilágítás, meggyőzés helyett szuggesztív. A gondolatok teltsége, arányossága, harmóniája. Ez az a közeg, ami a racionalista ember számára gyakran elfogadhatatlan írásokat élményadó olvasmánnyá avatja. Ilyen volt a szent költőről szóló esszéje is.

Amikor *A láthatatlan történet* megjelenésének idején már sejthető lett a megszállás, akkor Hamvas Béla ezt írta:

„A legnagyobb veszély, ami egy népet fenyeget, nem az, hogy szolgaságba süllyed és hatalmasabb, nagyobb számú, erőszakosabb nép számára dolgoznia kell. Szolga népek lehetnek nagyok, a szegénység, a munka, a megalázás ellenére élhetnek magas sorsot. A legnagyobb veszély, ami egy népet fenyeget, hogy primitívvé válik, hogy eldobja magát a tudatos gondolkodást és tudatos gondolkozót, s ezzel a tudatlanság óceánjába merül.” (A vízöntő)

Aztán arról is írt, hogy a cél nem az élet pusztá megmentése, és aki elmenekülve, elbújva csak átvészelni, túlélni akarja a történelmet, aki nem csinál semmit, csak vigyáz magára, éjjel és nappal saját nyomorult léte fölött örködik, az előbb-utóbb lesüllyed, lezüllik és tönkremegy, és olyan lesz, mint a görögországi kolostorváros magukat sziklák tetején odúba nyomorító, félkegyelmű remetái (*Meteora*).

A poeta sacer az, aki ezt az állapotot megakadályozza, aki a lesüllyedésnek gátat vet, aki éleszti és őrzi a lángot, ha kell, egyedül. A poeta sacer kényszerű osztályrésze a magányosság: egyedül van, mert már csak egyedül maradt az őrhelyen, a többiek elhagyták a lángot. A lángot őrzeni pedig annyit tesz, mint magára venni a világot, megvalósítani magában a darabokra tört és széthullott teljességet.

Weöres Sándor soha nem fogalmazott ilyen emelkedett pátozzsal, és 1945-ös prózakötete után, melyet Hamvasnak ajánlott, nem is haladt tovább ilyen irányban. A mai, posztmodern filozófiai gondolkodástól pedig mi sem áll távolabb, mint a „szent hely” emelkedett, szép szavakkal megfogalmazott ideája. Mára a groteszk és az ironia lett a közönség kegyeltje. A furcsán humoros és mindent mégis kinevettető groteszk, valamint a mosolyt fagyasztó, keserű ironia lett az elfogadott és a közönség tapsát kereső, uralkodó hangvétel. Hamvas emléke mégis túlélte ezt a változást, és kultusza elevenen él, mert voltak olvasói, akik át tudtak váltani az életmű más hangoltságú műveire, ki tudtak keresni az esszék nagy halmazából másfajta szövegeket, és megtalálták a szépiróban is a mai korhoz közelebb álló vonásokat.

Minden kor kikeveri a múlt irodalmából a neki tetszőt, mert nem igaz, hogy a művek szólnak hozzánk, mi szólítjuk meg őket, magában véve minden műalkotás néma. Az utóbbi évtizedek inkább a groteszk és ironikus beszédformákat keresi a pátozzos társadalmi hitek összeomlása után. S aki keresett, talált ilyet is Hamvasnál. Megtalálta Don Quijotét, megtalálta Arlequint és megtalálta a nagy regényt, a *Karnevált*. Ezek nélkül Hamvas esszéi mai szemmel alighanem csak pátozzos tételekbe és csupasz absztrakcióba hajlanának, de az utókor rátalált a művekben a bolondra és bohócra is, aki csörgősipkával és bukfcencezve, a körben állók harsány nevetése közben kimondja az igazságot, és aki tudja, hogy ő beszél értelmesen, és ő a nem bolond. Hamvas írt arról, hogy Don Quijotét egészen félreérti, aki azt hiszi, hogy meddő szélmalomharcot folytató hóbortos lovag. Don Quijote az európai irodalom első alakja, aki félretelva a hatalmi és elnyomó intézményrendszer által támogatott és fenntartott látszatrealitást, a valóságról kezd el beszélni, és nem törődik vele, hogy bolondnak tartják. Az igazság mániákusa. A *Regényelméleti fragmentum* és az *Arlequin* című esszé (mindkettő a kéziratos hagyatékából került elő) részletesen kifejti mindezt, és beszédmódjuk valóban nem áll messze attól a hangvételtől és attól az írói magatartástól, amelyet az utóbbi évtizedek kritikai nyelve ironiának nevez.

A *Karnevál* elején van egy jelenet, a könyvtárba új igazgatót neveznek ki, és ez az új igazgató egyenként magához kéreti a munkatársakat, hogy megismerkedjen velük. A segédfogalmazó is bemegy, illedelmesen köszön, annak rendje-módja szerint megmondja a nevét, mire

az igazgató is bemutatkozik: Ursinus vagyok, mondja. A segédfogalmazóban halványan feldereng egy Ursinus, aki a hetedik században volt pápa, vagy ellenpápa. Biztos tréfál az igazgató úr. Nem, én kérem Ursinus vagyok. A segédfogalmazó könyveket keres Ursinusról, visszamegy az igazgatóhoz. Mit beszél maga, hogy én azt mondtam, hogy Ursinus vagyok. Ezt nem mondhattam, mert én nem Ursinus, hanem Shakespeare vagyok. A segédfogalmazót nem hagyja nyugodni a dolog, ismét bekopog az igazgatóhoz. „Hogy én azt mondtam, hogy Ursinus vagyok, hogy azt mondtam, hogy Shakespeare vagyok? Miket beszél maga itt összevissza. Én nem vagyok se Ursinus, se Shakespeare, én Cortez vagyok. Cortez Ferdinánd. Miért csodálkozik? (...) ön is felült annak a téves adatnak, hogy én még a tizenhatodik században meghaltam. Ez az adat egészen rossz, Ha majd egyszer ideje lesz, jöjjön be hozzám, vagy akár a lakásomra is, szívesen látom, sokat fogok önnek mesélni, elképesztő dolgokat a spanyol udvarról, indiánokról, főképp nőkről, majd meglátja...”

Ezt a Hamvas Bélát szólítja meg a mai kor irodalmi ízlése, a mai olvasó. A humorba oltott hihetlenséget fogadja el, és a komolyan mondas ironikus leleplezését szereti hallani. Weöres még valószínűleg nem ezt a Hamvas Bélát ismerte.

Hamvas
Béla kétkezi
munkásként

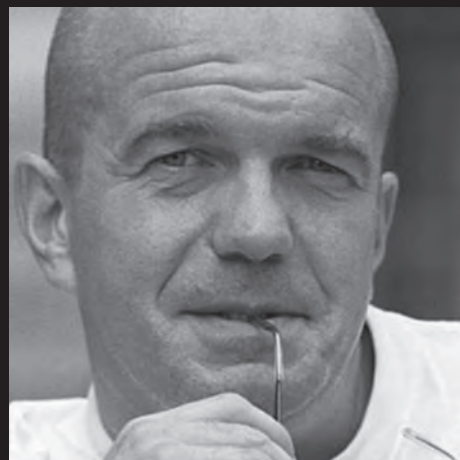
*

Én pedig sajnos már egyáltalán nem ismertem, nem találkoztam vele, csak fényképét láttam. Aszerint elég megtermett, erős ember lehetett, szellemi száműzetésének idején raktárosként megállta a helyét. Közben a filigrán távol-keleti népek kultúrája iránt vonzódott, kis indiánok szobrairól elmélkedett. Mindig a másról, mindig az eltérőt kereste. Mindig valami mást, a klasszikus európai kultuszok kitaposott útjairól letérő ösvényeken indult el, s persze nagy, széles országutakra lelt az európai utaktól nagy távolságra. A „más” vonzotta, a gondolatok mássága. Aztán a halála utáni évtizedekben, a mi korunkban jelszó lett a „más” és a „mátság”. Más értelemben. Messze tűnt az általa nemcsak feltételezett, hanem valóságnak látott Temenos, a szent hely, és kiürültek az e világi utópiák is. Ma nincs utópia, nincs transzcendencia, helyüket elfoglalta a konzumkultúra, és a vásárlásvallás. A legújabb filozófiák nemcsak azt hirdetik, hogy az idő fölött nincsen semmi, nincs igazság, nincsen örökkévaló szent hely. Ennél is tovább mennek. Nemcsak szent hely nincs, de hely sincs. Csak üresség van. Nemrég olvastam egy amerikai társadalomfilozófiai értekezést, amelynek az volt a címe, hogy *The Courage of Hopelessness*, a reménytelenség bátorsága. Itt tartunk, s ennek fényében kell értelmezni s értékelni Hamvas Béla munkásságát. És Weöres Sándorét? Az övét nem. Az ő költészete a mai kor árnyai fölé emelkedik. De ez nem igaz, mert nem emelkedik. Csak akkor emelkedik, ha olvassuk, és emeljük. ♦♦

KOVÁCS ÁKOS

ÚGY VOLTÁL SZABAD

(Bubik István
halálára)

mint törött ujjú
kézszorítás
fájdalmas-kemény
mint dobokkal ébredő
jó lovászlegény
mint mámor
indulat
és éjbe síró dal
– egyszerű, magyar –
mint őstől szép alak

úgy voltál szabad

aki mindent elkaszál
előbb
ha egyenest talál
az mindig a hősök
a korral nem egyidősök
virágját tépi le
és tűzi
bokrétának kalapja szélébe

mert legszebbek talán
vagy utolsónak épek
nagyvadak

mert az élők oldaláról
átvakítanak
a kéklő dobozba kábult népek
homály-bársonyán

ha nem vagy híg
laza
korszerű puhány
nem értett zseni
torz magány-szobor
de kevély és komor
nagy természeted
a szoknyát kedvelő
és mint hazád vár haza
az anya és a lány
ha élet-ittas nábob
és felbőszült duhaj
módján élsz világot
látod
rögtön kész a baj

már
forr a bor torodra
és gyúlik sok rokon
gyakorlott szó csuklik
a készült torkokon
a vermed ásva vár
odvas ürege
mint csontos homlokon
az irtózat sebe

még rímet rímre hány
a búcsúzó beszéd
szájremegve szól
csönd-fülekbe ül
de osztják már talán
a dúvad szerepét
az eddig paragon hagyott
új erőkre rég
s az irigy harag
tehetetlenül
sírkövet farag
önnön fagyott
intrikáiból

saját halott:
annak tekint
és szerteszéled vacsorázni mind

mint törött ujjú
kézszorítás
fájdalmas-kemény
mint dobokkal ébredő
jó lovászlegény
mint mámor
indulat
és éjbe síró dal
– egyszerű, magyar –
mint őstől szép alak

úgy voltál szabad

ÜNNEP KÁRPÁTALJÁN

A megújult református templom Palágykomorócon

Az ungvári járásban, a szlovák határnál fekvő Palágykomorócon július 15-én átadták a nyolcszáz éves, megújult református templomot, amelyet középkori egyházi építészetünk kiemelkedő példaként tartanak számon. A XIII. és XIV. század fordulóján épült, majd a XV. század folyamán átépített templomot az utóbbi öt év alatt, a Rómer Flóris Terv részeként, honi támogatással, a Teleki László Alapítvány segítségével újították fel. Ma már ritkán látható román kori, ikerablakos tornya a közelben lévő csarodai, nagytoronyai és bodrogszentesi istenházakkal rokonítja. A felújítás előtti feltárás közben belső terében értékes falfestmények kerültek elő, melyek közül a két legérdekesebb a Szent László-legenda-, illetve a Krisztus pokolra szállása-ábrázolás. A nyugati karzat északi oldalánál a XIX. századi karzattoldásban a padozat átbontásával vált láthatóvá az északi falon lévő, egész alakos, női szentet ábrázoló falképrészlet.

A régészeti munkák során az altemplomban két kriptát is előkerült. Ezek egyikében Szalay Ferenc kisvárdai várkapitány, Bereg megyei főispán nyugszik, míg a másikban a Mikszáth Kálmán *Különös házasság* című regényéből ismert Buttler János gróf alussza örök álmát.

A felújítás alatt sor került a homlokzat és a belső tér teljes helyreállítására, a hajópadló felújítására, a bélletes, román kori kapu fölél

pedig hajlított, edzett üvegből készült tető került, amely a kapuzat eredeti festését és gyenge kőanyagát óvja az időjárás viszontagságaitól.

Kovács Attila, a palágykomoróci református gyülekezet lelkipásztora igehirdetésében hálát adott az összetartásért: hogy Kárpátalja egyik legértékesebb templomának megújulásán a kárpátaljai szakemberek mellett magyarországi építészek és marosvásárhelyi restaurátorok is fáradoztak. A hálaadó istentiszteleten ünnepi átadóbeszédében Gulyás Gergely Miniszterelnökséget vezető miniszter Reményik Sándor költőtől idézett:

„Nem halljátok? Itt körül a falakban / Dobognak a beépített kövek. / Külön dobban meg minden kicsi kő, / És mégis, mégis egy ütemre vernek, / Egy óriási templom-dobbanással.”

Gulyás Gergely ezután így folytatta:

„Reményik Sándor *A kövek zsoltára* című versét a kolozsvári evangélikus templomot felépítő Liedemann Márton lelkipásztornak ajánlotta. A templom falában egyesülve, a templomot megtartva e sokféle kövek megtalálták helyüket, közös hivatásukat... Sok helyről gyűltünk ma össze, hogy ünnepeljünk. Ünnepeljünk: azaz meghalljuk és megértjük e sok-sok kő üzenetét itt a falban, amelyekből a XIII. század második felében őseink építettek templomot. Templomot, amelyben csaknem

nyolc évszázad sok-sok nemzedékének élete és sorsa, hite és imádsága visszhangzik. Templomot, amelyben a most élő gyülekezet nem csak a jövőre gondol, de az örökkévalóságot is szemléli... *Mindennek rendelt ideje van az ég alatt* – figyelmeztet bennünket a zsoltáros. Rendelt ideje van az építkezésnek. Ez a templom egy szörnyű háború utáni újrakezdés idején épült. A tatárjárás után mindent újra kellett kezdeni. Fel kellett emelni a pusztításban elhamvadt városokat és falvakat, a templomokat és az otthonokat... Nemcsak várakat kellett építeni a haza védelmére, nemcsak házakat kellett építeni a családok védelmére, hanem templomokat is, amelyekben az egész közösség számára nyílik lehetőség az Istennel való találkozásra. Mindarra, ami túlmutat a megélhetés gondjain és nehéz küzdelmein, s az élet legfontosabb kérdéseiben igazít el minket. A reformáció igazsága korán megtalálta a vidéket – s e templom azóta a kálvinista közösség otthona... Ez a templom eleinknek köszönhetően lett minden időben menedékhely, ahol magyar nyelven szólalhatott meg Isten igéje, s ahol Isten közelségében telhetett az emberi élet – még akkor is, ha a falakon túl nagyon kemény idők jártak. Ez a templom megőrizte a közösséget, és a közösség megőrizte a templomot.”

GÜLCH CSABA

A ROBOGÓS EMBER – EGYSZEMÉLYES FILMSTÚDIÓVAL

Múltidézés Káldy Lászlóval

Kisbabeton
munka közben

„Mit kell önről tudnom?” – kérdezte meg telefonon az egyik kereskedelmi csatorna fiatal riporterője Káldy Lászlótól, akinek a *Rózsi, Rózsi, mi bajod?* című rövidfilmjét az Országos Független Film- és Videófesztivál első díjával, majd a Kamera Hungária díjjal ismerték el, és a tévés hölgy ennek ürügyén akart interjút készíteni az alkotóval. A rábaközi Kisbabeton élő, ismert függetlenfilmes komótosan félbehagyta a reggelit és így válaszolt: „Kisasszony, már semmit!” – és folytatta a falatozást. Az egyszemélyes filmstúdiót működtető alkotóval, sok más mellett, fordultatos pályájáról, a profi filmvilág anomáliáiról, no és természetesen az általa alapított, Mediawave-díjas *Kocsmatelevízió*ról beszélgettünk.

– Egy gépészmérnök útja miként kanyarodott a filmes világ felé?

– Bencés diák voltam. Apám asztalos, hat segéddel és huszonhat hold örökölt földdel. Ennél több nem kellett ahhoz, hogy abban az időben kuláknak nyilvánítsák. Tönkre akarták tenni, ellehetetleníteni, mert szükség volt a gépeire és a műhelyére. Bekényszerítették az asztalosszövetkezetbe. Úgynevezett „egyéb” kategóriásként erősen elhalványultak a továbbtanulási lehetőségeim. Azért mégis úgy alakult, hogy felvettek, no de hova? A miskolci Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem bányamérnöki karára, ahonnan idővel átpályáztam a gépészmérnökre. Harmadévesen adódott egy lehetőség, hogy lehetett jelentkezni a színház-

és filmművészeti főiskolára. Akkor csillant meg előttem a remény, hogy megpróbálom az operatőr szakot. Beadtam a papírokat, amelyek végül Csornán, ahol laktunk, a párbizottságon landoltak, és így kiderült, hogy az „osztályelenség” egyetemre jár, maradtam hát a gépészmérnökség mellett. Diplomát szereztem, de nem szerettem a munkámat. A filmezés tulajdonképpen az egyetemen kezdődött, de először nem kamerát, hanem fényképezőgépet vettem a kezembe. Működött az egyetemen egy rádiós csapat, nekik fényképre is szükségük volt, aztán megszületett az ötlet, hogy filmek is készüljenek az egyetemi életéről. Véletlenül rábukkantam egy tizenhat milliméteres kamerára, amit ugyan kutatási célokra vettek, de a kutya sem használta semmire. Azzal kezdtem el híradókat készíteni az egyetemi mozgalmi életéről. Egy alkalommal az egyetemre látogatott Marosán elvtárs, Marosán György, a párt egyik oszlopa, aki a nagyteremben ordibálva beszélt a honi helyzetről, én meg közben a kamerával vettem az egészet. Sőt, egy alkalommal Hruscsov elvtárs látogatását is megörökítettem. Hát így kezdődött a filmes pályám.

– Aztán olyan filmek születtek a tőled, mint a *Kapitány* vagy a *Csak egy kis emlék*.

– Több éven keresztül jártunk Tokajba szüretelni, ahol egy Tisza-parti csónakházban volt két kajakom, azzal kirándulgattunk a folyón. Olyan is előfordult, hogy autóval felvittek a Felső-Tiszáig, és onnan kajakkal le, Szege-dig... Egyre jobban megismertem a folyót, és a mellette élő embereket. Ennek a kalandnak lenyomata például az a két film, amelyet említettél, de ezeken kívül még jó néhány született ebben az időszakban.

– Hosszú évekig Budapesten éltél, aztán, a gyökerekhez visszatérve, Kisbabeton kötöttél ki.

– Ahol most közel három évtizede élünk a feleségemmel, az a nagyszüleim háza volt. Szinte az egész gyerekkoromat itt töltöttem a nagymamánál. Aztán meghalt a nagymama, huszonöt éve meghalt a nagybátyám is, üres maradt a ház. Nem tudtuk eladni, ezért

kényszerből elkezdtük az iszonyatos dzsungelt kitakarítani, rendbe tenni. Miközben le-lejárogattunk munkálkodni, kiderült, hogy ez mennyire másfajta élet, mint amelyben jó ideig a panelrengetegben részünk volt. A hajdani módos gazdaház igazi otthonnak bizonyult. Itt megjegyzem, hogy a hetvenes-nyolcvanas években az amatőrfilm-szemlék rendszeres résztvevője voltam, ráadásul sikerrel, majd több mint egy évtizedig nem fogtam kézbe a kamerát. Az újabb változást Kisbabet hozta, megérintett a vidék, és ennek hatására ismét dolgozni kezdtem.

– Kifogyhatatlan témátár, mindez nem több, mint húsz kilométeres körzetben.

– Valóban, az utóbbi években csak ezen a környéken filmeztem. Rettenetesen érdeklí az embereket, ha róluk van szó. De büszkék is rám, arra, hogy köztük élek, hogy ismernek, és ráadásul éppen abban a kockás ingben szerepeltem az újságban, amelyben, mondjuk, tegnap láttak. Jó érzés, hogy az ember nem csak úgy, a nagyvilágnak dolgozik, hanem egy szűk és lelkes közösségnek. Egy falunak. Ezért is döntöttem úgy annak idején, hogy ebből a húsz kilométeres körzetből nem megyek messzebbre filmezni. Ráadásul biciklivel meg robogóval jártam a vidéket. Így lettem „a ro-

A robogós ember

Káldy László

bogós ember”. Nagy előnye a két keréknek, hogy minden szemébe ötlük az embernek. Aki autóval jár, elmegy minden mellett, nem veszi észre a lényegét. Egyik kerekézésem során találtam rá például arra, hogy a Kisbabet és a Bodonhely közti Rába-híd korlátja végig tele van írva különféle szerelmi vallomásokkal. Az egész egy regény, csináltam is róla egy filmet. Könnyen ment a filmezés a faluban is, mert én nem a „Pestrül gyütt ember” voltam, mindenki ismert, ahogy én is mindenkit. Soha nem úgy beszélgettek velem, mint egy riporterrel, aki az orruk alá dug egy magnót, hanem teljes természetességgel megnyíltak előttem, mert közülük való voltam. Befogadtak emberileg, lelkileg egyaránt.

– *Egyszer azt mondtad, a csóróságból eredt minden, mert nem tellett hatalmas kamerákra, amelyektől az emberek meghököltek volna. Minden hátrányból előnyt tudtál kovácsolni.*

– Ehhez kapcsolódik, hogy az amatőr fesztiválokon, ahova a filmjeimmel jártam, a zsűri mindig profi rendezőkből állt. Állandóan azt emlegették, hogy milyen jó nekem meg a magamfajta független filmes embereknek, akik szabadon alkothatnak, és nem köti meg a kezü-

ket, mondjuk, a filmgyári kényszer, a pénzügyi függőség. Szinte irigyeltek bennünket.

– *A helyzet sajátos kényszeréből születtek az önportréid is, amelyek aztán híressé tettek.*

– Valóban a kényszer vitt rá erre a formára. Senki nem segített, nem volt csapatnyi asszisztenciám, stábom. Egy állványra feltettem a kamerát, és mondtam a magamét, nem szólt bele senki. Motorral és autóval jártam az országot és kerestem a témát. Az ember csak ment-ment naponta két-háromszáz kilométert, és nézett ki az ablakon, mindenütt csak átrohant, és nem látott semmit. Kisbabeton értettem meg, hogy nekem untig elég az a tíz-húsz kilométeres sugár kör ahol mindenkit ismerek, mindenki ismer, ahol tudok készíteni olyan filmet, ami másoknak is érdekes. Ha az ember nem igyekszik lehatolni a dolgok mélyére, akkor semmit sem ér a cirádás forgatókönyv, a módos technika.

– *Az is legendássá vált a módszeredben, hogy soha nem írtál forgatókönyvet, hanem rögtön dolgoztál a kamerával.*

– Bennem nem vált el soha az operatőr, a rendező, a forgatókönyvíró, a vágó és még sorolhatnám. Én mindig „csak” filmcsinálónak tartottam magamat. Persze azért egy cetlire

fölírtam pár mondatban az elképzelésemet, aztán minden ment magától. Talán csak akkor készítettem forgatókönyvet, amikor rábeszéltek, hogy pályázzak, de azután úgymás született belőle, a kutya sem ellenőrizte.

– *Ugyancsak Káldy-féle találmány a Kocsmatelevízió, amely aztán közel húsz évvel ezelőtt Mediawave-díjat kapott, és a védjegyedé vált. Mesélj róla!*

– Egy ekkora faluban, mint Kisbabet az egyik legfontosabb intézmény a kocsmá, ahová én csak akkor járok, ha elmegyek borért vagy sörért. Az ötlet onnan jött, hogy egy magamfajta ügyefogyott, csóró, csetlő-botló alakról akartam anyagot csinálni, aki körbefilmezi a falut. Hogyan sikerült? Szerepelttem vele az egyik lakiteleki amatőr filmes fesztiválon, ahol felsőfokon beszéltek róla, hogy micsonda fantasztikus szociográfia kerekedett belőle. A *Kocsmatelevízió* egyszemélyes stábbal dolgozott, de aztán vágás közben hallgattam a szakmai-baráti szóra. Különbözt mindent egyedül csináltam, és mindent a legegyszerűbben oldottam meg. Minél egyszerűbb valami, annál hatásosabb. Hogy mást ne mondjak, a mai filmkészítők mindenféle trükkökkel, effektusokkal próbálkoznak és mindeközben elfelejtették a képek szerepét. Pedig a néző a képeket érti meg a legjobban. Egy arccal néhány pillanat alatt annyi mindent meg lehet mutatni, amit, mondjuk, egy író hat oldalon sem tud elmondani. Jó példa erre a *Rózsi, Rózsi, mi bajod?* című filmem, amelyben egyetlenegyszer szólal meg az egyik szereplő, akkor is a címadó nótát énekli.

– *Azzal indult a Kocsmatelevízió, hogy ezt levetítetted a kocsmában is, szembesítetted a szereplőidet önmagukkal. Hogy reagáltak?*

– Először senki sem akarta megismerni magát, csak az „anyjukot”, a feleségét. Igazából akkor érdekli őket, ha teljesen személyes a film, még akkor is, ha nem magát látja valaki, hanem például a szomszéd Józsi bácsit. Ebben a kis faluban, ahová magam is tartozom, olyan kapcsolatokat tudtam teremteni az emberekkel, amelyek különleges és érdekes „leleteket” hoztak felszínre. Egyszerű dolgokkal is lehet messzire üzenni. Többretegű filmeket készítettem, rejtőző szociológiai térképeket. Emberi sorsok és érzelmek tárulnak fel, amelyeket sokszor szöveg nélkül, csak arccal, mozdulatokkal is el tudok „mesélni”. Vívódtam magamban azon, hogy mennyire szabad élni, avagy mennyire szabad visszaélni az emberek bizalmával. Hiszen ők, filmjeim szereplői, megosztják velem az életüket, az egyéniségüket. A történetüket, amelyből azt vágok, rakok össze, amit én akarok. Játsszom velük. Többször gondolkodóba estem, hogy ezt szabad-e? Bár úgy érzem, büszkék rám, de nem a filmjeimre, hanem tulajdonképpen magukra, hogy ismernek, hogy köztük élek.

– *Mit lehet ebből a sajátos világból megmutatni?*

Oklevelek a
mellékhelyiségben

– Engem főként az érdekelt, hogy a kétféle gondolkodásmód, az öregek és a mai megbolondult, magukat feltalálni nem akaró huszonevesek világa miként találkozik egymással. És mindez különös helyzetekben érzékelhető falun. Csináltam egy olyan filmet, egy idős bácsi a főszereplője, aki rendszeresen jár könyvtárba, ahol a teleház számítógépein gyerekek játszanak. Egy komikus helyzettel akartam válaszolni arra, hogy mi van akkor, ha ebbe a huszonegyedik századi világba betéved egy nyolcvanéves öregember. No, a bácsi bekukkant hozzájuk, és az egyik fiú elmagyarázza neki, hogy miként kell kezelni a billentyűket. Alig mennek ki a gyerekek a szobából, az öreg máris keresi az interneten az egyik erotikus magazin honlapját és sebtében két-három meztelen fotós oldalt le is tölt és kinyomtatja. Kis, fonott csuhé szatyrában hazaviszi, ahol a mama megértő-korholó hangon fogadja: „Jaj már megint!” Ez lett a film címe is, amely szintén az általam kitalált, a filmes világban már fogalomként emlegetett Kocsmatelevízió egyik „produkciója”. Egy idő után szomorúan kellett tudomásul vennem, hogy lassan elfogytak a nézőim, így már nincs Kocsmatelevízió. Na, nem azért, mert nem érdekelte őket, amit esténként a sör és a fröccs mellé vetítettem nekik, hanem azért, mert elöregedett a falu, meghalnak az emberek.

– Az előbb szó esett a Mediawave-díjról. De hosszan sorolhatnám tovább: a Falusors című filmed a helytörténeti filmszemle első díját, az Agglegény a Budapesti Függetlenfilm-szemle különdíját, és a legsikeresebb, a Rózsi, Rózsi, mi bajod? az Országos Független Film- és Videófesztivál első díját, a Mediawave Fesztivál különdíját, a Kisközösségi Televíziók Filmszemléjének különdíját kapta. Tudom azt is, hogy legendás a viszonyod a díjakhoz, jól példázta ezt, hogy okleveleid a mellékhelyiséged meghitt csendjében díszlenek.

– Bizony, most már a plafonig tapétáztam velük a falat. Erről jut eszembe: Jiří Menzelnek van egy könyve, amelynek az elején elmondja, hogy ezt a művét azoknak szánta, akiknek nincs idejük olvasni. Két-három perces novellákról van szó, amelyeket a világhírű cseh író kimon-

dottan vécében olvasásra ajánl, mert hiszen annyi ideje ott mindenkinek van. Bevallom, én direkt provokálom az embereket. Egy alkalommal jött hozzám egy kereskedelmi tévés társaság, előre megfontolt szándékkal felajánlottam, hogy csináljuk a riportot az okleveleim között. Meglepődtek, mikor a vécébe invitáltam őket. Hogy számomra mi a siker fokmérője? Egy alkalommal a falusi búcsúban a vattacukorárus megismert, mivel *A robogós ember* című filmemet éppen előtte játszották valahol. Utána alig győztem ingyenvattacukrot enni, büszke volt rá, hogy egy vidéken lakunk. Majd összefutottam egy sráccal, aki rákérdezett: én vagyok-e az az ember, aki „videókat” csinál? Menten elmesélte, hogy a mamája, amikor bekapcsolta a tévét felkiáltott, mert éppen szembejötték vele a tehenei, amelyek bekerültek az egyik filmembe. Bár sokan félreértik, de az én filmjeim ironikus, humoros, nevezzük így, alkotások, amelyekben a vigyorgós-mosolygós felszín alatt fontos mélységek rejtkeznek. Eszem ágában sem volt ezekből az emberekből, a szereplőimből bohócot csinálni vagy gúnyt űzni velük. Én nagyon szeretem őket és szeretek róluk és velük mesélni a filmjeimmel.

– Eszembe jutott az a mókás történet rólad, amikor a jellegzetes kockás ingedben mentél el egy díjátadásra.

– Budapesten, a Művészetek Palotájában tartották az egyik díjkiosztót, valahogy úgy, ahogy ezt az Oscarnál is eljátsszák. Mind az öt jelöltet meghívják, aztán végül egyet hívnak ki a pulpitusra. Valaki megsúgta, hogy én is kapok valamit. Magyar tévés, filmes sztárok tömege foglalt helyet az első széksorokban. Szmoking, csokornyakkendő, ahogy ilyenkor illik. A jól öltözött hírességek közé ültem be, a magam kedvenc kockás ingjében. Mit mondjak, igencsak kiríttam a társaságból, méregettek is, hogy miként kerülhettem oda. Aztán jött a meglepetés, mikor az egyik díjazottként színpadra szólítottak. A burleszk a fogadáson is folytatódott. Zsebemben a díjjal éppen kaviárt majszoltam, mikor diszkréten odasomfordált mellém egy biztonsági ember, félrehívott és kérdezte, milyen alapon vagyok itt. Erre előhúztam a kis szobrocskát mint az „igazolványomat” és közöltem vele, hogy én vagyok az egyik díjazott.

– Minden bajod ellenére derű és mosoly van a szemedben, szavaidban.

– Valóban, a betegségeimet leszámítva, jól érzem magam, olyannyira, hogy már megvan a helyem a kisbaboti temetőben is. Jó dolog, ha az ember olyan, mint a macska: ahol születik, oda tér vissza. Sokfajta népség vesz itt a faluban és a környékén is házat, de nem találják meg a gyökereiket. Nem kötődnek ide, nincsen miért. Én szerencsésen visszataláltam oda, ahonnan elmentem. Ezért vagyok boldog. Mondhatnám úgy is, hogy olyan szellemi-lelki birtokot alakítottam ki magamnak, olyan gyermekkoromat idéző-örző körülményeket, amelyektől reggelenként derűvel ébredek. ♦

„Midőn a nap nyugodni tér, / S az esthajnal leszáll, / A csillag és a denevér / Fölkelnek bájánál. / A csillag felderíteni / Jő csendes életét, / A denevér kísérteti / Repül suhogva szét.” (Vörösmarty Mihály: *Midőn a nap*) A fent idézett Vörösmarty-versben szép, lírai sűrítésben olvashatjuk a bevett, jól ismert toposzt, miszerint a denevér az éjszaka szimbólum-állata. Tudjuk, a népi- és vallási hiedelmekben, valamint a szépirodalomban és a képzőművészeti alkotásokban – de említhetem ifj. Johann Strauss közismert operettjét is – az éjszakánként aktív életet élő állatokat (denevér, macska, kukk, bagoly, pók) valamilyen kísérteties, titokzatos, lidérces, vámpíros hangulat veszi körül. Rostandnál (Kosztolányi fordításában) a *Kikeriki*-ben a kukk a denevéreket az éj sanda cimboráinak nevezi. Madách Imre írja: „Kísértetes denevér surran é ott / Az éjen által vagy bús szellemem?” Petőfi Sándor *Kard és lánc* című versében az ördög boszorkányok, denevérek és baglyok kíséretében érkezik az alvilágból a felvilágba. Vajda János a Balassa Menyhérthez írott episztolájában a denevéreket groteszk, mégis szép jelzővel az ördög pillangóinak nevezi. Vörösmartynál a *Csongor és Tündé*ben az éjfél „a gyilkosnak, a denevérnek, és tolvajnak, és kősa szellemnek dele”.

Ezek az éjjeli állatok igen gyakran az éjjellel párhuzamosan a halál jelképeiként is megképződnek. Poe baljós hollója is „bús éjféltájban” jelenik meg. Vajda János Őszi tájék című versében például szintén az elmúlás képe társul az éjszakai szárnyasok hangjához és röptéhez: „Kiált a kukk, száll a denevér. / Sírhalmozat ölelve az anya zokog.” Gyulai Pál az *Egy régi udvarház* című versében úgyszintén az elmúláshoz és a kihalt, élettelen épülethez köti ezeket az állatokat: „A teremben, hol egykor vigadtak / Most denevér, vércse s bagoly laknak.” Szegény bőregér „rossz sajtóját”, kedvezőtlen megítélését erősítették fel bizonyos babonás tévképzetek is, miszerint például ez a rovarokkal táplálkozó kis veszélytelen, jámbor állat vérszívó vámpír lenne, vagy akár ember hajába akaszkozna. Az angol romantikus gothic-thriller regények, legkivált a Drakula-történetek és a horrorfilmek is sokat ártottak a bőregérkének kedvező megítélésének. A vámpír-mitoszt nyilván kicsiny, de emberre és nagyobb testű állatra teljesen veszélytelen tüfogai miatt is ráragasztották, hisz tépőfogacskáik nincsenek. Ugyanakkor hasznos és barátságos rovar- vagy növényevők, és még véletlenül sem érdekli őket a „vérszívás”. Legalábbis az Európában fellelhető fajtákat. Sokkal óvatosabb és precízebb, ultrahangokkal tájékozódó pilóta ő annál, minthogy röptében nekicsapódna az ember üstökének.

A denevérekkel kapcsolatos babonás hiedelmek úgy látszik, már Csokonai Vitéz Mihály korában is egyértelműek és használatosak

BOZÓK FERENC

Denevérek a magyar költészetben

voltak a magyar lírai megszólalásban is, hisz például a közismert *Konstancinápoly* című költeményben ezt írja: „Denevér babona! Bagoly vakbuzgóság!” Virág Benedek említi a denevér állítólagos „vámírfogát”: „Nem félik a körmös denevér fogát / (...) A fényre hűnyorgó baglyoknak / Rút huhogásain által esnek.” (Virág Benedek: *Aurora*) Vajda János szintén használja a denevér-vámírfogát kínálkozó asszociációját a *Boldog szerelem* című versben: „Fürteidnek denevére / Szívom ajkad, mint a vámpír.” Talán a denevér a legmisztikusabb, leginkább lidérces éjszakai állat, mert ritkán találkozunk vele testközelből. Nemcsak mert éjjel és sötétben aktív, hanem mert a számunkra elérhetetlen vagy ritkán látogatott magas épületek, ódon tornyok lakója, miként ezt Kisfaludy Sándornál *A boldog szerelem* második énekében, vagy Juhász Gyula *A faluvégi ház* vagy Katona József *Gyermekkor* című verseiben és számos más versben egyaránt olvashatjuk. Ady Endrénél az Őzvegy legények táncában a denevérek dohos várak régi termeiben táncolnak. Kosztolányi Dezső *Fekete vénuszában* az éj denevéreként száll a költő szívére. A már idézett Juhász Gyula írta a *Szabadka* című verset, melyben az éjfél beálltát a denevér röpte jelzi.

Költészetünkben már Zrínyi Miklós is az éjjel jelképeként tekint a denevérré, amikor önmagát az éjjel tevékeny denevérré hasonlítja: „Én penig, mint bolond, mint esti denevér / járom az erdőket...” (*Fantasia Poetica*). Berzsenyi Dániel *A reggel* című versében szintén az éjszaka állataként értelmezi a denevért és szánja, mert sorsa, miként a rablellek, az örök éj birodalma. Máskor, szintén Juhász Gyula, a nagy zavaros filozófus, Nietzsche gondolatait hasonlítja denevérek csapongásához a *Nietzsche* című rövid, négysoros versében. József Attila *Homály borult az erdőre* című versében szintén összekapcsolódik az éjjel képe ezekkel a titokzatos állatokkal: „Denevér száll, szól a kuvik, / Lassan a hold előbuvik.” Ugyanebben a versben a huhogós madarak éjjeli uralmának a virradat csicseregős, csivitelős, sokkal

kellemesebb akusztikai hatást elérő éneklős madarainak hangja vet véget: „Tülköl a gyár, szól a madár / Talpon legyen mindenki már!” József Attila az éjjeli állatokat az élettelenység, az alvás vagy halál állapotához sorolja, a reggeli, dalos pacsirtákat ezzel kontrasztba állítva az élet jeleiként képezi meg: „Hol van az éj? A múlté lett: / Ujra itt van, él az élet.” József Attila költészetében ismerünk ennél jelentősebb és közismertebb denevérhasonlatot is, *A város peremén*ben a leszálló kormot puha szárnyas denevéreként írja le. Megint csak Juhász Gyulát kell idéznem, aki talán a legtöbb denevért szerepelteti verseiben a magyar költők közül. *Egy tatár költőnek* című versében szintén a denevér eltűnése jelzi az éjjel végét: „Fut az éj és hull a denevér”. Dsida Jenő *Éjszakai dal* című versében a denevér szintén éjjeli szimbólum-állat. Tóth Árpád *Május éjén a régi bor* című versében ugyancsak. Karinthy Frigyes *Hess madár* című versében a denevér szintén félelmetes, baljós éjjeli állat: „Valami denevér röpköd a szélben, / Csapjatok lármát, zenebonát, / Hess madár! / Kergessétek az ablakon át (...) Jobb lenne nem látni viszont.” Csokonai Vitéz Mihály *A tengeri zivatar* című versében a félelem és kétségbeesés állataként jelentkezik a denevér. Babits Mihály a *Ladomeiában* ezt írja: „Jön az alkony; denevér száll; remegek; rémes az este”.

Tompá Mihály azon medítál *Denevér* című versében, hogy mi végre alkotta meg a Teremtő vagy a teremtő természet ezt a különös, bizzar, groteszk, emlős, ám az emlősök közt egyedülállóan repülni képes ugyanakkor rovar- vagy madárszerű különleges kreatúrát, szintén a baljós éjszaka közeledtét asszociálva: „Oh ösmerünk, jól ösmerünk! / S kérdezzük a természetet: / Mi célja volt, hogy csuda légy, / Féreg – s madárból összetett? / S keltsen szokásod, alakod / Ellenszenvet s utálatot? (...) Az ember elbusul ha lát, / Várhatja már az éjszakát. Említhető Szécsi Margit *Madár-e az Denevér?* című bizzar, Kassáknak címkézett, archaizáló költeménye is.

A denevér csapongó, surrogó röpködése,

csapkodása, valamint különös ultrahangja is megjelenik olykor-olykor verseinkben. Talán leghamarabb Arany János *Családi körére* gondolunk: „Csapong a denevér az ereszt sodorván”. A bőregér által kibocsátott éles, csettegető ultrahangot Madách Imre *cincogásnak* hallja: „A denevér cincogva surran el.” (*Nyári estén*) Szintén cincognak Tompa Mihály *Barlang lelke* című versének denevérei. Csokonai Vitéz Mihálynál a „gyászéjnek denevéri huhognak”. (*A mostani háborúban vitézkedő magyarokhoz*) Petőfi Sándor pedig *vijjogásnak* hallja: „Farkasoknak ordítása / Denevérek vijjogása” (*Mi volt nekem a szerelem?*) Ugyancsak Petőfinél, a *Vesztett csaták, csufos futások* című versben „az éji denevérek el-elvisítják itten magokat.” Vörösmarty Mihálynál visítva suhog a denevér *A hűség diadalma* című epikai költeményének harmadik énekében. Fekete István a *Lutra* című regényében a Csizs – nyilván az állat hangját utánzó – névvel illeti a denevért.

Kisesszémben klasszikus költőket citáltam, ám a denevértematika természetesen mindmáig termékenyen hat a magyar költészetre. A denevér humoros megközelítése nem volt idegen a 20. századi klasszikus magyar irodalomban sem, gondoljunk például Nagy Lajos *Képtelen természetrajzá*nak denevérréje is. Nagy Lajos is említi a denevérről kapcsolatos, a kis teremtmény számára peches babonákat, amelyek a denevértől való indokolatlan félelmet táplálják. Például az állítólagos, de eddig még nem igazolt emberi hajba kapaszkodást, vagy azt, hogy babonából, igen kegyetlen módon az emberek szárnyainál fogva az ajtóra szegeznek.

Végül hadd idézzek két kortárs szerzőt. N. Fodor Iza a 2019-es Ünnepi Könyvhéten jelentkezett a *Szeplős nyár* című gyermekverskötetével. Íme, egy humoros, kreatív idézet a denevérvérből: „Edgár egy békés és szende / denevérfű, / nincs elszállva önmagától, / szóval nem hiú. / Gyakran lóg a haverokkal / hangjuk ultra jó, / össze is állt belőlük a / bőregért. (Edgár, a bőregér) Nógrádi Gábor pedig esztétikai szempontból kel pártjára a kicsit viszolyogtatónak vagy csúnyácskának tartott denevérek a *Denevér* című humoros írásában: „Tehetek én róla, hogy nem fehér galambnak születtem? Mi az, hogy csúnya vagyok, mint az ördög? (...) A mamámnak én voltam a legszebb! És egyébként is: az ember miből gondolja, hogy szép? Még hogy az ember szép! Babonából a szárnyamnál fogva kiszegem a kapura, hogy távol tartsa az ördögöket. Szép! Berobbantja a barlangot, ahol élek. Szép! Befalazza a padlást, ahol alszom és sörétes puskával lövöldöz rám. Szép! Én vagyok a vérszívó vámpír? És te kis barátom? (...) Engem nem szabadna bántani, mert fogom magam és kipusztulok. Aztán kapkodjon be egy éjszaka hétszáz rovat az a bilifülű Dezső, aki vadászik rám!” ♦♦

NAGY SÁNDOR SZOBORPARKJA VÁCON

A festői szépségű Duna-parti sétányon Vácott, mostantól reprezentatív szoborpark várja a városlakókat és a városba látogatókat. Nagy Sándor szobrászművész nagyméretű, kőbe faragott alkotásainak válogatott műveit felsorakoztatva, a budapesti Körmendi Galéria kezdeményezésére, az évtizedeken át hűséges művésztárs, Gábor Magda szobrászművész nagyvonalú felajánlásával és Vác város művészetpártoló támogatása révén nyithatta meg a szoborparkot Csák Ferenc művésztörténész, a Körmendi–Csák Kortárs Magyar Képző- és Iparművészeti Gyűjtemény tulajdonosaként 2019 júniusában. Nagy Sándor munkásságát a megnyitón, a Duna-parti, „szabadtéri műteremben” Wehner Tibor művészettörténész méltatta.

WEHNER TIBOR

„Formátlanságból formálódó forma...”

(Részlet a szoborpark megnyitóján elhangzott méltatásból)

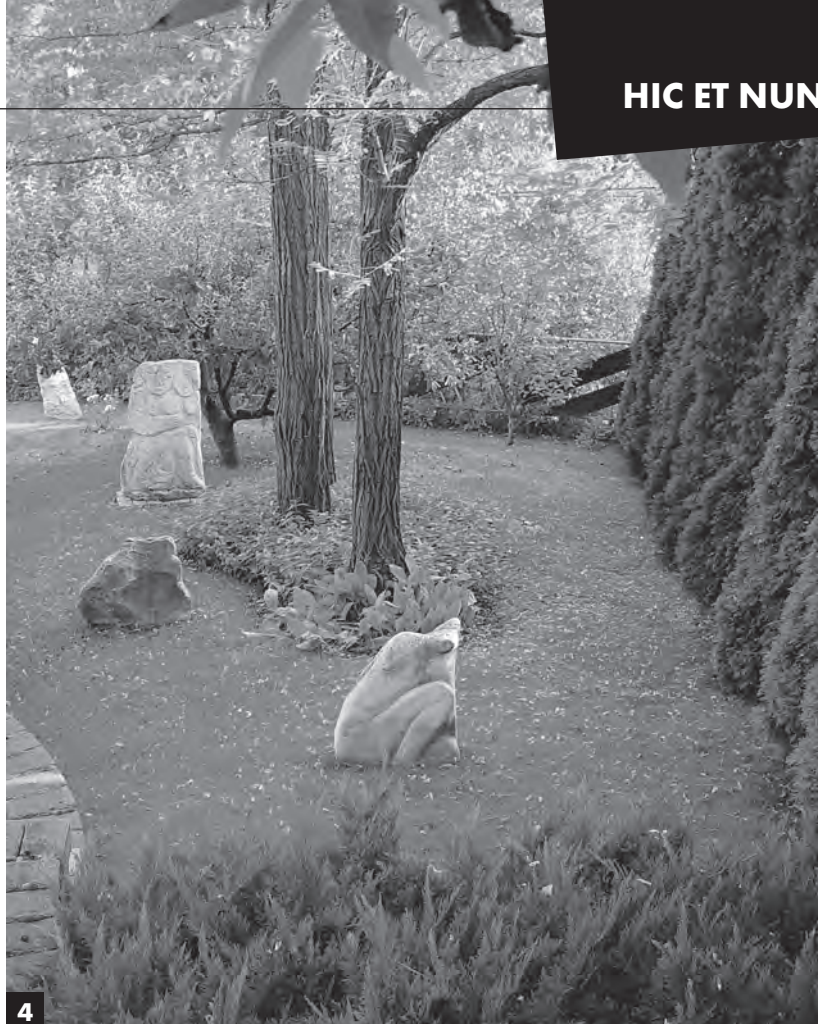
Páratlan gazdagságú, hatalmas műegyüttest felölelő, több mint hat évtizedes munkásságot átfogó életművet épített fel Nagy Sándor szobrászművész. Az 1923-ban született, s kilencvennégy esztendőskorában, 2017-ben elhunyt alkotó nem akármilyen szobrászsorsot tudhatott magának: életútja nyírségi szegényparaszti környezetből indult, s munkássága az 1950-es évektől a 2010-es évek derekáig, Budapesten bontakozott ki. Az embert és művészt próbáló évtizedek során Nagy Sándor a klasszikus szobrászati hagyományokhoz kapcsolódva, elsősorban követ faragva vált a 20. századi magyar szobrászat egyik legeredetibb

szemléletű alkotójává. Az archaikus idolkok és a görög klasszikus ideák igézetében, a reneszánsz mesterek fantasztikus mesterségbeli tudásával megalkotott műveivel megtartotta a szobrászat évezredes figuraközpontúságát, és mégsem unalmasan, mégsem másolva-reprodukálva fogalmazta meg mondandóját: hallatlanul korszerű, hiteles, sokatmondó, anyagszerűségekben tündöklő művekkel gazdagította a magyar művészetet.

A megrendelésre készített, az ország számos településének közterein álló kompozíciók mellett a Nagy Sándor-életmű legfontosabb alkotóelemeivé azok a kő kispasztikák, közepméretű és életnagyságú alakokat megjelenítő kőszobrok emelkedtek, amelyeket a művész

szuverén szobrászi programja szellemében, belső művészi megrendelésre készített. Nem nehéz megtalálni a szobrászati hagyományban e plasztika európai, Kárpát-medencei helyét: abban a körben, ott, ahol szellemi mestere, Medgyessy Ferenc erőteljes, plebejusi ihletettséggű, nyersen harmonikus formaadású szobrászata kiteljesedett. Ebből eredően Nagy Sándor kizárólagos szobrászati médiuma az emberi alak: az álló, az ülő, a fekvő, a néha összekuporodó férfi és női test volt. Az alakok idolszerűek, sohasem egyénitettek: a testek zártak, súlyosak és már-már a nyersség határait fenyegetően rusztikusak, minden részletezést kerülők: csak néhány, a felületbe karcolt jelzészerű vonal, egy-egy szelíd domborulat vagy bevágás, anyaghangsúly vagy tömeghiány jelzi a testtájékokat.

A megbontatlan, kemény kő: a mészkő, a gránit, a bazalt, az andezit, a márvány áttörtetlen anyaga, a tömegek váltakozása, a tömegkapcsolások által élesztett ritmus, az elvékonyodások és a kiterjedések ütemjátéka, az inkább lapszerűvé nyújtott, mint testesedő forma az általánosítások, az egyediségektől való elvonatkoztatások auráját vonja a művek köré. A szobortéma állandósága, az ismétlődő alak-forma ellenére hallatlanul változatos és sokszínű plasztikai világot tár fel. Metaforikus jelentőségű és értelmű is lehet Nagy Sándor szobrainak szépséges nyersesége, töredezettsége, esetenkénti kimunkátlansága vagy alig megmunkáltsága: műveit szemlélve tanúi lehetünk a formátlanságból formálódó forma fájdalmas megszületésének, a durvaságok és nyerseségek által hordozott szépségek felcsillanásának. Fenségeség, méltóság, öserő, tragikum, fájdalom, nyersség, torzó – talán e jelzők és fogalmak és az e jelzők és fogalmak hordozta tartalmak jellemzik legpontosabban a Nagy Sándor szobrai által megragadott művilágot. ♦

Nagy Sándor
szabadtéri műtermében,
Vácott, Sopronban
az Artner Palotában és
a Bakonyban

Az ismeretlen Kertész Imre

című fotókiállítás ez év májusában került vándorútja során a pápai zsinagógába, s június végéig látogathatta a közönség. A Nobel-díjas szerző 2003. december 15-én volt a pápai Református Gimnázium vendége, *A végső kocsma* (2014) című kötetében erre így emlé-

kezett: „Pápán, a Református Gimnázium meghívására. Megható volt. A templomban tartották a rendezvényt, a nagyszámú érdeklődő miatt. Ahogy

beléptünk Magdival, a templomban felálltak az emberek és zsoltárt énekeltek; majdnem kijöttem a könnyeim. Utána beszélgetés a tanári karral – jó arcú, agyondolgozott pedagógusok, akik nehezen élnek és mégis teljesítik nehéz kötelességüket, sorsukért senki sem felel, életüket senki sem igyekszik megkönnyíteni: »És terhet viseltél, és béketűrő vagy, és az én nevemért

fáradtál és nem fáradtál el.« (Jelenések könyve 2,3)

A tárlat, amely a *Tanulói évek 1934–1955* alcímet viseli, és amelyet Hafner Zoltán, a Kertész Imre Intézet igazgatója nyitott meg, a szerző tanulóéveire koncentrál, azokra az élményekre, amelyek az alkotói pálya későbbi irányát, témaválasztásait is meghatározzák. Az iskolai évek 1934-ben kezdődnek, amikor az ötéves gyermek szülei elválnak, és egy neves pesti fiúinternátusba íratják, ahol elemi iskolai tanulmányait végzi – majd követhetjük tovább az ifjú Kertész Imrét a gimnáziumi és a rövid ideig tartó újságírói éveken, valamint első feleségével való megismerkedésén át egészen 1955-ig, amikor úgy dönt, hogy a független írói pályát választja.

A kiállítás nem csupán az életmű rejtett rétegeire kívánja ráirányítani a figyelmet, hanem – választott címéhez híven – valóban eddig ismeretlen fotókkal és javarészt kiadatlan val-lomásokkal kíséri végig e korai életperiódus állomásait. A tárlat az író hajdani pápai látogatásának az emlékét is megidézi. ♦♦ (I. W.)

BÚZÁS HUBA

KI VAGYOK ÉN?

pech... a Kárpát-medencébe pottyantott a sorsom
két világháború között, közé... hol az?
ahol lila bükköny kúszik a gaz derekára,
Magyarország vagy Hungary, Ungarn e hon
~ hazám ~ neve, itt élünk, 'ki se tudja,
mióta, már ezernyi éve múlt
vagy tán azelőtt is e tájon...
bús népem védte meg ~ na, tudd! ~
hazáitokat ~ hé! ~
hajdan a töröktől,
Mátyás ~ Mathias ~ volt akkoriban a királyunk
(a reneszánsz király, hallhattad tán nevét),
azóta reánk fenekedve rohantak a szomszéd
lótolvajok... csalárd bíráink ~ gyilkosok ~
nekik ítélték volt javainkat
~ nem szégyellitek? sohse évül el! ~
azóta mi is acsarogva
~ elkurvult nép vagyunk talán? ~
akarjuk a múltat
~ bűn? ~ visszapörölni...
hja, én? ki se mondom: tönkretiport az a máso-
dik is, a bombatámadások, hantfödél,
te vagy felelős a kölyökkoromért, suta éle-
temért! selyemszavakba bugyolált hazug
világotokat leköpöm, meg a jót aka-
rást, szegényekért a rémural-
mat, forradalom leverőit,
a gránit emlékműveket,
buzgáraitoktól
mentsen meg az Isten!

TRIANON-PALOTA

Tűnődés a versailles-i kéjlok előtt

pattogzik még az őszi nap, hogy ide érek,
de már e rőzsegallyak fénye rég nem éget,
lovardának inkább nézném e kéjlokot,
talán, ha nem tudnám, asszonykupec Lajos
emelte jó búvóhelyül Dubarry
asszonynak... szóval itt tiporta tönkre,
csonkolta harmadára nemzetem
testét a hírhedt diktátum, *a bűn*,
amit békének nevezett
egy összetakolt szennyirat...
apám, anyám szüleiék ősi házaít
elhagyni kényszerültek ~ kitoloncolás
mián ~ és haza én se térhetek
sosem, na, szóval itt írták alá,
Madame, Monsieur; a véres okmányt,
mely egyszerűen milliókat
országaitokhoz átcsatolt...
jó látnom, hitvány épület,
a gaztetthez nem ér föl,
mely elkövetetett itt:
e „béke” sokkal több jajt, emberéletet
~ halált! ~ követelt, mint egy hosszú háború,
miféle aljasság bújt mögöttemben?
~ a nap zsarátja immár összeroskad ~
pöttöm eszemmel föl nem foghatom,
csak állok itt ~ közönséletek
helyén megsemmisülve német
turisták, angol idvezültek,
olaszok, fancsal franciák
között ~ egy kínvallott magyar

MARKÓ, MEDNYÁNSZKY, MUNKÁCSY

Kiállítás a kápolnásnyéki Halász-kastélyban

Újabb országos jelentőségű kiállítás nyílt Kápolnásnyéken, a Halász-kastélyban, a Kovács Gábor Gyűjtemény (KOGART) jóvoltából 2019. július 20-án. A KOGART gyűjteménye a XVIII. század elejétől napjainkig terjedő időszak művészetét öleli fel, s a képzőművészeti anyag fő irányvonalát a klasszikus szépségeszményt kifejezésre juttató, természetelvű tájfestészet remekei képviselik. Olyan merítés érkezett a Halász-kastélyba a XIX. századi magyar festészet remekeiből, amely ritka lehetőséget biztosít a korszak átfogó csodálatára. A kiállítást Latorcai Csaba, az Emberi Erőforrások Minisztériumának államtitkára nyitotta meg, s köszöntőt mondott Kovács Gábor, a KOGART alapítója és Kazai Viktor, a Velencei-tavi Kistérségért Alapítvány elnöke, a megnyitó után pedig Marosvölgyi Gábor kurátor tartott tárlatvezetést. A kiállítás november 10-éig látogatható.

Számos hazai, valamint jelentős külföldi kiállítások után, most a kápolnásnyéki Halász-kastély csodálatos tereiben mutatkozik be a kollekción olyan speciális válogatással, amely végigvezeti a látogatót a magyar festészet történetének egyik legizgalmasabb évszázadára.

A XIX. század a nemzetté válás kiteljesedésének korszaka Magyarországon, amely magába foglalja a reformkor polgárosodási törekvéseit, az 1848-as forradalom és szabadságharc eseményeit, majd az osztrák elnyomással szembeni nemzeti ellenállás időszakát, végül pedig a Habsburg Monarchiával való kiegyezést követő, több évtizedes dinamikus fejlődést. A politikai, gazdasági és társadalmi változásokkal párhuzamosan újra virágzik a kulturális élet, ezen belül a képzőművészet. A század végére fokozatosan megteremtődnek a művészképzés és a műkereskedelem alapvető feltételei, a művészek többsége pedig külföldi tanulmányai befejezése után hazatér, és itthon törekszik önálló egzisztenciára, ezzel európai színvonalra emelve a magyar művészetet.

A kiállítás ennek a sokrétű és színes korszaknak a festészetéről ad reprezentatív áttekintést, felvonultatva a XIX. század művészetének összes fontos stílusirányzatát a klasszicista kezdetektől, a romantika és a realizmus térhódításán át, egészen a századvég naturalizmusáig. Csak néhány név a lenyűgöző válogatásból: Paál László, Munkácsy Mihály, Mednyánszky László, Székely Bertalan és Barabás Miklós ecsetvonásait egészen közelről vehetik szemügyre a látogatók.

☛ (Weltler)

1. Brocky Károly: Medgyaszay István leányai (1835) 2. Munkácsy Mihály: Pihenő hölgy (1880-as évek) 3. Székely Bertalan: Székely Zseni képmása (1880 körül) 4. Telepy Károly: Sziklás táj (1870) 5. id. Markó Károly: Ino és Melikertes a tengerbe zuhan (1830 körül)

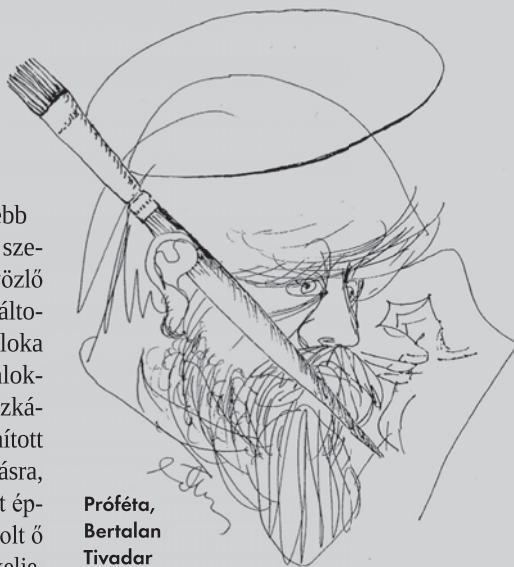
BERTALAN TIVADAR HÚSLEVES

(A filmes díszlettervező emlékeiből.)

Amikor a világhíres sztár, Christopher Reeve, ismertebb nevén a Superman átlépte szerepny hajlékunk küszöbét, vendégüdvözlő izgalmonk egyszeriben ijedséggé változott, mert a nevezetes vendég homloka nagyot koppant bejárati ajtónk homlokdeszkáján. (Ezért hívják homlokdeszkának?) Látogatónk nyilván nem számított holmi szocialista szabványú ajtónyílásra, bár ő maga hosszát tekintve sem volt éppen szabványméretű. De nem azért volt ő Superman, hogy ezt a koppanást érzékelje, mindenesetre ettől kezdve kissé görnyedten járt-kelt otthonunkban. A széken először lovagló ülésben helyezkedett el, ugyanis az *Anna Karenina* film forgatásának éppen átmeneti szünete volt, s vendégünknek mint Vronszkij gróf alakítójának a lovasjelenetei maradtak félbe. A filmben jómagam is érdekelve voltam, mint a látvány és a környezet kitalálója s ő ezt a ténykedésemet nagyra értékelte. S ez egy sztárszereplő részéről nem volt gyakori, innen a barátsággá nemesülő ismertség. De mit tagadjam, látogatása, sőt e baráti gesztus későbbi megisméltelése nem csupán az én személyes érdemem volt, hozzájárult ehhez anyósom húslevese is. Meglehet, ez elég profán körülménynek számít, de nagyszerűen illett holmi felszabadultabb forgatási szünethez.

A dolog előzménye az lehetett, hogy azok a filmesek, akik előtte nálunk jártak, elpletykálták (elvégre a filmvilág egy világfalu), hogy aki filmezni jön Magyarországra, amellet, hogy nyerje meg munkatársnak Bercit, azaz jómagamat, nem mellékesen számíthat arra, hogy meghívást fog kapni anyósától arra a nevezetes húslevesre. Mert Amerikában sok minden létezik, de ilyen húsleves, isten bizony, nincsen!

Vendégünk csettintgetve, jóízűen hörpölgette az aranyló húslevest. Volt abban minden, ami kell, a lényeg azonban anyósom titka volt. Neves vendégem ugyan a velős csontot kissé rágósnak találta, amibe még egy Supermannek is beletörhet a foga, de amikor jött a friss, meleg, ropogós pirítós kenyér, és elmondtuk, hogy mit kell

Prófeta,
Bertalan
Tivadar
rajza

tenni vele a falatozás érdekében, lelkes ováció kísérte a ropogós műveletet. Nem állítom, hogy most látott először csontban velőt, kissé játszott is a kedvünkért. A leves után következett a benne főtt foszlós marhahús, tormával. Ez, ahogy mondani szokták, már hab volt a tortán. Végül jött, ugyancsak anyósom remekművéként, a meggyes és almás rétes. Nahát, azt is nehezen tudom elképzelni, hogy Amerikában egy háziasszony arra vetemedik, hogy hártavékonyra húzogassa a tésztát. S a termelőtől beszerezett jófajta vörösbor bizonyára felejtésre íteltette vendégünkkel a homlokán keletkezett enyhe kis dudort.

Legközelebb, munka közben, a forgatáson találkoztunk, éppen lovát ülte nagycenki helyszínünkön. Megfigyeltem, akkora szál ember volt, hogy nyergéből lelógatva a lábát az szinte a földet súrolta. A forgatási napok annak rendje-módja szerint folytak és fogytak. Közben még egyszer ellátogatott hozzánk, társat is hozott, s miután *Anna Karenina* szerepe szerint már a vonat kerekai alá került, Vronszkij gróf alakítója elutazott, és nem láttam többé. De természetesen, hallottam róla. Rettenetes hírt közöltek a hírcsatornák: a gyakorlott lovas, a lóról földig érő lábú, rettenthetetlen Superman olyan szerencsétlenül esett le a lováról, hogy örökre megbénult. Néhány évig kerekesszékekben tengette életét, majd jött az újabb hír, hogy meghalt.

Azóta, valahányszor húslevest kanalazok, egy könnycseppel szaporítom. ☘

Ökumenikus istentiszteleten emlékeztek meg a Páneurópai Piknik harmincadik évfordulójáról augusztus 19-én Sopronban, az evangélikus templomban, Orbán Viktor magyar miniszterelnök és Angela Merkel német kancellár részvételével.

Az istentiszteleten Erdő Péter bíboros, esztergom–budapesti érsek homíliájában felidézte a vasfüggöny lebontásának eseményét, valamint azt, hogy a berlini fal leomlásával a katonai és politikai szembenállás helyébe az addig szétválasztott európai népek szabad találkozása léphetett. Visszatekintett arra is, hogy a magyarokat István király vezette be a keresztény Nyugat nagy családjába, megmentve ezzel népe létét és identitását, nyelvét és kultúráját a jövő számára.

Balog Zoltán, a Budapesti Németajkú Református Egyházközség lelkesze köszöntésében hangsúlyozta, hogy Isten nem határtalan szabadsággal, hanem felelősségteli szabadsággal ajándékozott meg minket, és hálával emlékezett azokra, akik harminc évvel ezelőtt tettek valamit az európai emberek és nemzetek szabadságáért.

Kondor Péter, a Magyarországi Evangélikus Egyház Déli Egyházkerületének püspöke fohászában köszöntötte meg Istennek, hogy a totalitarizmus fogságából kivette országunkat, s visszaadta az emberi élet méltóságát.

Tóth Károly, a Soproni Evangélikus Egyházközség igazgató-lelkesze felelevenítette azt a körülményt, hogy a Páneurópai Piknik a közösségi összetartozást gyengítő folyamatok veresége lett, s ezáltal vált lehetővé ismét a

TALÁLKOZÓ A HŰSÉG VÁROSÁBAN

„ÚJRA EGYESÜLT, MERT HITTÜNK BENNE”

soproni evangélikusok számára, hogy meg-erősítsék kapcsolataikat a Sopronból 1946-ban elűzött magyarországi német társaikkal.

Angela Merkel ez alkalommal is köszönetet mondott Magyarországnak, hogy hozzájárult Európa megosztottságának megszüntetéséhez és a német egység megteremtéséhez. Világraszóló eseménynek nevezte a Páneurópai Pikniket, kiemelve azt is, hogy amikor a határnál a magyar határőrök nem lőttek a keletnémet állampolgárokra, akkor ezzel olyan bátorságról tettek bizonyosságot, amely az akkori szolgálati előírások fölé helyezte az emberiességet.

Orbán Viktor miniszterelnök beszédében arra emlékeztetett: „Mindig is tudtuk, a kettészakítottság idején is, hogy csak egy Európa van! Hittünk benne, és újra egyesült. Újra egyesült, mert hittünk benne” – fogalmazta meg a kormányfő. Amikor harminc évvel ezelőtt áttörték a szabad világ és Magyarország közti börtönkerítést, ezzel itt ért véget a második világháború utáni európai rend. Beszért

arról is, hogy Sopron a hűség városaként különleges helyet foglal el a magyarok szívében, s ma már az iskolákban tanítják a magyar gyermekeknek, hogy a soproniak, Magyarország területeinek feldarabolásakor, a népszavazás erejével Magyarországhoz kötötték magukat. Egy nappal a keresztény magyar állam megalapításának ünnepe előtt szólt arról is, hogy első királyunk a magyarok életét máig meghatározó, szilárd döntéseket hozott, amikor beágyazta nemzetünket a keresztény európai népek közösségébe. A koronát Rómából, felelőségét pedig Bajorországból hozatta.

Orbán Viktor nagyrabecslését fejezte ki Angela Merkelnek, Európa legnépesebb és legerősebb állama vezetőjének, megtiszteltetésnek tekintve, hogy a német kancellár ezen a napon idelátogatott. Kívánva, hogy további munkáját kísérje a német nép tisztelete és egész Európa elismerése.

Az ökumenikus istentiszteleten Orbán Viktor és Angela Merkel mellett részt vett többek közt Sziijártó Péter külgazdasági és külügyminisz-

ter, Palkovics László innovációs és technológiai miniszter, Gulyás Gergely Miniszterelnökséget vezető miniszter, Varga Judit igazságügyi miniszter, Novák Katalin család- és ifjúságügyért felelős államtitkár.

A magyar miniszterelnök és a német kancellár az istentisztelet után a soproni városházán sajtótájékoztatót tartott, amelyen a magyar–német gazdasági kapcsolatok erősítésének fontosságáról esett szó. Orbán Viktor kérdésre beszélt arról az új folyamatról is, amely most kezd kiteljesedni, s amelyben Közép-Európa szerepe az európai döntéshozatalban a jövőben folyamatosan nőni fog. Angela Merkel a Magyarországgal való kereskedelmi együttműködés jelentőségét emelte ki. Utalt a migrációval kapcsolatos kihívásokra, a közös védelmi megoldások átgondolására, valamint arra, hogy az uniós tagállamokat egyesítő „új startra” van szükség. A két vezető találkozója Sopronban, a városházán adott munkaebédrel ért véget.

☛ (Sághy Ildikó)

1. Sopron határában a helikopterrel érkező Angela Merkelt Sziijártó Péter fogadja
2. Angela Merkel kancellár és Orbán Viktor miniszterelnök a belvárosban üdvözlik egymást
3. Játsszódó gyerekek Melocco Miklós Páneurópai Piknik című szoborkompozíciója körül
4. Orbán Viktor beszédet mond a soproni evangélikus templomban
5. Orbán Viktor és Angela Merkel Sopronban a városházán sajtótájékoztatót tart

SEREGÉLYESI JÁNOS

IRODALMI DÍJAK 8.

A Kossuth-díj

A II. világháború veszteségei után nem a különféle díjak hiánya határozta meg az emberek közérzetét. Ugyanakkor meglepő gyorsasággal elevenedett meg az ország vérkeringése, s a napi politikai publicisztikában már 1947-től fel-felvetődött, egy nagy értékű állami díj létesítésének az igénye.

A Kossuth-díjat 1948-ban, a '48-as forradalom és szabadságharc százéves évfordulójára időzítve alapították, s először 1948. március 14-én osztották ki. Nem csak irodalmi vagy művészeti díjnak szánták, sőt nem is szellemi teljesítményeket kívántak elismerni vele. Viszont a Kossuth-díj maradandó, közismert, legfontosabb díjunk lett. Azóta is minden év március 15-én adják át. Létesítésének története kulturális történetünk fontos része.

A kommunista párt (MKP) vezetői szívesen hangsúlyozták, hogy ezt az állami díjat ők találták ki. Ebben sok igazság volt, de az alapítás népszerűségét alaposan ki is használták saját politikájuk érvényesítésére.

A maradékaiból élő Baumgarten-díj létezése is zavarta az új vezetőket, ezért az utolsó, 1949-es díj kiosztásába teljesen illetéktelenül és gátlástalanul beavatkoztak. Az eredeti díjelölteket saját jelöltjeikkel cserélték ki. Mivel ezek az évek még a háború utáni konszolidáció koalíciós évei voltak, úgy tűnt, hogy egy demokratikus rend kiépítése mindegyik politikai erő számára fontos. A Független Kisgazdapárt tagja volt a miniszterelnök (Dinnyés Lajos), a köztársasági elnök (Tildy Zoltán) és a vallás- és közoktatásügyi miniszter (Ortutay Gyula). A fiatal demokrácia lehetséges válságát ugyan jelezte már, hogy az előző, törvényes kisgazda miniszterelnököt, Nagy Ferencet zavaros körülmények között 1947 májusában emigrációba kényszerítették. Az is a politika boszorkányműködésében gomolygott, hogy 1948 tavaszán már Tildy Zoltán elnöki hetei is meg voltak számlálva. Dinnyés Lajosról is hamarosan kiderült, hogy – kulák. A törvényjavaslat 1948. februári tárgyalásán még tíz párt vett részt az Országgyűlés munkájában, s természetesen mind a tíz párt képviselője hozzászólt.

Az 1947. augusztusi, már kétes tisztaságú országgyűlési választáson a kommunista párt lett a legerősebb. De még szüksége volt a politikai koalíció fenntartására, országépítési PR-szándékainak sorába jól illett a Kossuth-díj létesítése. Ez minden párt maradéktalan támogatására talált. A törvényjavaslat megvitatására viszonylag későn, 1948 februárjában került sor.

A pártszónokok többségének nemcsak a nevét, de pártját is elsodorta a történelem.

Az Országgyűlési Napló tanúsága szerint Nagy Imre házelnök (MKP) először Andics Erzsébet történésznek, az MKP értelmiségi „üdvöskéjének” adta meg a szót. Andics bigott sztálinista, 1922-től a Szovjetunióban élt. Mindent látott, párhúságát semmi nem ingatta meg. A képviselő asszony a pártja által kezdeményezett díjat „mélyen összefüggőnek” érezte a demokratikus renddel. Úgy érezte, hogy ez a díj is „igenis politikum”, amely a fiatal rendszer lényegéből következik. Hangsúlyozta, hogy nem egyszerűen csak tudományról és művészetről van szó, hanem: „a haladó politika, a haladó tudomány és a haladó művészet (...) szövetségéről”. Rámutatott, első ízben történik, hogy a magyar állam adja tekintélyét a díjhoz, „nem különféle magánalapítványok ízlése érvényesül”. Kiemelte, hogy a díj nem véletlenül lett Kossuth Lajos nevével díszítve, mert „az ország korábbi vezető rétegei (...) idegenkedve kezelték a Kossuth-kultuszt. A demokratikus köztársaság ezzel a hagyománnyal is szakított.” Az MKP még egy szónokot küldött a vitába, Ilku Pált, az ekkor még kevésbé ismert pártképviselet. (A Kádár-korszakban aztán hosszú évekig, haláláig művelődésügyi miniszter.) Ilku fontosnak vélte hangsúlyozni, hogy „a Horthy-reakció tökéletes közönnyel kísérte a magyar kultúra élharcosainak erőfeszítéseit”, így aztán „egy Derkovits éhen halt, József Attila megőrült, mások elmenekültek”.

Természetesen mindenki fokozott érdeklődéssel figyelte Ortutay Gyula miniszter hozzászólását (aki egyben néprajztudós, professzor). „Van szerencsém benyújtani a Kossuth-díj alapításáról szóló törvényjavaslatot” – így kezdte felszólalását Ortutay 1948. február 5-én, a parlament ülésén. A kultuszminiszter úgy érezte, a hozzászólások egyhangú örömteli hangneme valóságos ünneppé avatta a törvényjavaslat tárgyalását. Hálás köszönetét fejezte ki a kommunista pártnak a díjlétesítés nagyszerű ötletéért. Elmondta, hogy a minisztérium nemcsak az egyedi díjak átadására törekszik, hanem méltó megoldást keres az oktató-nevelő munka társadalmi elismertetésére. És felelőssége tudatában jelentette ki: „magyar kormányzat még soha annyi gonddal nem foglalkozott az alkotó emberek megélhetési lehetőségeinek segítségével, mint a demokrácia kormányzata”. Különösen fájónak találta, ha a magyar szellemi elit tagjai kénytelenek a hazát elhagyni. Ilyen emlék pél-

Kossuth Lajos,
a díj névadója

Az első díjátadás 1948-ban,
Kodály Zoltán átveszi Tildy Zoltántól a díjat

dául Bartók Béla távozása. (Ortutay 2009-ben megjelentett naplójában szinte semmit nem ír miniszteri éveiről.)

Miután a még létező kilenc másik párt is lelkesen támogatta a javaslatot, az elfogadás egyhangúsága nem volt kétséges. A Kossuth-díjakat egy huszonöt fős, a vallás- és közoktatásügyi miniszter által elnökölt bizottság jelölte. A díj odaítéléséről azonban a kormány döntött. A díjat háromféle fokozattal adták ki: arany, ezüst és bronz fokozattal. A díj összege ötven-, húsz- és tízezer forint volt, ami akkor igen jelentős összegnek számított.

Az első díj kiosztására nem a Parlamentben, hanem a köztársasági elnöki palotában került sor, amely korábban egy Esterházy-palota volt a Nemzeti Múzeum mögött, jelenleg a Magyar Rádió Márványterme. A díjat a köztársasági elnök adta át a kormány képviselőivel egyetemben. Az első alkalommal százöt díjat osztottak szét, igen széles tevékenységi körökből válogatva (tudós, mérnök, vasesztétikus, földműves...). Az első díjátvevő pedig Mekis József munkásigazgató a Salgótarjáni Acélgyárból. A Szabad Nép így számolt be akkor az eseményről: „A Szentkirályi utcai köztársasági palota díszes kapubejáratán hétfő délután egymás után léptek be a szellemi és fizikai munka

legderekasabb munkásai, egyetemi tudósok, dorogi vájárok, földműves-szövetkezetek vezetői, mérnökök, gépgyári rohammunkások, pedagógusok, költők, művészek: száztizen, a kiválasztottak.”

Számunkra elsősorban az irodalmi díjazottak érdekesek. Szinte minden művészeti ágban adtak ki posztumusz díjat „azon nagyok emlékére, akik már nem érthették meg a demokráciát”. Az irodalomban ezt József Attila kapta. Az indoklás szerint: „a munkásság öntudatosodásának folyamatát páratlanul egyéni és tisztalátású költeményekben való bemutatásáért”. A Kossuth-díj arany fokozatát kapta Déry Tibor, ugyancsak arany fokozatban részesült Füst Milán és Illyés Gyula. Az ő indoklásában szerepel, hogy mint legkiválóbb lírikusunk „a népi kultúra hagyományait emeli az európai kultúra legmagasabb színvonalára”. Külön kiemelő a *Puszták népe* és a Petőfi-könyve.

Nagy Lajos prózáját is arany fokozattal ismerték el, Sík Sándor költő, író, szerkesztő pedig ezüst fokozatban részesült. Az irodalomtörténet nagy egyéniségei közül a díj arany fokozatát kapta Horváth János professzor. Számos fontos könyve közül *A magyar irodalom kezdetei* című munkáját emelték ki.

Érdekes, hogy amíg az irodalom kitüntetettjei közül szinte mindenki arany fokozatban részesült, addig más művészeti ágak – zenei, képzőművészeti, színművészeti – díjazottjai rendre „csak” ezüstöt vehettek át. Például Bernáth Aurél, Czöbel Béla, Kovács Margit...

Az első alkalommal kitüntetett száztíz Kossuth-díjas között voltak még többek között: Bajor Gizi színésznő, Fejér Lipót matematikus, Szent-Györgyi Albert orvos, biokémikus, Kodály Zoltán zeneszerző, népzene kutató, Öveges József fizikatanár, Kovács Margit keramikus, Lukács György filozófus, Major Tamás színész, színigazgató, Molnár Erik történész, Somlay Artúr színész... A posztumusz kitüntetettek között pedig Bartók Béla zeneszerző és Derkovits Gyula festőművész.

Ekkortájt már túl voltunk a „fordulat éven”, és azok, akik római, párizsi ösztöndíjakról tértek haza, úgy érezték, hogy más országba érkeztek, mint amelyikből indultak. És a márciusban még tapsviharban kitüntetettek is hamarosan érezhették, hogy nem védi őket még a Kossuth-díj sem. Az év végén az erőszakos egyetemi átszervezések miatt nyugdíjazását kéri Horváth János. Déry, aki pártos regénytrilógiával próbálta szolgálni az új világnézetet, regényére megsemmisítő bírálatot kapott. Megbélyegzik, hogy mindössze „útítárs, aki kommunista párttagsága ellenére sem tudja levetkőzni arisztokratikus világszemléletét”. Füst Milánról hamarosan kiderül, hogy javíthatatlanul polgári gondolkodású. Illyés Gyula – akit pedig nagyon szerettek volna a párt mellé állítani – „problematisz író, kettős kötöttsége van”, így jellemezte Révai József,

a kulturális főnök. Nagy Lajos is hiába lépett be az MKP-be. Reménytelenül „kávéházi író – aki az életet csak a kávéház üvegablakán keresztül szemléli”, így bírálja Darvas József, az írószövetség elnöke.

A Kossuth-díjra kiválasztott írók valamilyen baloldali szemléletűeknek számítottak. Más jellegű irodalmat művelők szóba sem kerülhettek, mint mondjuk Herczeg Ferenc, Márai Sándor, Weöres Sándor... Könyveik egy-két évig még megjelenhettek, de az MKP által vezetett Országos Tervhivatal már javában manipulált a nyomda- és papírbiztosításokkal. Az államosított kiadók jelentős jogdíjakat tartanak vissza – panasolja egy helyütt Márai Sándor.

1950-től, a javában tartó kitelepítések, leteleztetések, B-listázások időszakában a pártideológusok szerint (már csak egy pártól, a Magyar Dolgozók Pártjáról van szó) eljött az idő az irodalmi életben való tisztogatásra. Révai szovjet, zsdanovi mintára elemezte az íróársadalmat. Nézete szerint a régi típusú írók bizonyos színvonalat, mesterségbeli tudást, tehetséget kérnek számon. Ez a „szakértésre való hivatkozás polgári trükkje”. Az elkötelezett írók viszont a sematizmus hibájába esnek. Kezdetben kritikátlanul lelkesedtek, később fellazult az elkötelezettségük. Egyre csak a hibákat veszik észre. Pedig „mi csináltunk belőlük embert” – replikázik maga Rákosi. A korábban lelkes Hajnal Anna például a demokráciában érthetetlen félelmekről ír. Zelk Zoltán hirtelen szókratészi méregpoharakra utal... Benjámin László pedig egy idő óta bizonyos „töről, korbácsról, hüvelykgyűrűről” vizionál.

Révai a korszak jellemző és elmaradhatatlan értekezletein diagnosztizálja az íróársadalmat. A következő betegségi tüneteket észleli: polgári hangulatok visszaszívargása, „világfájdalom, kiúttalanság, naturalista erotika”. A másik tünet: a sematizmus. „Túlzott boldogság-propaganda, vulgáris hurrá-hangulat, a babérokon való megnyugvás eluralkodása...” Új, furcsa jelenség az is, hogy alakulnak bizonyos irodalmi klikkek. Révai úgy látja: az 1951-es írókongresszus után az írók elfelejtették, hogy a veszélyes tünetek ellen folyamatosan harcolni kell. Az igazi kommunista, lenini szemlélet jellegéje: „A mi morálunk, a mi humanizmusunk: ne sajnáld az ellenséget, hanem gyűlöld és semmisítsd meg!” Révai német egyetemen tanult, nyelveket beszélő, komoly olvasottságú irodalmár volt, pontosan tudta hát, mit ér az Illés Béla–Gergely Sándor-féle kommunista irodalom. Őket se nagyon kímélte.

A legnyomasztóbb 50-es évek utolsó Kossuth-díj-kiosztására 1953-ban került sor. A Kossuth-díj szerkezete kisebb módosításokon ment keresztül. A korábbi három helyett négyféle (ötven-, harminc-, húsz-, tízezer forint értékű) díjat adhattak. A díjazottak között továbbra is szerepeltek költők, földmű-

vesek és darutervezők. Változás volt, hogy a Kossuth-díj titkarságát nem a Népművelési Minisztérium, hanem a Minisztertanács Hivatala szervezte. A díjakat a Parlament kupolacsarnokában osztották ki. Az ünnepi mosolyú díjkiosztók: Rákosi Mátyás a Minisztertanács részéről, Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke és Révai József népművelési miniszter. Az ünnepség még a régi keretek között ment végbe. Rákosi hatalmas tapsvihar köszöntötte. Dobi István (eredetileg kisgazda) ünnepi szónoklatában „szeretett Rákosi elvtársunk pártfogó gondoskodásáról” beszélt.

Pedig a történelem már fordulóban volt. Március 5-én meghalt Sztálin. Az országnak látványosan, teátrálisan illett gyászolnia. Néhány hétig ajánlatos volt a nyilvánosság előtt részvételtjes arccal, árvastudattal megjelenni. Egyedül Nagy László nem bírt ellenállni a bizonyára másokban is meglévő történelmi kajánságnak. Bement a Szépirodalmi Kiadóba, jellegzetes botjával bekopogott minden szerkesztőség ajtaján és bekiabált: „Kampec dolores!” Ez akkor korántsem volt veszélytelen megnyilvánulás.

Júniusban azonban raporra rendelték a magyar vezérkart. Moszkva is változást akart. Persze, a maga módján. De március idusán a díjkiosztás személyi változtatására már nem volt idő. Az 1953-as irodalmi díjazottak: Devecseri Gábor költő, műfordító, bronz fokozat (az *Iliász* fordításért); Gábor Andor költő, író, arany fokozat; Illyés Gyula költő, arany fokozat (az *Ozorai példa* című drámáért); Kónya Lajos költő, ezüst fokozat (a *Bányász-lámpák* című kötetért); Sándor Kálmán író, ezüst fokozat. És két irodalomtörténész: Kardos László professzor, MTA-tag, műfordító, ezüst fokozat (az *A szovjet költészet antológiája* szerkesztéséért), Király István professzor, MTA-tag, bronz fokozat (Mikszáth Kálmánról szóló munkájáért).

A politikai szemlélet könyörtelenségét és cinizmusát jól jellemzi Gábor Andor esete. Gábor nem volt tehetségtelen író. Kabarészerzőként indult a Nagy Endre-féle irodalmi kabaréban. A Tanácsköztársaságban elkötelezte magát a kommunista párt iránt. A 30-as években Németországban volt meglehetősen szélsőséges pártpropagandista. Később a Szovjetunióba emigrált, és végigélt minden örült fordulatot, mégis megmaradt híthűnek. A háború után a Ludas Matyi főszerkesztője lett. Tudta, igazi pártos humort kell üznie. Teljesítette. Minden évben várta, hogy megkapja a Kossuth-díjat. Minden évben fel is terjesztették. Minden évben valaki kihúzta (feltehetően Révai vagy Rákosi). Minden év március 15-én azzal lapozta fel a Szabad Népet: „Na, lássuk, idén ki kapta meg az én Kossuth-díjamat!” Mert a humora azért megmaradt. 1953 márciusában végre megkapta. De 1953 januárjában, hatvan-kilenc éves korában, meghalt.

(Folytatjuk)

ELFOLYÓ IDŐ

Az MMA tárlata Passauban

1

Július elején nyílt meg a Magyar Művészeti Akadémia kortárs képzőművészeti kiállítása Passauban, a Modern Művészetek Múzeumában *Elfolyó idő* (*Verstrichene Zeit*) címmel, a 30 éve szabadon emlékévk rendezvénysorozatához kapcsolódóan. A nyugati határnyitás harmincéves évfordulóján az MMA akadémikus tagjainak munkái e meghatározó történelmi eseményt idézték meg a művészet nyelvén, a német–magyar kapcsolatok fontos kulturális állomásaként.

Marion Bornscheuer, a múzeum igazgató asszonya, a müncheni magyar főkonzul, Tordai-Lejkó Gábor kezdeményezésére fogadta be a tárlatot, hisz fontosnak tartotta mind az eseményről való megemlékezést, mind pedig a nemzetközi intézményi kapcsolatok ápolását a történelmi apropó kapcsán. Stefanovits Péter és Alapfy László kurátori koncepciója alapján a tárlaton mintegy huszonhárom nemzetközileg is ismert hazai képzőművész munkái láthatóak, melyeket az 1989-es határnyitás ihletett.

A megnyitőünnepség előtt a magyar küldöttség felkereste Gizella királyné sírját. A magyar–bajor kulturális diplomáciában is jelentős esemény megnyitóján, amelyen zenei közreműködőként Dresch Mihály is fellépett, beszédet mondott Bernd Sibler tudományért és művészetért felelős államminiszter, Urban Mangold, Passau városának polgármestere és Balog Zoltán társadalmi ügyekért felelős miniszterelnöki biztos.

Stefanovits Péter kurátor, az MMA képzőművészeti tagozatának vezetője így körvonalazta a kiállítás gondolatiságát:

„Szerencsés korosztály a miénk, míg nagyapáink az I. világháborúban, apáink a II.-ban harcoltak, pusztultak, nekünk megadatott a szabadság levegője harminc évvel ezelőtt. Erre a történelmi fordulatra emlékezve válogattuk a kiállítás anyagát Alapfy László kurátortársammal. Célunk a jelenkori magyar képzőművészet sokszínűségének megmutatása mellett az volt, hogy az 1989-es történelmi fordulat lényegét érzékeltető műveket hozzuk el Passaubá.

Jelképes a tény, hogy legidősebb művésznk, Csáji Attila a fényművészet terén tett úttörő lépéseit bemutató, lézer és számítógép segítségével készült munkájával szerepel. A legfiatalabb kiállítónk, Szabó Menyhért – aki az iskolában tanult erről az időszakról – torzított heroikus portréival szinte megidézi azoknak a korszaklelemet deformáló hatását. Fontos korabeli mű Orosz István plakátja, mely a szovjet megszállás végét jelzi és emblémává vált az elmúlt évtizedekben. A plakáttervező művészek mindig pontosan fogalmazznak, és a lényegit ragadják meg, esetünkben a politikai, társadalmi múlt jelképeit mutatják meg (Árendás József, Baráth Ferenc) vagy az egyén kiszolgáltatottságát ábrázolják (Bakos István, Kulinyi István).

A festőművészek munkái között határozott, filmjelenethez hasonló

képi világot fogalmaz meg Lajta Gábor: a határátlépések torok- és gyomorszorító perceit, amelyek adott esetben a „baráti, szocialista országok” közötti határátlépésekkor is lezajlottak... Prutkay Péter dobozmunkájában a DDR-ből érkezett Trabant–Wartburg-konvojok átkelését örökíti meg a magyar–osztrák határon, háttérként feltűnik az 1956-os lyukas magyar trikolor hangsúlyozva, hogy a forradalom követeléseit csak a többpárti, szabad választásokon alapuló világban valósulhattak meg. Elekes Károly találmánya a „tuning”, amely talált, többnyire nem professzionális munkák alakításával jön létre a saját elképzelése szerint. Például idilli tájképekbe épít idegen elemeket, olyan disszonanciákat teremtv ezáltal, mint a „hidegháború” évtizedeiben a tájba kényszerített aknamező, drótkerítés vagy sorompó. M. Novák András műve a *Határsáv* címet viseli, felidézve bennünk a diktatúra áldozatainak emlékét, akik a vasfüggöny mentén vagy a berlini fal közelében vesztek életüket. Az egyén fizikai kiszolgáltatottsága, gondolatvilágának befolyásolása, korlátozása drámai erővel jelenik meg Gaál József bőrrel borított, szegecselt fejei láttán a néző gondolataiban.

Magunkról szólva: úgy állunk az elmúlt harmincévnyi életünket szemlélve, mint Karinthy Frigyes idősebb kori novellájában, a *Találkozás egy fiatalemberrel* címűben az író, aki találkozási egykori önmagával kérdéseket fogalmaz meg. Kérdezzük meg tehát magunktól: mindent jól tettünk-e, megőriztük-e nagyapáink álmait, megtartottuk-e apáinknak tett ígéreteinket és megfelelően tanítottuk-e gyermekeinket?”

Kiállító művészek: Aknay János, Árendás József, Bakos István, Barabás Márton, Baráth Ferenc, Csáji Attila, Elekes Károly, Farkas Ádám, Gaál József, Jován György, Kovács Péter, Kulinyi István, Lajta Gábor, M. Novák András, Orosz István, Prutkay Péter, Stefanovits Péter, Szabó Menyhért, Szabó Tamás, Szemadám György, Szöcs Miklós TUI, Szuresik József és Véssey Gábor.

A szeptember végéig látogatható tárlatot idén decemberben Berlinben is bemutatják. A program a Külgazdasági és Külügyminisztérium és Magyarország müncheni főkonzulátusa együttműködésével jött létre.

♦♦ (W. I.)

2

3

4

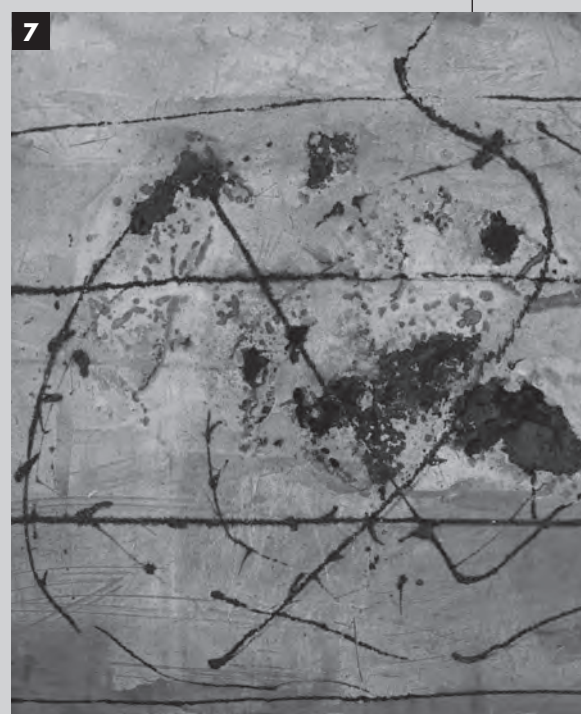
5

8

6

7

1. Enteriőr a kiállításon
Orosz István emlékezős plakátjával
2. Jovián György festménye
3., 8., 9. Enteriőrök a kiállításról
4. Prutkay Péter tran-

tos dobozképe
5. Árendás József plakátja
6. Orosz István plakátja
7. Novák András: Határsáv
10. Baráth Ferenc grafikája

9

10

„FÜLLEDT SZERDA DÉLUTÁNI FÉNY”

Enteriőrök a VILTIN Galériában

A fenti címmel nyílt csoportos kiállítás fiatal képzőművészek munkáiból a VILTIN Galériában, a főváros VI. kerületében, amely *Bálványos Levente*, *Juhász Dóra*, *Kiss Péter*, *Nagy Benjámín* és *Andreas Werner* alkotásait mutatja be az érdeklődőknek.

A VILTIN Galéria szezonzáró kiállítása (szeptember 7-éig látogatható) koncepciójával beilleszthető a galéria elmúlt három évében rendezett, kis létszámú, csoportos kiállításainak sorába: a kortárs absztrakt festészeti helyzettel foglalkozó *x-play* és a kortárs figurális művészeti attitűdöt vizsgáló *human project* kiállítást követő, öt művész munkáiból rendezett tárlat közös nevezője az 1910-es évek modernitásában keresendő.

A modernizmusra jellemző volt az autonómításra való törekvés, így jöttek létre az izmusok, amelyek önmagukon belül a korábbi kánontól független, végtelen szabadság lehetőségét adták a művészeknek. Ezen irányzatok szoros egymásutánisága és párhuzamos jelenléte egy korábban semmihez sem hasonlítható és azóta is egyedülállóan nagy hatású, pezsgő művészeti korszakot jellemez. Ezt a stílusosan és médiumhasználatában is izgalmas periódust – kisebb kortárs művészeti vizsgálódás után – könnyedén párhuzamba állíthatjuk jelen korunk művészetével. Az absztrakt és figurális művészet egyidejű és azonos relevanciával bíró jelenléte, valamint a kifejezőeszközök széles

spektrumú használata korunkat is izgalmas művészeti időkzakká emeli/emelheti.

Barry Schwabsky amerikai műkritikus 2015-ben a kortárs festészetről szóló írásában az alábbi összefoglalással élt: „A látszólag ellentétes trendek nemcsak egyidejűleg hatályosak, hanem valójában kiegészítik egymást. A napjainkra jellemzően a különböző szétválasztott kulturális területek mindennapi kölcsönhatásban állnak egymással, amelyek néha egy konvergenciamezőt hoznak létre.” A hazai és kelet-közép-európai régió művészetében is ennek vagyunk tanúi. A kölcsönhatások nem csak a különböző kulturális területek között jönnek létre, a művészek a természettudományok és társadalomtudományok aktuális helyzetét is figyelemmel kísérik. Egyszerre van jelen a harcoss tenni akarás – gondoljunk a politikai, vagy társadalompolitikai indíttatású művészetre – és a meditatív, tiszta és éber, olykor már melankolikus elrévedést közvetítő művészet...

A kiállítás rámutat az analógiák törvényszerű ismétlődésére vagy egyszerűen a tradíciókövetés jelentőségére. *Bálványos Levente* (1966) talált tárgyak felhasználásával készült térbeli kollázsai, relíeffeiben Kassák Lajos konstruktívizmusa vagy Georges Braque kubizmusa jelenik meg. *Juhász Dóra* (1974) vibráló, kettős érzelmeket kifejező ecsetkezelése párhuzamba állítható Oskar Kokoschka expresszív, a kor nyugtalanságát is tükröző festészetével ugyanúgy, mint Matisse korai festményeinek végtelen, állandóságot árasztó nyugalomával. *Kiss Péter* (1962) kísérleti fotográfiáin gyakran fényképezőgépet nélkülöző laboratóriumi eredményeket látunk, fotogramokat – a technika úttörője az avantgárd fotográfus, Man Ray volt. *Nagy Benjámín* (1985) festett kollázsai a maguk szürreális konstrukciós-dekonstrukciós szándékával egy újrafésült, melankóliával átítatott, monokróm Giorgio de Chirico-, vagy Korniss Dezső-művet idéznek. *Andreas Werner* (1984) sci-fi írók által inspirált „futurizmusa” az 1910-es évek építészeinek látványterveivel mutat párhuzamot. ♡ (ISKI KOCSIS)

GÜLCH CSABA

SÉTA FÉNYLŐ

NAPSZAKOKBAN

1. Meleg ruhát, pulóvert tettem már oda, fényes dobozba gyenge álmokat, a fenyőfán folyton cseng a csengő, előttem porlad el az alkonyat.
2. A vágott zöldbab gyenge íze, az oszlopok magánya őszi, a krémes márványtisztá testére, ráterült egy bársony keszkenő.
3. A szemedben tó lakik, a tenger, alkony csillog a szembogaradban, rajtam a törvény lassan beteljesül, föltartom kezem a hamvas virradatban.
4. Ott ült este, éjjel, egészen hajnalig, maga mellé csábította a rendet, azt hitte, egyszer majd szabadul, s feledni tudja, mit soha nem tett.
5. Utóbb történt, minek előbb kellett volna, mosolyban élni az elgyengült éjjelünk, kinyomni a telefont egy fontos szónál, s fogadni, ha szívünk magába szenderül.
6. A lebegésben ott a magányod is, én is ott vagyok végig veled, elkísérlek az utolsó kapuig, drága, a megérkezést csak egyedül élheted.
7. Könnyek helyett illatokkal gyászolj, az ujjaim melegét érezd szüntelen, tanuld s tanítsd mindenkinek: milyen, mikor a szerelem védtelen.

TARTALOM

Koronázási Szerbartásjátékok

Székesfehérváron **B / 2**

Szakonyi Károly: Hol volt Justitia? **1**

A HÓNAP KÖLTŐJE **BARANYI FERENC**

A sixtusi Krisztus, Cristo sistino,

Vénusz születése, A látogató, Bukott angyal **2–3**

Alföldy Jenő:

Írott képek Baranyi Ferenc verseiből **4**

Művészeti Arany Medál **Marlon Évának 5**

Úton van a Ciffrá-központ **6**

Sághy Ildikó: Beszélgetés

Balog Zoltán miniszterelnöki biztossal **6–7**

Emlék-álom-kutya-világ **8**

Hommage à **Nagy László** – Bulgáriában **9**

Borbély László: Az utolsó „harminckettes”,

Dobai Péter életművéről **10–13**

Dobai Péter: A legmagányosabb harcos **10–13**

Svájci padlásról tért haza **Arany János** levele **13**

„Magukra maradt bútorok”

– Kiállítás a PIM-ben **14**

Várady Szabolcs tárlatmegnyitója **14–17**

Kányádi Sándor: Tárgyak **17**

Századfordító magyarok,

Ottlik Géza (1912–1990) **18–23**

Koronázási Szerbartásjátékok, **IV. Béla** **24–25**

Réfi Zsuzsanna: Interjú **Sass Sylviával** **26–27**

Szakonyi Károly: A világegyetem szerelmese

(**Máriási István**) **28**

Hunyadi János szoboravatója Zimonyban **29**

Kenyeres Zoltán: A teljesség rejtelve

(**Hamvas Béla és Weöres Sándor**) **30–34**

Kovács Ákos: Úgy voltál szabad **34**

Ünnep Kárpátján **35**

Gülch Csaba: A robogós ember, Múltidézés

Káldy Lászlóval **36–38**

Bozók Ferenc:

Denevérek a magyar költészetben **38–39**

Nagy Sándor szoborparkja Vácon

Wehner Tibor megnyitójával **40–41**

Az ismeretlen **Kertész Imre** **42**

Búzás Huba: Ki vagyok én? Trianon-palota **42**

Kiállítás a kápolnásnéki Halász-kastélyban **43**

Száztizenegy lábjegyzet **Makovecz Imréről** **44**

A kortárs magyar irodalmi művek lexikonja **44**

Holdmúzeum **44**

Bertalan Tivadar: Húsleves **45**

Seregélyesi János: A Kossuth-díj **46–47**

Elfolyó idő, az MMA tárlata Passauban **48–49**

A VILTIN Galéria kiállítása **51**

Gülch Csaba: Séta fénylő napszakokban **51**

Moór Magda kiállítása

a Kóka Galériában **52–B/3**

Markó, Mednyánszky, Munkácsy,

Kiállítás a kápolnásnéki Halász-kastélyban **B/4**

KÜLÖNSZÁM

Trianon

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelenését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmasszerű támogatással is! Ezt ma már adójuk

1%-ának felajánlásával is megtehetik. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank

10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik

az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségéből is folyamatosan megküldhetjük

önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alap

Pest Megyei Kormányhivatal

Szerencsejáték Zrt.

NMI Művelődési Intézet

Nonprofit Közhasznú Kft.

Arany János Emlékbizottság

Ferencvárosi Önkormányzata

Körmendi Galéria

Márkus Antikó Bt.

Számunkat a Koronázási Szerbartásjátékok felvételeivel, Jankovics Marcell rajzaival, a kortárs roma festőművésznők kiállításának képeivel, a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményének anyagával, az OSZK dokumentumfotóival, a Századfordító magyarok sorozatának dokumentumképeivel, Sass Sylvia magánfotóival, Káldy László magánfelvételeivel, a Körmendi Galéria műtárgyfotóival, a Kovács Gábor Gyűjtemény műtárgyfotóival, a Holdmúzeum felvételeivel, Bertalan Tivadar rajzával, a Magyar Művészeti Akadémia kiállítás-fotóival, Moór Magda festőművész képeivel és a Lyukasóra folyóirat archív fotó- és dokumentumanyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939

Baranyi Ferenc, 1937

Bertalan Tivadar, 1930

Bognár Antal, 1952

Borbély László, 1968

Bozók Ferenc, 1973

Búzás Huba, 1935

Dobai Péter, 1944

Gülch Csaba, 1959

Jankovics Marcell, 1941

Kányádi Sándor, 1929–1918

Kenyeres Zoltán, 1939

Kovács Ákos, 1968

Réfi Zsuzsanna, 1974

Sághy Ildikó, 1941

Szakonyi Károly, 1931

Sárosi István, 1951

Seregélyesi János, 1948

Tarján M. Tamás, 1989

Ujváry Gábor, 1960

Várady Szabolcs, 1943

Wehner Tibor, 1948

Weltler Ildikó, 1970

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXVIII. évfolyam, V. szám. 2019/5.

A szerkesztőbizottság tagjai:

Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gülch Csaba,
Gyulai Líviusz, Iancu Laura, Kalász
Márton, Pröhle Gergely, Rózsássy
Barbara, Szakonyi Károly

Főszerkesztő: Sághy Ildikó

Főmunkatárs: Szakonyi Károly

Művészeti vezető: Kó Pál

Művészeti szerkesztő: Réti Attila

Olvasószerkesztő: Bognár Antal

Rovatvezető: Réfi Zsuzsanna

Titkárságvezető: Őri-Kiss Gyöngyi

Szerkesztőségi postacím:

1052 Budapest, Városház u. 7.

Telefon: 233-6951.

Mobil: 06-20-465-9232.

E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: Magyar Írók Egyesülete

Elnök, kiadóigazgató:

Szakonyi Károly

Nyomdai kivitelezés:

Pharma-Press Kft.

1033 Budapest, Szőlőkert utca 4/a.

Felelős vezető: Dávid Ábel Dániel

Terjeszti: Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága
és regionális társaságai.

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://
eshop.posta.hu/storefront/), **e-mailen** a
hirlapelofigetes@posta.hu címen, **telefonon**
06-1-767-8262 számon, **levélben** a MP Zrt.
1900 Budapest címen. **Külföldre** és **külföldön**
előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:
www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.
posta.hu/storefront/), 1900 Budapest,
06-1-767-8262, hirlapelofigetes@posta.hu.
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre
2640 Ft. Egy példány ára: 450 Ft.
Megjelenik: kéthavonta.

Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST

PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT

ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE

PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT

VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

Létem lenyomatai

Moór Magda kiállítása a Kóka Galériában

Moór Magda festőművész *Létem lenyomatai – válogatás 50 év munkáiból* című kiállítását ez év július végéig láthatta a közönség a fővárosban, a Visszatekintő utcai Kóka Ferenc Galériában. Érzékelhető, hogy a művészt képileg is foglalkoztatja: az időben egyszer megtörténtek miként hatnak a jelenünkre és a jövőnkre. Moór Magda, aki negyven évet élt és alkotott Magyarországon, negyvenet pedig Olaszországban, saját művészeti módozatairól ezt mondja: „Megmaradok a képek lépésről lépésre, kézzel való kialakításánál. Fenntartom a jogot a teljes szabadságra, a vélemény- és a stílusváltatásra. Nyomokban, kisebb-nagyobb mértékben megtalálhatók képeimen az expresszionizmus, a szürrealizmus, az absztrakció és a szimbolizmus jegyei is.” Molnár Valéria, a Kóka Ferenc Művészeti Alapítvány kurátora szerint, ezért is hatnak olyan erősen munkái a szemlélőre. Néhány képet kiemelve a kurátor még az alábbiakat írja.

„Moór Magda már Olaszországban él, amikor megfesti a *Menedékház* (1980) című munkáját. A kép erősen magyarországi emlékeket idéz, monokróm színeivel, száraz virágával, nem világító lámpájával felkeltve a kétséget: vajon létezik-e még, befogad-e az egyszervolt, kedves menedékház? Az Udvardi Erzsébet ezüst árnyalatokkal festett balatoni tájképeit bemutató egykori magyarországi – Moór Magda számára szakmailag lenyűgöző – kiállítás emlékének felvillanása a *Telihold* (1993) című festmény, amelyen a háttér ezüsttel van festve, dacolva azzal a régi posztnagybányai hagyománnyal, miszerint ezüsttel nem festünk. A *Terasz szobrokkal* (1994) című festményen részesei lehetünk a nyitott ablakon át feltárló

tenger festői színvilágának, a mozdulatlan tengervíz nyugalmanak, a hófehér felhők és a szél által formált függöny szépségének is. A *Homokvihar* (2000) című festményén a kék eget viharos gyorsasággal sárgára, s ezen anyag sűrűsödésével fenyegető feketévé alakító jelenség térnyerésével veszélyre figyelmeztet, s mindezt a gesztusfestészet gyors mozgulatsorait használva eleveníti meg. Az *Orfeusz és Euridiké* triptichonon (1994) – ahogyan egykoron a Bibliát olvasni nem tudók számára az akkori festők képileg mesélték el Jézus történetét – Moór Magda ezt az időbeli történetbeszélést vá-

lasztja a halhatatlan szerelmespár megidézésére. A *Lány arcképe tájjal* (1994) című festmény nőalakja Leonardo Mona Lisája arcvonásait idézi, miközben a háttérben, a táj semmiben sem emlékeztet a leonardói reneszánsz tájra. A titokzatos mosolyú női alakot, a háttérben füstöt okádó ipari kémények piszkossá, füstös-sé, hétköznapivá degradálják. Figyelmeztetés ez is: környezetünk védelme érdekében. A *Vízparti éjszaka* (2019) nőalakja azonban a pusztulás helyett az életre tekinthet vissza.” ♦ (W. I.)

LEXIKON: Moór Magda 1939. december 1-jén, Budapesten született, ötgyermekes értelmiségi családban (Moór Marianna, népszerű és kiváló színművésznő a húga a festőművésznő). 1954–60 között Erdei Sándor festőművész magántanítványa, 1954–57 között Udvardi Erzsébet festőművész növendéke volt a középiskolában. 1961–65 között a Szegedi Tanárképző Főiskola rajzszakán Fischer Ernő volt a tanára. 1975 óta a Művészeti Alap tagja. Barcsay Jenővel és Kóka Ferencsel kötött szakmai barátsága meghatározóvá vált életére, 1978-ig rajztanárként dolgozik. 1979-ben férjhez megy, Olaszországba költözik, férje segíti alkotói munkáját. Moór Magda Rovigóban, a város művészeti gimnáziumában, majd saját műtermében rajz- és festőtanfolyamokat tart diákoknak, felnőtteknek. 2000-től Bergamóban él. Fontosabb kiállításai: 1971 – Metro klub, Gonda János zeneszerző és Kóka Ferenc festőművész közreműködésével; 1976 – Saarbrücken, Németország; 1989 – Rovigo, filozófiai ihletettséggű akvarellmunkák; 1991 – Budapest, Luttár Galéria, kisméretű akvarellek és olajfestmények; 1994 – Rovigo, nagyméretű olajfestmények; 2013 – Balassagyarmat, a felújított kápolna.

5

6

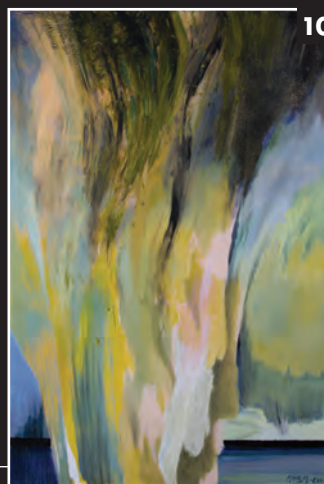
7

8

9

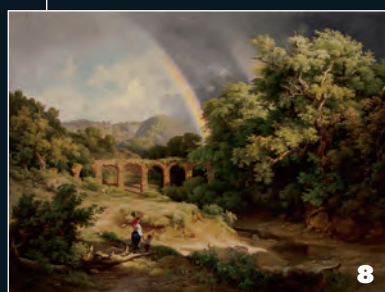
10

1. Menedékház
2. Telihold
3. Madár
4. Táj két tóval
5. Orfeusz és Euridiké
6. Vízparti éjszaka
7. Mallarmé: "Egy faun délutánja" című verséhez
8. Terasz szobrokkal
9. Lány arcképe tájjal
10. Homokvihar

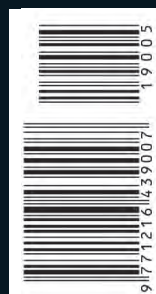
MARKÓ, MEDNYÁNSZKY, MUNKÁCSY

*Kiállítás a kápolnásnyéki
Halász-kastélyban*

Cikkünk a 43. oldalon

1. Ligeti Antal: Naplemente Capri szigetén (1860)
2. Brocky Károly: Medgyaszay István leányai (1835)
3. Munkácsy Mihály: Pihenő hölgy (1880-as évek)
4. Paál László: Erdőresztlet (1875 körül)
5. Mednyánszky László: Erdőresztlet betyárral (1890 körül)
6. Telepy Károly: Sziklás táj (1870)
7. Székely Bertalan: Székely Zseni képmása (1880 körül)
8. Id. Markó Károly: Itáliai táj aquaducttal és szivárvánnyal (1838)
9. Id. Markó Károly: Ino és Melikertes a tengerbe zuhan (1830 körül)
10. Mészöly Géza: Vízparton (1879)

Ára: 450 Ft